

675-55
2002

ISSN 1512-0961

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ც ნ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME 10
TOM

2002 № 1-2

თბილისი * TBILISI * ТБИЛИСИ

მთავარი რედაქტორი
ვაკავაძე

საინფორმაციო კომპლექსი

რ. აბესაძე, თ. აკუბარდია (პასუხისმგებელი მდივანი), თ. ბერიძე, პ. გიორგაძე, მ. დაბროვსკი (პოლონეთი), ა. თეთრაული, მ. კაკულია, ა. კურატაშვილი, ა. კრედისოვი (უკრაინა), ე. ისმაილოვი (აზერბაიჯანი), ვ. მაუ (რუსეთი) ი. მესხია, კ. მიკულსკი (რუსეთი), ჯ. ოზრაიენი (აშშ), ნ. პაიჭაძე, კ. პოტელი (ბელგია), ზ. სამედ-ზადე (აზერბაიჯანი), ა. სილაგაძე, შ. ტაბატა (იაპონია), ჯ. ტედსტრომი (აშშ), ა. ფილიპენკო (უკრაინა), თ. ჩიკვაძე, ლ. ჩიქავა, ვ. წყურთელი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ნ. ჭითანავა, მ. ჯიბუტი, ლ. ყორღანაშვილი.

EDITOR-IN-CHIEF

V. PAPAVA

EDITORIAL BOARD

R. Abesadze, T. Akubardia, T. Beridze, L. Chikava, T. Chikvaizde, N. Chitanava, A. Filipenko (The Ukraine), H. Giorgadze, M. Djibuti, M. Dabrowski (Poland), E. Ismailov (Azerbaijan), M. Kakulia, L. Korganashvili, A. Kuratashvili, A. Kredisov (The Ukraine), V. Mau (Russia), I. Meskhia, K. Mikulski (Russia), J. O'Brien (USA), N. Paichadze, C. Potelle (Belgium) Z. Samed-Zade (Azerbaijan), A. Silagadze, Sh. Tabata (Japan), J. Tedstrom (USA), A. Tetrauli, G. Tsereteli (Deputy Editor in-Chief).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

В. ПАПАВА

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Р. Абесадзе, Т. Акубардия, Т. Беридзе, Г. Гиоргадзе, М. Домбровски (Польша), М. Джибути, М. Какулия, А. Кураташвили, Л. Корганашвили, А. Кредисов (Украина), Э. Исмаилов (Азербайджан), В. Мау (Россия), Я. Месхия, К. Микульский (Россия), Дж. О'Брайен (США), Н. Паичадзе, К. Потель (Белгия), З. Самед-заде (Азербайджан), А. Силагадзе, Ш. Табата (Япония), Дж. Тедстром (США), А. Тетраули, А. Филипенко (Украина), Г. Церетели (зам. главного редактора), Л. Чикава, Т. Чикваидзе, Н. Читанова.

380007, თბილისი, ქიქოძის 14, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

ტელ: (995-32) 996-853, ფაქსი: (995-32) 998-389

P. Gugushvili Institute of Economics, The Georgian Academy of Sciences,

14, Kikodze street, Tbilisi, 380007, Georgia

Tel: (995-32) 996-853, Fax: (995-32)998-389

Институт Экономики им. П. Гугушвили АН Грузии,

ул. Кикодзе, 14, Тбилиси, 380007, Грузия

тел (995-32) 996-853, факс (995-32) 998-389

E-mail: papavavladimer@posta.ge

<http://georgia-gateway.org/matsnel/>

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИИ

მ ა ც ნ ე
PROCEEDINGS
ИЗВЕСТИЯ

ეკონომიკის სერია
ECONOMIC SERIES
СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ტომი
VOLUME 10 № 1-2
TOM

ჟურნალი დაარსდა 1992 წლის ოქტომბერში
The journal is established in October, 1992
Журнал основан в октябре 1992 г

გამოდის წელიწადში 4-ჯერ
The journal is published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

45

თბილისი "მეცნიერება"
TBILISI "METSNIEREBA"
ТБИЛИСИ "МЕЦНИЕРЕБА"
2002

შინაარსი

ლეო ჩიქავა, დემურ ჩომახიძე, მურმან კვარაცხელია ილია ჭავჭავაძე კორუფციის შესახებ	3
თეიმურაზ ბაბუნაშვილი მრეწველობის დარგებში საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკის სრულყოფისათვის	12
ვაჟა კაკაბაძე საგარეო ვაჭრობის როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში თამაზ აკუბარდია	24
„ბაზრის ფიასკოს“ პოსტულატები და სახელმწიფოს როლი	49
აეთანდილ სულაბერიძე დეპოპულაცია ნეომალთუსიანელთა გადამეტმოსახლიანობის შეხედულებათა ასპექტში	64
მურმან კვარაცხელია აფხაზეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები თამარ გამსახურდია	68
გადასახადების აღმინისტრირების გაუმჯობესების მნიშვნელობა საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფაში	78

CONTENTS

Leo Chikava, Demur Chomakhidze, Murman Kvaratskhelia Iliia Chavchavadze on the Corruption	10
Teimuraz Babunashvili, On the Finance-Budgetary Policy in the Industry	22
Vazha Kakabadze The Role of Foreign Trade in the Country's Development	33
Tamaz Akubardia The Postulates of "Market Failure" and role of Government	35
Avtandil Sulaberidze Depopulation in the Aspect of Neomaltusianists View on Overpopulation	66
Murman Kvaratskhelia Problems of Social and Economic Development of Abkhazeti	76
Tamar Gamsakhurdia The Impotence of Tax Administrative Processes in Perfection of Fiscal System	91
R.A. Nabiev Commercial account in the post-soviet transformation economy	106

СОДЕРЖАНИЕ

Чикава Лео, Чомахидзе Демур, Кварацхелия Мурман Илья Чавчавадзе о коррупции	11
Теймураз Бабунашвили, К вопросу усовершенствования финансово-бюджетной политики в промышленных отраслях	23
Важа Какабадзе Роль международной торговли в развитии экономики страны	34
Тамаз Акубардия Постулаты «фиаско рынка» и роль государства	50
Автандил Сулаберидзе Депопуляция в аспекте взглядов неомальтусианцев о перенаселении	51
Кварацхелия Мурман Проблемы социально-экономического развития Абхазии	77
Гамсахурдия Т. Г. Значение улучшения администрирования налогов для усовершенствования налогово-бюджетной системы	92
Р.А. Набиев, Коммерческий расчет в постсоветской трансформационной экономике	94
Т. Беридзе, Т. Акубардия Экономические реформы в странах СНГ: узбекский опыт	107

ილია ჭავჭავაძე კორუფციის შესახებ

ლეო ჩიქავა, დემურ ჩომახიძე, მურმან კვარაცხელია

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის

დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური

კვლევის ინსტიტუტი

380007. თბილისი, პუშკინის ქ. №5

შემოვიდა 2002 წლის 2 თებერვალს

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია კორუფციის ნეგატიური როლი ქვეყნის ეკონომიკაში და მისი გამოვლენის ფორმები; გაანალიზებულია პაპავას საგასადახადო კორუფციის ინდექსები; გაკეთებულია თეორიული ანალიზი კორუფციასა და მისი დაძლევის გზებზე; განხილულია ილია ჭავჭავაძის შეხედულებები კორუფციაზე, როგორც “ერის დამაქცევარ შავ ჭირზე” და წარმოების გამანგრეველ ფაქტორზე; კორუფციასთან ბრძოლის ილიას მიერ შემოთავაზებულ ეკონომიკურ მეთოდებზე; ქვეყნის სწორი ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრის ილიასეულ სტრატეგიაზე და ტაქტიკაზე დაყრდნობით დასაბუთებულია ილიას აზრი იმის შესახებ, რომ ეკონომიკა “მძლეთა-მძლეა და მას ვერავინ აღუდგება წინ”.

* * *

დღევანდელ მსოფლიოში ერთ-ერთი მტკივნეული და გადაუჭრელი პრობლემაა კორუფცია, რომელმაც ცხოვრების თითქმის ყველა სფერო მოიცვა და განსაკუთრებულ მასშტაბებს მიადწია ეკონომიკაში. იგი ჩრდილოვანი ეკონომიკის თანამდგევი მანკიერი საზოგადოებრივი მოვლენაა, რომლის გლობალიზაციაზეც არის საუბარი თანამედროვე ეტაპზე.

კორუფცია ლათინური სიტყვაა და თანამედროვე ენაზე მოსყიდვას ნიშნავს. აქ იგულისხმება პირადი გამორჩენის მიზნით, თანამდებობის პირთა, პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვა-

წეთა მოსყიდვა და მიმართულია არაკანონიერი გზით პირადი ქონების დაგროვებისაკენ.

მსოფლიო ბანკის და სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის ექსპერტთა გაანგარიშებით, საქართველოში მეწარმეთა 65%-ს სხვადასხვა სიხშირით უწევს არაოფიციალური გადასახადის გადახდა და თითოეული მათგანი, მარტო ქრთამის სახით, ყოველდღიურად საშუალოდ 233 ლარს ხარჯავს. აქედან გამომდინარე, მთელი ქვეყნის მასშტაბით, 1999 წელს კერძო მეწარმეებმა ქრთამის სახით გადაიხადეს 120 ათასი ლარი და შეიძინეს 1 მლრდ ლარის გადასახადის დამალვის უფლება. ამ თვალსაზრისით, არანაკლებ მნიშვნელოვანია ბრუნვაში არსებული ნაღდი ფულის საბანკო არხებში მოზიდვის აუცილებლობა. იგივე შეფასებით, ახლა საქართველოს ბანკებს გარეთ მიმოქცევაშია 120-150 მლნ აშშ დოლარის ოდენობის ვალუტა, რაც 1,5-ჯერ აღემატება საბანკო დაწესებულებებში არსებულ სავალუტო დეპოზიტებს (1, გვ. 27).

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ლადიმერ პაპავას მონაცემებით, ენერგეტიკას, ეკონომიკის სხვა დარგებს შორის კორუფციის არსებობის მასშტაბით ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უკავია. ინდექსების თეორიის ზოგად პრინციპებზე დაყრდნობით ვლადიმერ პაპავამ შეიმუშავა საგადასახადო კორუფციის ინდექსები.

“საგადასახადო კორუფციის პაპავას ინდექსი” გაანგარიშებული იქნა საქართველოს რეგიონებისა და ეკონომიკის დარგების მიხედვით.

აღმოჩნდა, რომ ენერგეტიკაში აღნიშნულმა ინდექსმა შეადგინა 24%, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ სფეროში ადმინისტრირების გაუარესების და ამის საფუძველზე, კორუფციის ზრდის გამო ყოველ ერთ ლარ პოტენციურ საგადასახადო შემოსავალზე სახელმწიფო ბიუჯეტმა დაკარგა 24 თეთრი.

უნდა აღინიშნოს, რომ 1999 წელს მთელი ქვეყნის მასშტაბით “საგადასახადო და სადადასახდელო კორუფციის პაპავას ინტეგრირებული ინდექსი” 7,9%-ის დონეზე დაფიქსირდა. მაშასადამე, ამ პერიოდში ეკონომიკის ისეთ წამყვან დარგში,

როგორც ენერგეტიკაა, საგადასახადო კორუფციის დონე 3-ჯერ და მეტად მაღალი იყო, ვიდრე მთლიანად ქვეყანაში. აქედან ნათელია, რომ გადასახადის სრული ან ნაწილობრივი გადახდისგან თავის აცილების მიზნით, დასაბეგრ ოპერაციაზე საგადასახადო სამსახურის მუშაკების მიერ მათი დაინტერესების შედეგად ენერგეტიკაში ყოველ ერთ ლარ პოტენციურ საგადასახადო შემოსავალზე 16,1 თეთრით მეტი შემოსავალი დაკარგა სახელმწიფო ბიუჯეტმა, საქართველოს ანალოგიურ საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით (2, გვ 23-24).

ჩვენი საზოგადოების “ავთვისებიანი სიმსივნე” – კორუფცია ჩვენ ბოლო წლებში, მისი მასშტაბების ზრდის საშიში ტენდენციების გამო, სულ უფრო გამწვავებული საერთო-ეროვნული კრიზისის უმთავრეს პრობლემად მიგვაჩნია. ამიტომ ჩვენი აზრით, ღირს უფრო ფართო თეორიული ანალიზის გაკეთება და მის დასაძლევად ღონისძიებათა დასახვა. ეს მითუმეტეს, რომ მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციები თავიანთ რეკომენდაციებში საქართველოს საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ განვითარებას შეუძლებლად მიიჩნევენ, თუ ქვეყანამ ვერ შეძლო კორუფციის დაძლევა. ამისათვის ისინი გარკვეულ რეკომენდაციებსაც იძლევიან, მაგრამ შიგნით მოვებნოთ გზა და საშუალებანი ამ არა მარტო სოციალურ-ეკონომიკური, არამედ პოლიტიკური პრობლემის გადასაწყვეტად.

დღევანდელ ეტაპზე კორუფცია, შეიძლება ითქვას მსოფლიო პრობლემად გადაიქცა. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია კორუფციასთან ბრძოლის საერთაშორისო კონვენციას ამზადებს. მსოფლიო საზოგადოებრიობა უკვე 2003 წლის ბოლომდე აპირებს კორუფციის წინააღმდეგ მიმართული ახალი საერთაშორისო კონვენციის მიღებას, რომელიც მომავალში კონვენციის მონაწილე ქვეყნებისათვის სავალდებულო ხასიათს მიიღებს. ამ ორგანიციის რეზოლუციის პროექტში გამოხატულია საერთაშორისო საზოგადოებრიობის შეშფოთება მსოფლიოში კორუფციის გავრცელების მასშტაბებთან დაკავშირებით, რაც საფრთხეს უქმნის

საზოგადოების დამოკრძალებულ და მორალურ საფუძვლებს და ხელს უშლის სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ განვითარებას.

ახალმა კონვენციამ უნდა მოიცვას კორუფციასთან დაკავშირებული პრობლემების რაც შეიძლება დიდი რაოდენობა კორუფციასთან ბრძოლის და მისი თავიდან აცილების ჩათვლით. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმობა სამართლებრივი ბაზის სრულყოფას, ბრალდების მოწმეების დაცვას, ქონების კონფისკაციას, უკანონოდ მიღებული სახსრების საზღვარგარეთ გატანის აღკვეთას, ამ სახსრების უკან დაბრუნების შესაძლებლობას, აგრეთვე კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლაში საერთაშორისო თანამშრომლობის განვითარებას.

როგორც ზემოთ მითითებულიდან ჩანს, კორუფციასთან ბრძოლა ხდება ყველა დემოკრატიული განვითარების გზაზე დამდგარი ქვეყნის სისხლხორცეული საქმე, რაშიც ბუნებრივია, საქართველოც ჩაერთვება.

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ საქართველოს ეკონომიკა ბოლო წლებში დამაგრეველ გავლენას განიცდის სწორედ ქვეყანაში გამეფებული კორუფციის გამო, “კორუფცია არის ყველაზე დიდი ჩრდილი, რომელიც საქართველოს დაეცა და რომელიც საქართველოს ავტორიტეტზე ძალიან ცუდად მოქმედებს... ჩვენ გვაქვს ამ ბრძოლის რესურსი, გვაქვს ამის რეზერვი” (3), განაცხადა საქართველოს პრეზიდენტმა 2001 წლის 4 სექტემბერს მთავრობის გაფართოების სხდომაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ რამდენადაც პარადოქსულად არ უნდა უღერდეს, მისი მასშტაბები დღითიდღე იზრდება. ამასთან, აგრძელებს პრეზიდენტი, “...დღეს მოვიდა დრო, როცა მთელი ხალხი ფეხზე უნდა დადგეს და ყველამ უნდა ჩათვალოს, რომ ეს არის ერის ღირსების, ერის პატიოსნების, მისი ყოფნა-არყოფნის, ხალხისა და მთელი საქართველოს გადარჩენის ერთ-ერთი ყველაზე რეალური გზა” (3).

კორუფცია სახელმწიფოსა და მისი სამოხელეო აპარატის წარმოშობის თანხვედრი პროცესია. მას ვერცერთი სახელმწიფო ვერ აიცილებს თავიდან. მაგრამ განსაკუთრებით იქ შლის

ფართოდ ფრთებს, სადაც ეკონომიკის მახინჯვი ფორმები წარმოიშობა და განვითარდება. ილია ჭავჭავაძე კორუფციას “ერის დამაქცევარ შავ ჭირს” ადარებს, რადგან იგი სპობს და ყოველგვარ სტიმულს უკარგავს ერის მწარმოებელი ძალების განვითარებას (4, გვ. 167, 172).

ამასთან, ილია კორუფციასთან ბრძოლის ყველაზე ეფექტიან საშუალებად ეკონომიკური რიგის მეთოდებს მიიჩნევდა, რაც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია ძლიერ სახელმწიფო სტრუქტურებზე, მათ სწორ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე. ამიტომ კაპიტალიზმის განვითარების პირობებში ილიას ყველაზე დიდი საფიქრალი ისტორიულად მომდინარე ეროვნული ეკონომიკის ახალი სტრატეგიის განსაზღვრაა. ყოველივე ეს ბუნებრივად ეხმიანება გარდამავალი პერიოდის საქართველოს და სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემატიკას. მხოლოდ ილიას მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით შეიძლება კორუფციის დაძლევა-განხორციელება. სანამ საზოგადოების აბსოლუტური უმრავლესობა თუ არა, სამოხელეო აპარატი მთლიანად კორუმპირებული გახდება. თუ სიმატლეს გვინდა თვალი გაუვსწოროთ, დღეს აქამდე მისვლას თითქმის აღარაფერი გვაკლია, ფაქტიურად ხომ, მთელი ჩვენი საზოგადოება ყველაზე ნაკლებად კორუმპირებულია. კიდევ ვიმეორებთ, ამას სუბიექტური კი არა, ობიექტური მიზეზები აქვს, პირველ რიგში კი, არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკა და მისგან განპირობებული სტრატეგია და ტაქტიკა. კვანძის გახსნაც სწორედ აქ უნდა მოხდეს.

ვისაც ერთხელ მაინც გადაუთვალევია “ივერიის” ფურცლები, დაგვეთანხმება, რომ 70-იანი წლებიდან დაწყებულმა კაპიტალისტურმა განვითარებამ ილია ჭავჭავაძის განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებული საკითხები მოაქცია. ე.წ. “მეთაური წერილების” დიდი უმრავლესობა, მისი ცნობილი ციკლი “ცხოვრება და კანონი”, “ივერიის” თითქმის ყოველდღიური რუბრიკები – “თემი და სოფელი”, “შეერთებული შრომა და ამხანაგობები” იქითკენ იყო მიმართული, რომ მოემზადებინა ნიადაგი კაპიტალიზმის განვითარებისათვის სოფლის მეურნეობაში. ჩვენში კი დღეს

ყველაზე უყურადღებოდ და მიგდებულად სოფელი და სოფლის მეურნეობა, მთელი აგრარული წარმოება გვაქვს. ესეც ილიას ანდერძის უგულბებელყოფაა, მაშინ როცა ყველაფერი ეს ილიას ნააზრვევიდან და მისი ეკონომიკური მემკვიდრეობიდან ჩვენთვის უნდა წარმოადგენდეს უძვირფასეს მასალას გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისა და ამის საფუძველზე კორუფციის წინააღმდეგ ეფექტიანი ბრძოლისათვის.

მიგვაჩნია, რომ ასეთი პოლიტიკის შემუშავებისა და პრაქტიკაში განხორციელების გარეშე ჩვენს სოფლის მეურნეობას ვერასოდეს გამოვიყვანთ კრიზისიდან. ამასთან, ვფიქრობთ, რომ ეს ეხება არა მარტო სოფლის მეურნეობას, არამედ მთლიანად ჩვენს ეროვნულ ეკონომიკას, მათ შორის, მრეწველობას. დღეს ასე გახმაურებული ღოზუნგი – “მრეწველობა გადაარჩენს საქართველოს” მეთოდოლოგიურადაც და პრაქტიკული თვალსაზრისით არასწორი და მიუღებელია, თუ იქვე არ დაისვა მთავარი საკითხი: როგორი მრეწველობა და მისი რომელი დარგი უნდა განვითარდეს საქართველოს პირობებში. დღეს ადებული კურსი, როცა ჩვენი საწარმოები, თვით სასურსათო დანიშნულებისაც კი, სხვათა და სხვათა ნედლეულზე მუშაობენ, დამღუპველია საქართველოსათვის, მისი ძირითადი მწარმოებელი ძალებისთვის. მაგალითად, განა ნორმალურია, რომ მემარცვლეობის განვითარების ათასწლოვანი ტრადიციები გვექონდეს და ფქვილისა და პურ-პროდუქტებს კი არა, არყისა და ლუდის გამოშვებასაც უცხოეთიდან შემოტანილი ნედლეულით ვაწარმოებდეთ? ამით ხომ ჩვენ თვითონვე ვუსპობთ პერსპექტივას ერის ძირითადი მწარმოებელი ძალების განვითარებას. ყველა ქვეყანა ცდილობს თვითონ შექმნას თავისი მრეწველობის საწინდელეულო ბაზა და ჩვენ სხვა ქვეყნების სოფლის მეურნეობას რატომ ვანვითარებთ? ჩემი აზრით, პარლამენტმა უნდა შექმნას სამართლებრივი ბაზა, რომლითაც შეიზღუდება გადამმუშავებელი მრეწველობისათვის იმ ნედლეულის შემოტანა, რომლის წარმოება ადგილზეც შეიძლება. სავალალოა, რომ “პურისა და ღვინის ქვეყანას”, როგორც ხშირად უწოდებდა მას ილია ჭავჭავაძე, სპირტისა და მარცვლეულის ნედლეულიც სხვისგან

შემოქმონდეს, თანაც უარესი ხარისხისა და მამასისხლად. ვინ შეიძლება დავაჯეროთ, რომ საკუთარი წარმოების განვითარებაზე მეტ ეფექტს სხვისი წარმოება მოგვცემს... ეს ხომ აბსურდია და აბსურდთან ერთად ქვეყნის განვითარებისათვის პერსპექტივის სრული დაკარგვა.

დიდი ეკონომიკური ანალიზი და გათვლები არ სჭირდება იმის დადგენას, რომ ასეთი ვითარება ხელს აძლევს არა ხალხს და ქვეყანას, არამედ ადამიანთა ვიწრო ჯგუფებს – “კლანებს” დაუუძახებთ მათ თუ “მაფიოზებს”, ამას მნიშვნელობა არა აქვს. მთავარი დასკვნა აქედან ისაა, რომ კლანური და მაფიოზური ეკონომიკისაკენ მიმავალი ეს გზა, რომელიც ამასთან, ხელისუფლების სტრუქტურებისათვის კორუფციის უმთავრეს წყაროდაც გადაიქცა, თუ კი ყველაფერი ეს მომავალშიც კვლავ სახელმწიფო და სამეურნეო სტრუქტურების საერთო ეკონომიკურ პოლიტიკად დარჩა და განმტკიცდა, კორუფციის “შავ ჭირს” უკვე ვედარავენ მოერევა. ეს სამწუხარო დასკვნაა, მაგრამ რეალობას აქეთკენ მიყვავართ.

ამიტომ თუ გვინდა, რომ კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლამ ნამდვილი შედეგები მოგვცეს, მას მარტო ადმინისტრაციულად კი არ უნდა ვებრძოლოთ, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკური მეთოდებით.

საოცარია, მაგრამ ფაქტია – იმ წერილებში, სადაც ილია ჭავჭავაძე სახელმწიფო მოხელეთა მექრთამეობასა და კორუფციის პრობლემას ეხება, ისიც ყოველთვის უპირატესობას ამ სენის აღმოსაფხვრელად ეკონომიკის ობიექტურ ფაქტორებს ანიჭებს, რადგან მას მიაჩნდა, რომ ეკონომიკა “მძლეთა-მძლეა და მას ვერავენ აღუდგება წინ”. ეს მითუმეტეს ისეთ პირობებში, როცა შენ საკუთარი ეროვნული სახელმწიფო გაქვს და კოლონიურ მმართველობას არ ექვემდებარები. სწორედ ამ ეროვნულმა სახელმწიფომ უნდა შეიმუშაოს დღეს ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც განვითარების ფართო გზას და პერსპექტივას მისცემს არა სახელმწიფო და სამეურნეო ბიუროკრატის კორუმპირებულ კლანებს, არამედ ეროვნულ ეკონომიკას და მის მწარმოებელ ძალებს. ჩვენ კი დღეს სხვა

ქვეყნების ეკონომიკისა და მათი მწარმოებელი ძალების განვითარებას ვუწყობთ ხელს, ვიდრე ჩვენსას. ამიტომ გამოთქვამდა ილია ჭავჭავაძეც შიშს, რომ კაპიტალიზმმა შეიძლება ისე “დაგვაძაბუნოს და დაგვიმონოს, რომ ჩვენი საკუთარი ვალაჩაფერი ვიგულვოთ”. ამიტომ თხოულობდა, რომ მისი კანონებისათვის “ჩვენი წარსულის ცხოვრების უწერელი კანონები” დაგვეპირისპირებინა.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს მრეწველობის, ეკონომიკისა და ვაჭრობის სამინისტრო. “ჩრდილოვანი ეკონომიკის ლეგალიზების საგანგებო პროგრამის ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური მიმართულებების შესახებ”, თბ., 2000წ.
2. კ. შვეარდნაძე, რ. ჩეჩელაშვილი, ვ. ჩოჩელი, ნ. ხადური – საგადასახადო კორუფციის პაპავას ინდექსი, თბ., 2000წ.
3. გაზ. “საქართველოს რესპუბლიკა”, 5 სექტემბერი, 2001წ.
4. ი. ჭავჭავაძე, თხზ. ტ.VII, თბ., 1961წ.

ILIA CHAVCHAVADZE ON THE CORRUPTION

Leo Chikava, Demur Chomakhidze, Murman Kvaratskhelia

*Institute of Demography and
Sociological research of the
Georgian Academy of Sciences
5, Pushkini st., 380007. Tbilisi, Georgia*

Summary. In the paper corruption's negative role in the country's economy and its display forms are considered; the Papava indexes of tax corruption are analyzed; theoretical analyze of corruption and ways of its overcoming

has been done; the sights of I. Chavchavadze about corruption, as a "destroying plague of a nation" and as the destroying factor of manufacture are considered; the paper discussed economic methods of combatting corruption by I. Chavchavadze; on the strategy and tactics of I. Chavchavadze for definition of correct economic policy of the country; is proved the opinion of I. Chavchavadze that economy is omnipotent and nothing can resist to it.

ИЛЬЯ ЧАВЧАВАДЗЕ О КОРРУПЦИИ

Чикава Лео, Чомахидзе Демур, Кварацхелия Мурман

Институт демографии и
социологических исследований
Академия наук Грузии
Тбилиси, 380007, ул. Пушкина 5, Грузия

Резюме. В статье рассмотрена негативная роль коррупции в экономике страны и формы ее проявления; проанализованы "индексы налоговой коррупции Папава"; теоретически проанализованы пути преодоления коррупции; рассмотрены взгляды Ильи Чавчавадзе о коррупции, как "Уничтожающей чумы Нации" и как разрушающего фактора производства; об экономических методах Ильи Чавчавадзе борьбы против коррупции; о стратегии и тактики Ильи Чавчавадзе для определения правильной экономической политики страны; раскрывается содержательная сторона высказывания Ильи Чавчавадзе, что экономика "всемогуща и ничто не может противостоять ей".

მრეწველობის დარგებში საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკის სრულყოფისათვის

თეიმურაზ ბაბუნაშვილი

*ეკონომიკისა და სოციალური პრობლემების
სამეურნეო კვლევითი ინსტიტუტი
380007, თბილისი, ზანდუკელის ქ. 5
შემოვიდა 2002 წლის 19 იანვარს.*

რეზიუმე. ნაშრომში გაანალიზებულია მრეწველობის დარგებში საგადასახადო, საკრედიტო და საბიუჯეტო პოლიტიკის განხორციელების ხელშემშლელი პირობები, კრიზისის გამომწვევი მიზეზები, დასასულია მათი აღმოფხვრისა და ლიკვიდაციის გზები.

განსაკუთრებით აღნიშნულია ის, რომ დღეისათვის მოქმედ საგადასახადო კოდექსში აუცილებლად შეგანილ უნდა იქნას ბევრი ახალი ცვლილებები, რომლებიც დაარეგულირებენ ურთიერთობებს კომერციულ ბანკებსა და სამრეწველო საწარმოებს შორის.

ნაშრომში განსამდგრულია, აგრეთვე, რომ აუცილებლად უნდა დარეგულირდეს ფისკალური ადმინისტრირების სფერო, რადგანაც უნდა განიღვენოს ე.წ. "ჭაერში გადარიცხვები", რომლებიც დისკრედიტაციას უწევენ საფინანსო-საბიუჯეტო რეფორმებს.

* * *

ქვეყნის ეკონომიკისა და მათ შორის მრეწველობის დარგების განვითარებას მნიშვნელოვნად აფერხებს სახელმწიფოს არასრულყოფილი საგადასახადო, საკრედიტო და საბიუჯეტო პოლიტიკა. ჯერ საბიუჯეტო, ხოლო შემდეგ საბიუჯეტო-სავალუტო კრიზისმა შეაფერხა ეკონომიკური ზრდა. კრიზისის მიზეზებიდან უმთავრესი იყო: მსოფლიო გლობალური კრიზისის (1997-1998 წლების) გეგავლენა (მ.შ. რუსეთში კრიზისული პროცესები); ბუნებრივ-კლიმატური არახელსაყრელი პირობები; სჭხელმწიფო ფინანსური ხარვეზები; ჯერ კიდევ სუსტი საბანკო სისტემის არა

იულ-ანალიტიკური მუშაობის დაბალი დონე.საკმარისი მზადყოფნა მნიშვნელოვანი ნეგატიური ძვრებისათვის; ინფორმაც

მრეწველობის დაკრედიტება ძირითადად მოკლევადიანი სესხებით შემოიფარგლება, გრძელვადიანი კრედიტი კი მიმოქცევიდან ფაქტობრივად ამოღებულია. ძირითადი ფონდების (კაპიტალის) გაფართოებული კვლავწარმოება შეუძლებელია, საწარმოთა გექნიკური გადაიარაღება ვერ ხორციელდება.

პროლექციის წარმოებისა და რეალიზაციის მცირე მოცულობა, დაბალი ხარისხი და მაღალი საწარმოო დანახარჯები განაპირობებს საწარმოთა დაბალ რენგაბელობას და ზოგიერთ შემთხვევაში მარალიანობასაც. კერძოდ, წლების მანძილზე მარალიანი იყო სამთომომპოვებელი მრეწველობა და მრეწველობის სამინისტროს დაქვემდებარებულ ბევრი საწარმო.

დაბალი რენგაბელობისა და მარალიანობის შედეგად საწარმოთა საკუთარი საბრუნავი საშუალებები (კაპიტალი) მნიშვნელოვნად შემცირდა, ზოგიერთმა მათგანმა კი მთლიანად დაკარგა, რის გამოც საგრძნობლად დაეცა საწარმოთა ფინანსური ავტონომიის კოეფიციენტი (0,5-ზე ქვევით, რაც უარყოფითად მოქმედებს ინვესტიციების მოზიდვაზე. ასეთ პირობებში, ცხადია, ვერ მოგვარდება საწარმოთა ფინანსური უზრუნველყოფის საკითხი, ბევრი საწარმოს საბრუნავი აქტივების ღირებულება კრედიტორულ დავალიანებათა სესხებით არის დაფარული.

აღნიშნულის შედეგად სამრეწველო საწარმოებს არ გააჩნიათ საკმარისი სახსრები საწარმოთა საქმიანობის განხორციელებისათვის, ინვესტიციებისათვის, კრედიტით სარგებლობისათვის. ამასთან საწარმოთა მუშაკების ხელფასის დონე ძალიან დაბალია. პრაქტიკულად საწარმოების მხრიდან შეჩერებულია სოციალური სფეროს დაფინანსება (სოციალური სფერო მუნიციპალიტეტებს გადაეცათ).

როგორც ანალიზი ადასტურებს, მრეწველობის დარგში პირველი რიგის ამოცანაა საწარმოთა ფინანსების განმტკიცება და ამის საფუძველზე სახელმწიფო ფინანსების სტაბილიზაცია, რომლის გარეშე შეუძლებელი იქნება სხვა აუცილებელი და საჭირო ამოცანების გადაჭრა.

სწორია მოსაზრება, რომ პირველ რიგში, აუცილებელია გადახდისუნარიანი საწარმოს მიხედვით შემუშავდეს ფინანსური გაჯანსაღების პროგრამა, რომელიც უნდა აისახოს საწარმოს ბიზნეს-გეგმაში. მაგ-

რამ ამჟამად, როცა საქარვეალოში საფინანსო ბაზარი განუვითარებელია, სახსრების მნიშვნელოვანი ნაწილი სახელმწიფო საწარმოთა გაჯანსაღებისათვის სახელმწიფომ უნდა გაილოს. ამ მიზნით უნდა წარმართოს გარედან მიღებული კრედიტებიც. ამასთან საჭიროა თვითონ საწარმოთა გააგარონ ღონისძიებანი პროდუქციის წარმოებისა და რეალიზაციის მოცულობის გაღიღების, თვითღირებულების შემცირებისა და რენგაბელობის ამაღლების მიმართულებით. საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში თითოეული საწარმოს სგრაგეგია ორიენტირებული უნდა იყოს მოგებისაკენ, რადგან მოგებაა საწარმოს ფინანსური რესურსების ზრდის ძირითადი წყარო.

მოგებასთან ერთად აუცილებელი იქნება დამატებითი ფინანსური რესურსების მოზიდვა, რისთვისაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სრულყოფილი საფინანსო ბაზრის, კერძოდ, მისი შემადგენელი ნაწილის ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ფორმირებას, რომელიც სხვადასხვა მიზეზების გამო ძალიან ნელი ტემპით მიმდინარეობს.

უნდა ითქვას, რომ ამჟამად მოქმედი საგადასახადო კოდექსი, რომლის მიღების შემდეგ უამრავი ცვლილება შეტანილი, უფრო გამოდგება მოწინავე საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებისათვის, ვიდრე საქართველოსათვის, სადაც სამრეწველო საწარმოთა უმრავლესობაა გადახდისუუნაროა, ბევრი მათგანი უმოქმედო მდგომარეობაშია, ან არასრული დატვირთვით მუშაობს (1).

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მძიმე ფინანსური მდგომარეობის პირობებში სამრეწველო საწარმოებისათვის ძალიან ძნელია გადაიხადონ ყველა ის გადასახადი, რომელიც საგადასახადო კოდექსითაა გათვალისწინებული (ასეთი გადასახადი 10-ზე მეტია), განსაკუთრებით უჭირთ მათ ქონების გადასახადისა და არასასოფლო სამეურნეო დანიშნულების მიწის გადასახადის გადახდა, რადგან გადასახადების ამოღება დამოკიდებული არ არის წარმოებისა და რეალიზებული პროდუქციის მოცულობისა და საწარმოს საფინანსო შედეგებზე. საქმე ის არის, რომ საწარმოებს დიდი ოდენობით აქვთ ძირითადი საწარმოო ფონლები, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი უმოქმედო მდგომარეობაშია.

არ არიის დადგენილი საწარმოებიდან გადასახადების ისეთი ამოღების წილი, რომელიც შესაძლებელს გახდიდა საწარმოს დარჩენოდა

შემოსავალი ნორმალური განვითარების უზრუნველსაყოფად ამასთან აუცილებელია ზოგიერთი გადასახადის (მაგალითად, მოგების გადასახადი) განაკვეთის დიფერენცირება გადამხდელთა შემოსავლის დონის გათვალისწინებით.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში იზრდება მოთხოვნილება საკრედიტო რესურსების გადანაწილებაზე. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამჟამად მრეწველობაში საკრედიტო დაბანდებანი ძალიან მცირეა და მათ ეროვნული მეურნეობის საკრედიტო დაბანდებაში ერთ-ერთი ბოლო ადგილი უკავია. ამასთან, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, კომერციული ბანკების საქმიანობა დაკრედიტების დარგში ძირითადად მოკლევადიანი კრედიტებით შემოიფარგლება. გრძელვადიანი კრედიტები კი თითქმის საერთოდ არ გაციემა მაშინ, როცა ძირითადი ფონდების გაფართოებული კელავწარმოებისათვის, გექნიკური პროგრესის მაღალი დონის მიღწევისათვის აუცილებელია სწორედ გრძელვადიანი კრედიტების გამოყენება.

აუცილებელია კომერციული ბანკებიდან სამრეწველო საწარმოთა ურთიერთობის ახალი ფორმების განვითარება, როგორცაა: სავაჭრო-საკომისიო ოპერაციები _ ოპერაციები სამრეწველო საწარმოების სახელით და დავალებით ისეთ პირობებში, როცა სამრეწველო საწარმოებს საკუთარი სახსრები ნაკლებად აქვთ, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ლიზინგის განვითარებას, ე.ი. კომერციული ბანკების მიერ საწარმოს თხოვნით მანქანა-მოწყობილობების შეძენას და მათ სამრეწველო საწარმოზე იჯარით გადაცემას.

განსაკუთრებით სერიოზული პრობლემები დაგროვდა ფისკალური ადმინისტრირების სფეროში. ადმინისტრირების ხარისხის თანდათანობითი დაქვეითების გენდენცია აშკარა ხდება, თუ ფაქტობრივად მობილიზებული საგადასახადო შემოსავლების პროცენტის დინამიკას განვიხილავთ 1996-1999 წლებში შიდა პროდუქტთან მიმართებაში და მას ფისკალური ადმინისტრირების ერთგვარ ინდიკატორად მივიჩნევთ (იხ. ცხრილი). ამასთან, საგადასახადო შემოსავლების მობილიზაციის ჩვენში არსებული დონე ჯერ კიდევ ერთ-ერთი ყველაზე დაბალია მსოფლიოში.

ადმინისტრირების გამკაცრებასთან ერთად აქტიურ პრობლემად რჩება საგადასახადო კანონმდებლობის ეფექტიანობის საკითხი. მიუხე-

დავად საგადასახადო და საბაჟო კოდექსების მრავალრიცხოვანი ცვლილებებისა, ჯერჯერობით ქვეყანაში მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობა სრულყოფილად ვერ პასუხობს სამეწარმეო საქმიანობის გააქტიურების ამოცანას. აღნიშნული განპირობებულია არა იმდენად საგადასახადო გვირგვინის სიმძიმით (საქართველოში გადასახადების წილი მშპ-ში სხვა ქვეყნებთან შედარებით გაცილებით უფრო დაბალია), რამდენადაც მისი განაწილების არასითანაბრით, საგადასახადო კანონმდებლობის სირთულითა და დაბალი გამჭვირვალობით.

ყოველივე ზემოთ აცნიშნული ცხადყოფს, რომ საგადასახადო სისტემა საკმაოდ დიდ სირთულეებსა და წინააღმდეგობებს აწყდება, საგადასახადო პოლიტიკის საბოლოო დაძლევისა და ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების თვალსაზრისით, აღნიშნულ პროცესს ალტერნატივა არ გააჩნია.

ნაერთი საგადასახადო შემოსავლების შეფასება მთლიან შიდა პროდუქტთან (პროცენტობით 1997-2001 წ.წ.) (2).

	1997 წ.	1998 წ.	1999 წ.	2000 წ.	2001 წ.
გადასახადებიდან შემოსული თანხების ოდენობა შეფარდებული მთლიან შიდა პროდუქტის ღირებულებასთან	10,8	13,0	8,5	10,2	12,5

ანალოგიური მაჩვენებლები სხვა ქვეყნებისათვის

ქვეყნები	სომხეთი	ესტონეთი	რუსეთი	პოლონე- -თი	ღსთ საშუალოდ
1997-2001წ.წ. საშუალო წლიური მონაცე- მებით	17,0	37,5	20,7	33,3	29,6

საფინანსო-საკრედიტო სისტემის გაუმჯობესების შესახებ, ჩვენი აზრით, სრულიად სამართლიანად აყენებს საკითხს ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი რევაზ კაკულია. მისი აზრით, "ქვეყნის ფულად-საკრედიტო საფუძველი, რა თქმა უნდა, მონეგარული მოდელია, მაგრამ მსოფლიოს 140 განვითარებადი ქვეყნიდან ეკონომიკური კრიზისიდან არც ერთს არ დაუღწევია თავი ამ მოდელით. ყველგან მეტნაკლებად გამოყენებული იყო სახელმწიფოს ეკონომიკური მექანიზმი"(3). ქვეყანაში რომ გაეაუმჯობესოთ ფულად-საკრედიტო საფინანსო სისტემა, უნდა გადავუკეტოთ გზა საკრედიტო ექსპანსიას, როგორც სასესხო ოპერაციების, ისე კრედიტების პროცენტის ხელშეწყობით. ამასთან საბანკო დაკრედიტება იმ დონეზე უნდა იყოს აყვანილი, რა ზომითაც შესაძლებელია ქვეყნის მთლიანი მეურნეობის ნორმალური ფუნქციონირება.

ქვეყანაში ეროვნული ბანკის სტრატეგიულ ამოცანად კვლავ რჩება ეკონომიკის არაინფლაციური განვითარებისათვის ოპტიმალური პირობების შექმნა. ეროვნულმა ბანკმა ამ სტრატეგიულ ამოცანას უნდა დაუმორჩილოს ბანკების საქმიანობა.

ამჟამად საქართველოში საბანკო სისტემის (კომერციული ბანკების) განვითარების უმთავრესი პრობლემებია:

- პასივებებზე მუშაობის ცალმხრივობა (სრულყოფილი პოლიტიკის არქონა);
- აქტივების ღივრსიფიკაციის დაბალი დონე;
- რისკების მაღალი ხარისხი და მათი დაზღვევის სისტემების სიმწირე;
- მენეჯმენტისადმი არასაკმარისი ყურადღება;
- საინვესტიციო პოლიტიკის ფაქტობრივი არარსებობა;

საქართველოს
 ეროვნული
 ბანკის
 ბიზნეს-დეპარტამენტი

— მონიტორინგის სისტემის ფორმულირება და სხვა.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ფულად-საკრედიტო ბაზრის რეგულირების მექანიზმში, ამჟამად, მართალია, ირიბი ზემოქმედების ბერკეტები ჭარბობს, მაგრამ ამასთანავე ვერ მოხერხდა ღია ბაზარზე მისი ოპერაციების სრულყოფილად ამოქმედება საფონდო ურთიერთობების განუვითარებლობის გამო, რის შედეგადაც კომერციული ბანკები დღეს მოკლებული არიან ბაზრის საფონდო სეგმენტების სიკეთეებით სარგებლობას (საინვესტიციო პორტფელის სიმდიდრეს, ლიკვიდირებული აქტივების მეგ-ნაკლებად ფართო არჩევანს, გარიგების სწრაფად და იაფად უზრუნველყოფას და ა.შ.). სავარაუდოა, რომ ვაკუუმის შევსებას ახლო მომავალში ხელს შეუწყობს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მარეგულირებელი კანონის მიღება.

საქართველოს საბანკო სისტემის შემდგომ განვითარებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ბანკთაშორისო ურთიერთობების ისეთი ინსტიტუტის აღმოცენება-განვითარებაში, როგორცაა საკლირინგო, სალიმინგო და წესებულებები, სადამღვევო ორგანიზაციები (გაერთიანებები), საინფორმაციო, ანალიტიკური და საკონსულტაციო სპეციალიზებული უწყებანი (ბირჟები, სააგენტოები, რომლებიც უზრუნველყოფენ საჭირო დასკვნებითა და საექსპორტო შეფასებებით მცირე და საშუალო ბანკებს მაინც) და სხვა.

სრულყოფისა და გაუმჯობესებას საჭიროებს სადამღვევო საბაზრო სისტემები.

საქართველოში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური რეფორმების წარმატებით განხორციელება დაკავშირებულია ქვეყნის ეკოლუციური განვითარების შესაძლებლობებთან, მოსახლეობის მენტალიტეტის საბაზრო კანონებთან ადაპტაციასთან, ისეთი აღექვაგური სახელმწიფო და საბაზრო ინსტიტუტების ფორმირებასთან, რომლებიც მიმართულია მიზანშეწონილი სოციალურ-ეკონომიკური გარემოს შესაქმნელად(4).

საბაზრო ეკონომიკის აღექვაგური ახალი სახელმწიფო ინსტიტუტების წარმოშობის ერთ-ერთი მიზეზია ფულადი ეკონომიკის გაურკვეველობა (ჯ. მ. კეინსი). მათ შეუძლიათ შეამცირონ გაურკვეველობა, შეიგანონ წესრიგი და ინდივიდუალური ქცევის წინასწარი ჭერეგით გაააღვიღონ ინდივიდუალური გადაწყვეტილებების მიღება, განსაკუთრებით კაპიტალურ-დაბანდებების სფეროში. ამ მიმართულებით საქართველოში

აღრე გაგარებულმა ლიბერალურმა პოლიტიკამ, რომელმაც დამახინჯებით "ჰაერში გადარიცხვების" ფორმა მიიღო და გამოიწვია საკრედიტო ექსპანსია, ღისკრედიტაცია გაუწია საბანკო-საფინანსო რეფორმებს, რომლის უარყოფითი შედეგები ახლაც ვლინდება ინვესტიციების მიწოდების სფეროში.

მათი ქმედითუნარიანობის მეორე მიზეზი დაკავშირებულია იმასთან, რომ ზოგიერთი სიკეთე არასაკმარისი ზომით იწარმოება, ამიტომ წარმოიშეება მოთხოვნა არასაბაზრო ინსტიტუტებზე, განსაკუთრებით ისეთ სფეროებში, როგორცაა განათლება, კადრების მომზადება, დასაქმება, სოციალური დაცვა, ჯანმრთელობის დაცვა, სამეცნიერო კვლევა და ა.შ. ამიტომ, სახელმწიფო ინსტიტუტების მოქმედების პრიორიტეტულ მიმართულებას უნდა შეადგენდეს სოციალური სფერო, რომელიც სულ უფრო მნიშვნელოვან და პირველხარისხოვან როლს თამაშობს ეკონომიკის გრანსფორმაციის გზაზე. მაგრამ, ეს არ ნიშნავს სახელმწიფოს მიერ სამოგალოების სოციალურ უზრუნველყოფას, იგი კერძო ინსტიტუტების ინტერესის სფეროც არის. ამ მიმართულებით საქართველოში სოციალურ სფეროზე ორიენტირებული საბაზრო ინსტიტუტების ფორმირება მხოლოდ ემბრიონულ მდგომარეობაშია.

ინსტიტუციონალური მხარდაჭერა აუცილებელია ინფრასტრუქტურის დარგებშიც, ხოლო წარმოების და განაწილების სფეროები კი არსებითად საბაზრო ძალებზე დეკრემინირებულ სფეროებს წარმოადგენენ. თუმცა, ამ იდეას შეიძლება ჰყავდეს ოპონენტებიც(5).

სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნები გულისხმობენ კონკრეტული მიზნების განსაზღვრას და იმ გარემოს შექმნას, სადაც ბაზრის აგენტები საქმიანობენ და აქვთ შესაბამისი მხარდაჭერა იმ ინსტიტუტებისაგან, რომლებიც ახდენენ რეაგირებას მათთვის განკუთვნილი მექანიზმით, არსებითად კი ფასების, გადასახადების და შემოსავლების რეგულირების გზით. მხოლოდ ადექვატური ინტერესების ფორმირების შედეგად გრანსფორმაციის გზაზე მდგარ ქვეყანას შეუძლია აირჩიოს ალტერნატივა სტაბილიზაციის უზრუნველსა და აქტიური სოციალური პოლიტიკის გაგარებას შორის, ეკონომიკის საკრედიტო საინვესტიციო უზრუნველყოფისა და უმუშევრობას შორის, საგადასახადო და საინვესტიციო პოლიტიკას შორის და ა.შ.

სავსებით მართებულია მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც ღრმა საფინანსო-საკრედიტო კრიზისის, შესაძლებელია თავი დაეღწიოთ მხოლოდ საგანგებო ღონისძიებების განხორციელებით, რაც მიმართული იქნება წარმოების დაცემისა და მოსახლეობის გადაგაკეების დაძლევისაკენ, ეროვნული მეურნეობის არსებული (განსაკუთრებით მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის დარგების) სტრუქტურების რადიკალური ცვლილებებისაკენ. სოციალური საბაზრო მეურნეობის ფორმირება შესაძლებელია მეცნიერულად წინასწარ მოფიქრებული და მიზანმიმართული სახელმწიფო სტრუქტურული, ინსტიტუციონალური, საფინანსო, საკრედიტო, სადამღვევო და საგადასახადო პოლიტიკით(6).

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისათვის ხელსაყრელი პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და ორგანიზებული გარემოს შექმნა სახელმწიფოს ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქციაა და მთელი პასუხისმგებლობა მან უნდა იკისროს.

ქვეყნის მრეწველობის ამოქმედებას, მისი ახალი გეოპოლიტიკური ვითარების მოთხოვნის შესაბამისად გარდაქმნის, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სტაბილური ფუნქციონირებისა და განვითარების უზრუნველყოფის ამოცანა რიგი მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაჭრას საჭიროებს. ამ მიმართულებით დღეისათვის შემუშავებული და მთავრობის მიერ სამოქმედოდაა მიღებული სამრეწველო პოლიტიკის კონცეფცია და მრეწველობის ცალკეული დარგების სტრატეგიული განვითარების მიმართულებები, რომელიც საფუძვლად უდევს მრეწველობის სექტორში განსახორციელებელი ახლო, საშუალო და გრძელვადიანი პროგრამების შემუშავება-რეალიზაციას.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა საქართველოში სამეწარმეო საქმიანობის ხელ-შეწყობის მიმართულებით მსოფლიო თანამეგობრობის, საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ცალკეული ღონისძიებების მხრიდან გაწეულ დახმარებას ენიჭება. 1996 წელს მოხდა საქართველოს პარლამენტის მიერ ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკსა და საქართველოს მთავრობას შორის ხელ-მოწერილი ხელშეკრულების რატიფიკაცია, რამაც შესაძლებელი გახადა მცირე და საშუალო საწარმოთა დაკრედიტების გრძელვადიანი საკრედიტო პროექტის განხორციელების დაწყება. ასევე აღსანიშნავია, გასისი მიერ დაფინანსების რეგიონალური სოფლის

მეურნეობის რეფორმის პროექტი, რაც ფერმერულ მეურნეობებში პროდუქციის წარმოება-გადამუშავების ხელშეწყობას მძიმარდა. მნიშვნელოვან დახმარებას სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შეძენაში ქართველ გლეხობას იაპონიაც უწევს. ყველაფერი ეს გააძლიერებს მეწარმეობისადმი დახმა-რებას, ხელს შეუწყობს სასოფლო-სამრეწველო წარმოების კავშირურთიერთობების გაფართოებას, წარმოების ზრდას და გააფართოებს სამრეწველო კომპლექსის განვითარების მასშტაბებს.

ლიტერატურა:

1. უზრნალი „ეკონომიკა“, 1996, №6-7, გვ. 78.
2. ცხრილი შედგენილია: „სოც.-ეკონომიკური გაჯანსაღებისა და ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფის პროგრამის საფუძველზე. თბ., 2000, გვ. 12-13.
3. რ. კაკულია. ფულად-საკრედიტო სისტემის გაუმჯობესების ღონისძიებათა შესახებ. თბილისი, 1998, გვ. 32.
4. ი. მესხია, მ. შურჯიკნელი. ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში. თბილისი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1996, გვ. 34.
5. რ. კაკულია. ფინანსური სტაბილიზაცია და ეკონომიკური რეფორმები. საქართველოს ეკონომიკისა და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის თეზისები. თბილისი, 1995, გვ. 23.
6. ნ. ჭითანავა. გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები. თბილისი, 1997, გვ. 68-69.

ON THE FINANCE-BUDGETARY POLICY IN THE INDUSTRY

Teimuraz Babunashvili,

Institute of Economics
and Social Problems,
5 Zandukeli st., 380007. Tbilisi, Georgia

Summary. In the paper author has analyzed the conditions preventing the realization of tax, credit and budgetary policy in the branches of industry, the causes of the crisis, have projected the ways of its liquidation.

Author has specially underlined, that nowadays the main thing is to make changes in the tax code, which will regulate the relations between the commercial banks and industrial enterprises.

Author has also underlined that excluding should regulate the sphere of fiscal administrating so called "transferring into air" that discredit the finance-budget reforms.

К ВОПРОСУ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВО-БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В ПРОМЫШЛЕННЫХ ОТРАСЛЯХ

Теймураз Бабунашвили,

Институт экономических и социальных проблем,
Тбилиси, 380007, ул. Зандукели 5

Резюме. Дан анализ условий, препятствующих реализации налоговой, кредитной и бюджетной политики в промышленности, а также причины кризиса, предложены пути выхода из него.

Особо подчеркнуто, что в существующем налоговом кодексе должны быть внесены значительные изменения для урегулирования отношений между коммерческими банками и промышленными предприятиями.

Должна быть урегулирована сфера фискальных администраций, искоренены формы так называемых "воздушных перечислений", которые дискредитируют финансово-банковские реформы.

საგარეო ვაჭრობის როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში

ვაჟა კაკაბაძე

საქართველოს სტატისტიკის

სახელმწიფო დეპარტამენტი

380015, თბილისი, კ. გამსახურდიას გამზ. №4.

შემოვიდა 2002 წლის 15 იანვარს

რეზიუმე. სტატიაში განსაზღვრულია საგარეო ვაჭრობის შემდეგი ასპექტები: არსი, მიზნები, ფორმები, სფეროები, ნიშნები, ფუნქციები, საგარეო ვაჭრობის წარმოშობის აუცილებელი და მის პერსპექტიულობაზე მოქმედი ფაქტორები, სახელმწიფოების ეკონომიკურ პროგრესზე მოქმედი საგარეო ვაჭრობის ფაქტორები, მსოფლიო ბაზრის თავისებურებანი და საგარეო ვაჭრობის მარეგულირებელი ბერკეტები.

ამ ასპექტების განსაზღვრა და ერთმანეთისაგან გამიჯვნა გამოწვეულია იმ აუცილებლობით, რომ არ მოხდეს მათი არევა საერთაშორისო ურთიერთობების სხვა შემადგენელი ნაწილების ასპექტებთან, რაც, როგორც წესი, გაუგებრობას ქმნის და საშუალებას არ იძლევა დავაფიქსიროთ საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობის რომელი შემადგენელი ნაწილი და ამ ნაწილის რომელი ასპექტი უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში.

* * *

საგარეო ვაჭრობა არის ისტორიულად ჩამოყალიბებული აუცილებლობა, რომელიც სხვადასხვა ქვეყნის მომსახურების და საქონელმწარმოებელთა შორის ეკონომიკური ურთიერთობის უმთავრესი ფორმაა, იგი მოიცავს ვალუტის, საქონლისა და მომსახურების გაცვლათა ერთობლიობას, რომელიც ურთიერთსარგებლიანობის პრინციპსა და შრომის საერთაშორისო

დანაწილებას ემყარება და წარმოადგენს მსოფლიოში შრომის დანაწილების ყველა პროცესის უნივერსალურ განმპირობებულს. ამასთან, იგი მასტიმულირებელია საერთაშორისო მომსახურების, საქონელბრუნვის და ეკონომიკური ინტეგრაციული პროცესების, და თითოეული ქვეყნის ეროვნული საზოგადოებრივი კაპიტალის წრებრუნვის განუყოფელი ნაწილია. მისი არსი გამოხატულებას პოულობს საქმიანობის ფორმებში, სფეროებში, ნიშნებში, ფუნქციებში, რომლის წარმოშობა და არსებობა განპირობებულია იმ აუცილებელი ფაქტორებით, რომლებიც ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საგარეო ვაჭრობის გეოგრაფიული სტრუქტურის ჩამოყალიბებაში; გააჩნია მიზნები, სახელდობრ: მოცემული ქვეყნის საერთაშორისო შრომის დანაწილებაში ჩართვის ხარისხის და საშუალებების შეცვლა, ქვეყნის უზრუნველყოფა რესურსებით, ექსპორტ-იმპორტის მოცულობის და მათი ფასების თანაფარდობის შეცვლა.

საგარეო ვაჭრობის საქმიანობის ფორმებია: ექსპორტი, იმპორტი, სატრანზიტო ვაჭრობა, ლიცენზიით წარმოება, კოოპერაცია [1, გვ. 104], რომლებიც განსაზღვრავენ ცალკეული ქვეყნის ეკონომიკურ აქტივობას.

აღნიშული ფორმები მოიცავენ საქმიანობის სახეებს: საქონლით საგარეო ვაჭრობა. საქონელი ვაჭრობის ცენტრალური ობიექტია, რომელშიც აისახება: მსოფლიო მეურნეობის თავისებურებანი, წინააღმდეგობანი, საზოგადოებრივი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაცია და პროგრესი, რომლებიც ვითარდებიან შეუქცევადი ობიექტური კანონებით, და გამოხატულობას პოულობს საქონელის სამომხმარებლო და ღირებულებით მახასიათებლებში. მომსახურებითი საგარეო ვაჭრობა. მომსახურებით ვაჭრობას ახასიათებს სპეციფიკური თვისებები, რომელიც განსხვავებს მას საქონლით ვაჭრობისაგან, სახელდობრ: მომსახურების უმეტესი სახე, საქონლისაგან განსხვავებით, ეყრდნობა მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის უშუალო კონტაქტებს. მას აწარმოებენ და მოიხმარენ ძირითადად ერთდროულად და არ ინახავენ; საქონლისგან განსხვავებით შეუძლებელია ყველა სახის მომსახურების ფართოდ ჩართვა

საერთაშორისო სამეურნეო ბრუნვაში [2, გვ. 483-485]. **ვალუტით ვაჭრობა.** თანამედროვე მეცნიერების ნაწილი ვალუტას განიხილავენ როგორც საქონელს (გერმანელი მეცნიერის პიტერ ფონ დერ ლიპეს აზრით - ფული წარმოადგენს საზოგადოებრივი შრომის დანაწილების რაციონალურ და იაფ მექანიზმს და, ამგვარად, საზოგადოებრივი გაცვლის საშუალებას, მადენად იგი შეიძლება განვიხილოთ როგორც საქონელი [3, გვ. 98]). ამ მიზეზით და იმ გარემოებიდან გამომდინარე, რომ იგი აქტიურად მონაწილეობს ვაჭრობის პროცესში და ხშირად წარმოადგენს მოგების საშუალებას, ვალუტა შეიძლება მოვაქციოთ ვაჭრობის სფეროში. ამასთან, მონეტარიზმის ძირითადი გაცვლის განტოლების კენისური დანახარჯების თეორიასთან შესაბამისობა და ამ გზით ფულის მნიშვნელობის დაკავშირება ნომინალურ წმინდა ეროვნულ პროდუქტთან, ხსნის ვალუტის მნიშვნელობას საგარეო ვაჭრობაში, რაც კიდევ ერთი დამადასტურებელი ფაქტია და გვაძლევს უფლებას ვალუტით ვაჭრობა მივიჩნიოთ საგარეო ვაჭრობის სფეროდ. ეს უფლება კიდევ უფრო ძლიერდება ვალუტის რევალვაციური და დევალვაციური ხასიათით [4, გვ. 332-335.; 5, გვ. 206-234.; 6, გვ. 385-390]. **საერთაშორისო ორგანიზაციების საქმიანობა.** ეს ორგანიზაციები აქტიურად მონაწილეობენ ვაჭრობის პროცესში. მათი ძირითადი საქმიანობაა ხელი შეუწეონ სახელმწიფოებს შორის სავალუტო ურთიერთობას, ეხმარებიან განვითარებად ქვეყნებს საგადაამხდლო ბალანსის დარეგულირებაში. ამდენად, ისინი საქმიანობის ამ პოზიციიდან გამომდინარე შეიძლება მოვაქციოთ საგარეო ვაჭრობის სფეროში, თუმცა როგორც ვალუტას ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციებსაც გააჩნიათ სხვა ფუნქციებიც.

საგარეო ვაჭრობის სფეროებს ახასიათებს ნიშნები: საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი კანონებით მოქმედება; სავალუტო ურთიერთობის აუცილებლობის არსებობა; კონკურენცია; მსოფლიო ბაზრის საფუძველზე სავაჭრო კრედიტების, საინფორმაციო კავშირების გააქტიურება; [7, გვ. 31, 70, 85]; დამოუკიდებელი ინფრასტრუქტურა; ეკონომიკური სანქციები, როგორც პოლიტიკის რეგულირების ფორმა.

საგარეო ვაჭრობის ფუნქციებია [8, გვ. 11]: ვაჭრობა, როგორც მსოფლიო მიმოქცევის სფეროს ერთ-ერთი ძირითადი ნაწილი, ახორციელებს წარმოებულ ღირებულებათა რეალიზაციას მსოფლიოს მასშტაბით, რაც ხელს უწყობს წარმოების და მომსახურების განვითარებას; იგი თავისი არსით დამოკიდებულია, და ასევე, ზეგავლენას ახდენს საერთაშორისო და ეროვნული შრომის დანაწილების სტრუქტურის ჩამოყალიბებაზე; დადებითად ზემოქმედებს მეცნიერულ პოტენციალზე; ხელს უწყობს სახელმწიფოების კვლავწარმოების ოპტიმიზაციას, წარმოების რაციონალურ კონცენტრაციას, რაც თავის მხრივ ამცირებს წარმოებისა და მიმოქცევის ხარჯებს; მისი ნორმალური ფუნქციონირება ქმნის ჯანსაღ კონკურენციას; წარმოადგენს წარმოების კოოპერირებისა და სპეციალიზაციის საერთაშორისო ფაქტორს.

საგარეო ვაჭრობის ისტორიულად წარმოშობის აუცილებლობა განპირობებულია ფაქტორებით [1, გვ. 85]: ადამიანების განსხვავებული გემოვნებით და მზარდი მოთხოვნით; მსოფლიო ბაზრის წარმოქმნით და დამკვიდრებით, როგორც კაპიტალისტური წარმოების საშუალების აუცილებელი ისტორიული წინამძღვარი; სხვადასხვა ქვეყნებში ცალკეული დარგების არათანაბარი განვითარებით და, ტენდენციით წარმოშობილი ეკონომიკური განვითარების ამჟამინდელ ეტაპზე გამოხატული წარმოების და მომსახურების უსაზღვრო გაფართოებით. ხოლო, მის პერსპექტიულ განვითარებაზე ზემოქმედებს [7, გვ. 81; 1, გვ. 85]: საერთაშორისო შრომისა და წარმოების ინტერნაციონალიზაციის გაღრმავება; მეცნიერული პროგრესი; კორპორაციების საქმიანობის გაფართოება; საგარეო ვაჭრობის ლიბერალიზაცია; თავისუფალი ეკონომიკური ზონების გაფართოება; ინტეგრაციული პროცესები; კონკურენცია; ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკების მიერ დამოკიდებულების მიღება და საგარეო ვაჭრობაში მათი ჩართვა.

ქვეყნებს შორის განსხვავებული გეოგრაფიული და ეკონომიკური ვითარება, ქმნის საგარეო ვაჭრობის თავისებურ გე-

ოგრაფიულ სტრუქტურას, კერძოდ [1, გ. 106.; 7, გვ. 83]: მსოფლიო ვაჭრობის უდიდესი ნაწილი განვითარებულ ქვეყნებს შორის სრულდება; განვითარებად ქვეყნებზე კი თითქმის მესუთედი მოდის. ხოლო, გარდამავალი საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებზე დაახლოებით ორჯერ ნაკლები. ასეთი სტრუქტურის ჩამოყალიბება ასევე, განპირობებულია ქვეყნების შიდა ბაზრის განსხვავებული მოცულობით, გამოწვეული წარმოების განსხვავებული დონით. ამ უკანასკნელის განვითარება კი დამოკიდებულია მსოფლიო ბაზრის გაფართოების უნარზე.

ამჟამად, მსოფლიო და ეროვნულ ბაზრებს შორის ჩამოყალიბდა შემდეგი განსხვავებები [1, გვ. 91.; 9, გვ. 231.; 10, გვ. 43, 44]: მსოფლიო ბაზარს ახასიათებს მსოფლიო ფასების სისტემა; შიდა ბაზარზე საქონლის მოძრაობა ხორციელდება საწარმოებისა და ქვეყნის რაიონებს შორის სამეწარმეო კავშირებით, ხოლო მსოფლიო ბაზრის საქონელბრუნვაზე დიდ გავლენას ახდენს სახელმწიფოთაშორისო საზღვრები და ცალკეული ქვეყნების საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკა; მსოფლიო ბაზარზე ქვეყნების ვაჭრობის სტრუქტურა და მიმართულება განისაზღვრება საქონლის საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობით; მსოფლიო ბაზრისათვის დამახასიათებელია ცალკეული ქვეყნების ვაჭრობის და ასევე, მთელი საქონელბრუნვის არათანაბარი ზრდა; მსოფლიო ბაზრის განსაკუთრებულობაა სახელმწიფოთაშორისო რეგულირების ფორმა; მსოფლიო ბაზარზე საქონლის გადაადგილებაზე მოქმედებს, საქონლის მწარმოებლის ქვეყნის ანუ შიდა, და საგარეო მოთხოვნა-მიწოდების ფაქტორები [11, გვ. 29].

ამგვარად, შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ მსოფლიო ბაზარის ის უნივერსალური მნიშვნელობა, რომელიც საგარეო ვაჭრობის არსის ამსახველია [2, გვ. 486-492.; 1, გვ. 91.; 9, გვ. 231.; 10, გვ. 43, 44]: მსოფლიო ბაზარზე ერთმანეთს უპირისპირდება ვალუტის, საქონლის და მომსახურების მოთხოვნა-მიწოდება; ექსპორტ-იმპორტის მოცულობა განისაზღვრება შიდა ბაზარზე ჩამოყალიბებული სიტყარბით ან დეფიციტით ხოლო, მათი გა-

წონასწორება ხორციელდება მსოფლიო ბაზრის დახმარებით; შიდა ბაზრების მინიმალური და მაქსიმალური ფასები, საშუალებას იძლევა განესაზღვროთ მსოფლიო ბაზრის ზედა და ქვედა ფასი, რომლის ფარგლებშიც შესაძლებელია მსოფლიო ბაზარზე ვაჭრობის განხორციელება; საქონლის საერთაშორისო ნაკადების შემადგენლობა დამოკიდებულია სახელმწიფოების მისწრაფებაზე გაიტანონ იაფი საქონელი, და შემოიტანონ შედარებით ძვირი; სავაჭრო შეზღუდვების არსებობის პირობებში საგარეო ვაჭრობა გაგრძელდება მანამ, სანამ, შეზღუდვების სიდიდე გაანგარიშებული ერთეულ პროდუქტზე, ნაკლები იქნება მოვაჭრე პარტნიორებს შორის არსებული შიდა ფასების სხვაობაზე, რომელიც არსებობდა ავტარქიის პირობებში.

ანალიზი ადასტურებს, რომ საგარეო ვაჭრობა ნიშნელოვან როლს ასრულებს ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში. მაგ. თუ ხორციელდება რესურსების და მოწყობილობა-დანადგარების იმპორტი მაშინ იმპორტიორი ქვეყნის წარმოების ხარჯები მცირდება, რაც ექსპორტის ზრდას იწვევს. ეს ხელს უწყობს ეროვნული წარმოების განვითარებას. საწინააღმდეგო შემთხვევაში, კი ტექნოლოგიის შემდგომი სრულყოფის სტიმულირების შენელება მოხდება, შემცირდება მორალურად მოქველებული წარმოების საშუალებების ხმარებიდან ამოღება, რაც უარყოფითად აისახება მეპ-ზე. მაგრამ, თუ საქონლის იმპორტის საერთო მოცულობა მნიშვნელოვნად აჭარბებს ექსპორტს, მაშინ ქვეყანაში ყალიბდება ინფლაციური გარემო, რასაც შეიძლება წარმოების სრული დაქვეითება მოჰყვეს.

ექსპორტის მნიშვნელობის კარგად წარმოსადგენად გავაანალიზოთ იმპორტის ზრდის შედეგები. მაგ., თუ ქვეყანა ახორციელებს იმპორტს, მისი ხარჯების ნაწილი იმპორტზე დაიხარჯება, და არა მოცემული ქვეყნის ანალოგიურ საქონელზე და მომსახურებაზე ანუ, შემცირდება ქვეყნის წარმოების, მომსახურების, ინვესტიციების ხარჯები და ერთობლივი დანახარჯები ტოლი იქნება იმ წმინდა ექსპორტის, რომელიც თავისი მაჩვენებლის სიდიდის შესაბამისად (დადებითი ან უარყოფითი) აისახება ქვეყნის წეპ-ში. ხოლო, წმინდა ექსპორტის ცვლა

იწვევს ქვეყნის ერთობლივი დანახარჯების შეცვლას და რაც უფრო დიდია წმინდა ექსპორტის მაჩვენებლებს შორის სხვაობა, მით მეტია ქვეყნის დამოკიდებულების და ურთიერთდამოკიდებულების მაჩვენებელი და სწრაფვა ღია ეკონომიკისაკენ [4, გვ. 99.; 9, გვ. 266].

საგარეო ვაჭრობა სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულად ვითარდება. მაგ., განვითარებულ ქვეყნებში მისი გაფართოება, ხოლო განვითარებად ქვეყნებში შეფერხებით განვითარებას, ხსნიან იმ გარემოებით, რომ განვითარებულ ქვეყნებში მწარმოებლურობის ზრდა მაშინ იწვევს ხელფასების გადიდებას და შემოსავლების მატებას, როცა განვითარებად ქვეყნებში, იგი იწვევს ექსპორტზე ტრადიციულად ორიენტირებულ პროდუქტებზე ფასების შემცირებას. ეს გარემოება განვითარებულ ქვეყნებს საშუალებას აძლევს მიიღონ მოგება როგორც საკუთარი მწარმოებლურობის განვითარებით, მოსამსახურეებზე შემოსავლების გაზრდით, ასევე განვითარებად ქვეყნებში მწარმოებლურობის გადიდებითაც, გამოწვეული ამ ქვეყნების მიერ ექსპორტირებული სოფლის მეურნეობის პროდუქტზე და ნედლეულზე დაბალი ფასების არსებობით. ამასთან, განვითარებულ ქვეყნებს ძირითადად გააქვთ გადამამუშავებელი დარგის პროდუქცია, რომლის წარმოების ხარჯების და ფასების გადიდება დაკავშირებულია ხელფასების განაკვეთის გადიდებასთან. ხოლო, განვითარებად ქვეყნებში ჭარბი სამუშაო ძალა, უმუშევრობა, პროფკავშირების სისუსტე, განაპირობებს წარმოების დაბალ ხარჯებს და ფასს იმ პროდუქტზე (სოფლის მეურნეობის და მომპოვებელი დარგის), რომელიც გადის ექსპორტზე განვითარებულ ქვეყნებში [2, გვ. 511-524.; 10, გვ. 115].

განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდას ის გარემოებაც აფერხებს, რომ საგარეო ვაჭრობა განვითარებული ქვეყნების მხრიდან პოლიტიკურ ჩარევას და კონტროლს ექვემდებარება, რომელიც ადრე თუ კოლონიური დაქვემდებარების ფორმას ატარებდა, XIX საუკუნიდან საფინანსო-სამრეწველო ხასიათისაა, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ სამრეწველო-ტექნოლოგიური ფორმა მიიღო [12, გვ. 169].

საგარეო ვაჭრობა სხვადასხვა როლს ასრულებს მცირე და დიდ ქვეყნის განვითარებაში. მაგ., ტარიფის გაზრდის შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ქვეყნისათვის იგი მოხვედრებითი წარმატებაა, გამოხატული შიდა წარმოებისა და სახელმწიფოს შემოსავლების ზრდით, მცირე ქვეყნებისათვის იგი უფრო მირაჟულია, ვინაიდან მცირე რესურსების პირობებში და შედარებითი უპირატესობის თეორიიდან გამომდინარე, ისინი ურთიერთმომგებიანობის პრინციპიდან გამომდინარე, უფრო მეტ მოგებას ნახულობენ თავისუფალი საგარეო ვაჭრობის შემთხვევაში, ვიდრე შეზღუდვისას.

საგარეო ვაჭრობაში წარმატების მიღწევა ასევე დამოკიდებულია ახალგაზრდა დარგების განვითარებაზე და საგარეო პოლიტიკაზე. მაგ., ტარიფის გაზრდა, მცირე ქვეყნების დასაცავად იმ შემთხვევაშია მიზანშეწონილი თუ იგი ოპტიმალურია და, ამასთან, დარგების განვითარების სტიმულის შესანარჩუნებლად ხორციელდება შრომის და წარმოების ორგანიზაციული სრულყოფა, ტექნოლოგიური განახლება. ასევე აუცილებელია: როცა წარმოების რაციონალიზაციის შედეგად მოხდება დანახარჯების შემცირება და მსოფლიო ფასებთან შედარებით შიდა ფასები დაიკლებს, სასურველია დაუბრუნდნენ ადრე არსებულ სატარიფო განაკვეთს, წინააღმდეგ შემთხვევაში სხვა სახელმწიფოების მიერ შემოღებული იქნება ადექვატური ღონისძიებები და მცირე ქვეყანა იზოლაციურ მდგომარეობაში მოექცევა.

მცირე ქვეყნებისაგან განსხვავებით დიდ ქვეყნებს ოპტიმალური ტარიფების შემოღება საშუალებას აძლევს ზემოქმედება მოახდინოს მსოფლიო ფასზე და გარკვეული დროის პერიოდში, საგარეო ვაჭრობაში პირობების გაუმჯობესების ხარჯზე, მიიღონ ცალმხრივი უპირატესობა და გაზარდონ საზოგადოებრივი კეთილდღეობა. თუმცა, მცირე ქვეყნების მსგავსად, არც დიდი ქვეყნებია დაზღვეული ოპტიმალური ტარიფის ეფექტის გაქრობასთან დაკავშირებულ პრობლემებისგან, რომელიც გამოწვეული იქნება სხვა ქვეყნების მიერ ადექვატური შეზღუდ-

ვების შემოღებით, რაც მომავალში სატარიფო ომს გამოიწვევს [10, გვ. 125-156].

ლიტერატურა

1. Жуков Е. Ф., Капаева Т. И., Литвиненко Л. Т. Международные экономические отношения: Учебник для вузов. - М.: Юнити-дана, 1999.
2. ეკონომიკური თეორია. გ. ადეიშვილისა და რ. ასათიანის რედაქციით. თბილისი, საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 1998.
3. фон дер Липе П. Экономическая статистика: Статистические очерки Европейского центра повышения квалификации – том 1. Йена, Издательство Густав Фишер Ферлаг Штутгарт, 1995.
4. მაკონელი კემპბელ რ., ბრიუ სტენლი ლ. ეკონომიკისი. ნაწილი II. თბილისი, გამომცემლობა „საქპროფგამი“, 1993.
5. ლიდერტი პიტერ ჰ. საერთაშორისო ეკონომიკა. თბილისი, საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2001.
6. АССА: Учебник АДПБ, модуль В, т 4. Структура и деятельность организации. Тбилиси, Федерация профессиональных бухгалтеров и аудиторов Грузии, 1999.
7. ჯოლია გ. საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობები. თბილისი, „მეცნიერება“, 1998.
8. სხვიტირიძე ა. საგარეო ვაჭრობის ეფექტიანობა. თბილისი, გამომცემლობა ს.ს. „ფარნავაზი“, 1997.
9. სამუელსონი პოლ ა., ნორდჰაუსი ვილიამ დ. ეკონომიკა. ტომი მეოთხე. თბილისი, გამომცემლობა სამშობლო, 2000.
10. Овчиников Г. П. Международная Экономика. Санкт-Петербург, Изд-во Михайлова, 1999.
11. Криеев А. П. Международная экономика. Ч. 1. Международная микроэкономика: Движение товаров и факторов производства. - М.: Муждународные отношения, 2001.
12. rondeli a. saerTaSoriso urTierTobebi. Tbilisi, Tbilisis damoukidebeli universiteti, 1996.

THE ROLE OF FOREIGN TRADE IN THE COUNTRY'S DEVELOPMENT

Vazha Kakabadze

State Department for Statistics of Georgia
 4, K. Gamsakhurdia Av., Tbilisi, 380015, Georgia

Summary. In the paper there is highlighted peculiarities of foreign trade: concept, aims, forms, spheres, functions, the necessary factors of creating foreign trade and effecting on its perspectives, foreign trade factors effecting on economic progress of states, peculiarities of world market and regulation means of foreign trade.

In most cases this causes the interaction between international economic relation other elements and above – mentioned foreign trade concepts creating misunderstanding that does not allow to determine which constituting element performs the more important role in the country development.

Indep.
 In
 indivi
 (worl
 ability
 conce
 accept
 absor
 decis
 corpo
 in the
 econo

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

Важа Какабадзе

Государственный департамент по статистике Грузии
Тбилиси, 380015, просп. К. Гамсахурдия 4, Грузия

Резюме. В статье дан анализ следующих аспектов внешней торговли: сущность, цели, формы, сферы, признаки, функции, факторы действующие на перспективу, и необходимость внешней торговли, факторы, влияющие на экономический прогресс отдельных стран, характер мирового рынка и инструменты регулирования внешней торговли.

Определение и разграничение этих аспектов вызвано необходимостью избежания возможной неясности в определении других составных частей международных отношений.

THE POSTULATES OF "MARKET FAILURE" AND ROLE OF GOVERNMENT

Tamaz Akubardia

Department of Science and Technologies Georgia,

12, Chanturia st., Tbilisi, Georgia

Receiver 12 march of 2001

Summary. In the paper ideal market system is characterized by being out of balance that is reflected and defined as the postulate of "market failure".

Further we state that being out of balance is characteristic for "ideal" as well as of operational market systems which is reflected in the generalized postulate of "market failure".

Our next conclusion refers to the necessity of the existence of the force, which will not upset the stable balance of economic system.

Besides, we state that if the economic ability of government is a guarantee to maintain stable balance of economic system then it must be considered as an independent production factor.

In conclusion, if we share one of the paradigms of institutionalism saying the individuals, organizations and state are economic agents then their economic abilities (working ability of individuals, entrepreneurial activity of companies and economic ability of state) are production factors. It is clear from the above that our opinions concerning the role and significance of state diametrically differ from the opinions accepted in neoclassic theory. We consider economic liberalism with its all-absorbing exaltation of individualism to be the main point in making decisions leaves quite a queer impression in the era of huge transnational corporations, regional economic organizations and active state policy directed in the first instance to protection of national interests.

So we tried to establish postulates based on the paradigm of state as an economic agent and an immanent part of economy. This must result in the

creating of economic system based on there new principles which might happen in the future.

* * *

There are four paradigms in economics allowing making more or less detailed analysis of economic processes. According to these paradigms we have four more or less different theories: Neoclassicism or Economic Liberalism, Keynesianism, Marxism and Institutionalism (1). The above paradigms differ in several a priori postulates accepted without any arguments like those (axioms) given in geometry of Evclid, Lobachevsky or Ryman. Each of these paradigms is based on certain postulates impossible to confirm or reject, and acceptations of those paradigms is a matter of faith rather than of scientific argumentation. One usually becomes adherent of one of the above-mentioned economic theories upon the a priori accepting of one postulate or another. However, real world is much more complicated compared with any economic theory. So these theories may and do have certain eclectics but that apparently don't change the essence of the challenge.

Economic system is a model with public economic relations established among economic objects.

Economy is, for the purpose of macroeconomics analysis, divided into four sectors:

1. Households;
2. Entrepreneurial sector;
3. Government;
4. Foreign countries.

Thus, there are four main economic objects on macro level (2). Market is originated upon the entering of economic objects into certain relations with one another in certain social and economic forms. Market may be determined as a system, a kind of tool organizing exchange of products and services in the system with a level of labor distribution. Markets may differ in functions, sales possibilities, number of participants etc.

Economics textbooks differentiate free and real markets (2), which will later be discussed in details. In addition there are the following types of markers:

- market with limited access (in a number of countries the activities on medical service rendering, legal consulting, etc. markets need license or special permit issued by the government);

- Organized market regulated in accordance with predetermined norms, e.g. exchange business, auction business, etc.

- Non organized market with no predetermined norms of regulation.

As for the number of markets they are as follows:

- monopoly market with one seller or one customer;

- oligopoly market with no more than several participants;

- polyphony market with atomized structure.

In addition to the above we will touch the of complete market.

Free market is named perfect market by some authors (13). The model of perfect market is a model which has never really existed nor will ever come to existence. That's why we consider it's better to use the term of "ideal market" instead of "free" or "perfect market", which is the same as "ideal market system".

"Ideal market" or "ideal market system" is an economic system ruled exclusively by economic forces. The latter is based on the existence of the above-mentioned postulates. In particular there is competition, informational security, freedom in taking decisions, and homogeneity of exchangeable goods.

"Ideal market" may stem from observation of the above conditions.

Economic forces are regarded to be the forces the effect of which results in the establishment of economic balance, i.e. the economic processes are governed by Adam Smith's "invisible hand". It is more advisable to call "free market" "an ideal market" for two reasons that follow. The first reason is such a market has never really existed because none of real economic systems are ruled exclusively by economic forces. It may be called theoretical construction of market system which is impossible to realize. The second reason is a line which any economic system aims or must aim to achieve.

The role and importance of government under market system is one of the unsolved problems. We mean the extent of state interference in economic processes depending on primary theoretical paradigm and ideological postulates. Here we would like to mention a terminological incorrectness found in Western economic literature. In the English language economic literature the term "government" is used instead of "State", which is accordingly reused in

Russian and Georgian economic literature as well as in translations made from English. The comments of some of the authors must be certainly taken into consideration in connection with the above (5), however it should be emphasized that the state exercises executive as well as legislative and juridical powers or all the components of state power (13). That is why the term of "state" should be used instead of "government."

The economic literature traditionally distinguishes three main functions of state: stabilizing, distributive and allocate ones (1).

Stabilizing function means maintaining high level of employment and stabilization of the prices expressed in promotion of economic growth. The essence of distributive function is a jester distribution of incomes in the society. As regards allocate function it means efficient allocation of resources.

We consider this classification to contain more than one inaccuracy. First, the two last functions mentioned in the list of main functions of state are actually one and the same as both of them mean distribution. The fact that the former means distribution of incomes and the latter distribution of resources is not great importance. Second, one must not speak of distributive function meaning a jester distribution of incomes in the society. Incomes are justly distributed provided they are gained without infringing of the law. The necessity of redistribution of such incomes is not caused by a jester distribution of incomes. The reason for such re-distribution is protecting society from social cataclysms or producing sufficient amount of egalitic property at the expense of transfer taxes (14).

One can come across researches about stabilizing function of state in the works of the Keynesians. Keynes offered an idea of using the state regulation possibility for stabilizing and promoting economic growth. These regulators mean taxation and budget key-factors in the first instance. These processes gave birth to macroeconomics theory which became the means of working out the ways to affecting the aggregate economic indices.

As for the second function of state (or the second and the third ones according to the opinion dominating in the West) it was worked out by neoclassicist economists. Their researches are the ideological basis for the policy supporting the deregulation and denationalization acknowledged by lots of developed countries. The representatives of this branch are for limitation of

state interference in economy; however they do not deny the significance of state regulation.

As it has been above mentioned, the research object is changed in neo-classic model. Here we have a statistic model of market economy discussed on the levels of microeconomics, particular customer and company. The analysis of this model show that the price mechanism provides optimal use of resources and no interference is needed in the operation of this model.

Even the representatives of neoclassicism - the most loyal theory with respect to ideal market among the above economic theories - can not deny that there are situations under ideal market when efficient allocation of resources becomes impossible. As it has been pointed out such a situation in economic literature is known under the name of "market failure".

It's a common knowledge, that ideal market or ideal market system is an economic system ruled by economic forces. Economic forces are considered to be the forces the effect of which underlies economic balance, i.e. the economic processes are governed by Adam Smith's "invisible hand". The effect of these forces is based on existence of the following postulates:

1. Free competition. A great number of customers and sellers act on the market with results in insignificant influence of each particular individual. Economic theory considers such a market to be an atomized one.

2. Each participant of market can get information on entire market situation.

The part of such informational indicator is played by price system which allows customers as well as sellers to be aware of market prices ruling at any moment and any place of the market.

3. Customers take decisions exclusively on the basis of pragmatic point of view. In other words no personal or other kind of preferences is taken into account while making decisions.

4. Exchangeable goods are homogeneous. This means the salable goods are absolutely identical and do not differ in quality.

In the case of implementation of the above conditions one may speak of ideal market acting on the principle of the so called "laissez faire" ("let it be") which lead to regulation of relations among economic agents by Adam smith's "invisible hand". The metaphor means optimal use of resources is

secured via price mechanism therefore no kind of interference is needed for operation of such a model. The system like this minimizes the role of the state which is assigned the part of a "night-watchman".

However there still turn out to be situations where ideal market system fails to provide effective allocation of resources known in economic literature as "market failure".

Modern Neoclassic Theory marks out four such situations:

1. Meeting of demands for public property;
2. Overcoming external effects influencing economic activities,
3. Solving problems related to asymmetric information of participants of economic deals;
4. Overcoming difficulties related to free outflow of capital in a number of branches.

Now let us discuss those four cases in detail.

1. Organizing production of public property is one of the economic problems of paramount importance. Its magnitude is stipulated by two reasons: a) the level of providing society with public property determines, as a result of the variety of public property, welfare of society members, b) the peculiarity of production and use of public property. Public property is known to be noncompetitive and nonexclusive. The latter means public property is, upon its being produced, equally necessary for everyone. However as public property is not personified customers are actually able to use such property without any payment. That is the reason for the failure of private sector to be interested in production of public property which results in "market failure".

2. As it turns out ideal market system is influenced by external effects.-In particular the activity of a company may have direct influence on the activity of a customer. In the case in question it is of no importance whether such influence is negative or positive. Such influence on customers is not registered in their economic relations, and thus the mentioned influence is an external effect which is not reflected in market prices. Proceeding from the above the prices will neither serve as indicator nor reflect the real price stemming from of such relations. This will result in ineffective allocation of resources on the market or in "market failure".

Reflection of external effects in the prices is restricted by inadequate determination of proprietary rights or high transaction expenses; the latter means the expenses made on the negotiations among counter agents and handling of transactions which could allow avoidance of external effects.

In the case of such negative external effect of production type as environment pollution economic agents suffering damage brought about by such pollution can not demand compensation for the damage from the culprits as they fail to have proprietary rights. As a result of the above their losses shall not be reflected in market prices of the property the production of which pollutes the environment. Thus, the property in question shall be produced in quantity exceeding the demand of the entire society without stipulation of all types of expenses.

Contrary to the discussed negative external effect the innovation activity of companies is an example of positive external effect resulting from high transaction expenses. The companies, while implementing any innovation, are guided by future demand which is the curve of maximum prices considered to be payable by customers just for innovation. Furthermore, such prices do not reflect all types of profit gained by the society from such innovation. Innovation as certain new knowledge is certain incentive for future innovation. Determining influence of the innovation in question on anticipated future innovation and its corresponding reflection in product price at the given moment are actually impossible as they are related to unjustified expenses on the part of the company.

Thus, the profit gained by society through such innovation activity usually considerably exceeds the income gained by private company. That is the reason for market economy's failure to provide sufficient resources for innovation in question, and it is obvious such a case will also lead to "market failure".

3. Ideal market system is also influenced by the problems related to asymmetric information of the participants of economic deals.

The reason for ineffective allocation of resources is often the failure of stipulating all possible economic relations among the counter agents. This is caused by transactions being handled under conditions of asymmetric information. Such events are called internal effects. Internals, as it is widely known, are loss or profit gained by economic agents while handling transactions in case of the failure to agree on one point or another. The examples of internals are as follows: damage suffered by customers while purchasing of substandard products;

violation of contract by one of the parties which does not result in punishment of the culpable party; profit gained by the company as a result of one of its members having improved his professional skill independently, etc.

The source of arising internals can be the expenses incurred for information gaining which may exceed the expected profit from the deal in question under asymmetric information, e.g. expenses related to making conditional contracts under risky conditions which contracts stipulate nearly every possible situation, expenses related to the exercising of control over deal participants in the case of difficulty to exercise such control (control over individual owning insurance policy); expenses related to collection and gaining information in the case of deal participants having private (asymmetric) information, for instance the one related to real quality of products unknown to customers.

In all the above cases the expenses made by economic agents and related to the collection of information, handling transaction, etc. considerably exceed the profit gained from such transactions. That is why they will not make such expenses, and transactions will be handled under the conditions of asymmetric information which will result in arising internals. It is the existence of internals that does not allow deal participants get the expected incomes. Such a case leads to ineffective allocation of resources that, in its turn, results in "market failure".

4. The outflow of capital from one branch to another also takes place in ideal market system, which in other words means "market failure" in the maintenance of competition. Creating obstacles in the way of newly established companies on the market may be caused by production expenses being considerably less compared with the expenses made by the companies operating on the market in question. The reason for

The above may be exclusive technology right, right to access to cheap raw materials, etc. That is why the newly established companies wishing to penetrate into the market in question shall have to make unjustified heavy expenses.

Thus market system inevitably creates situations when it fails to be self-regulating. The above cases of "market failure" convince us the system is unable to return to its initial position without interference for the part of external forces.

Analyses of the above described situations enable us to make the conclusion in the form of the postulate as follows:

Postulate 1. Ideal market system has immanent quality to lose its balance to such extent that economic forces are not able to maintain the system in balance condition.

This postulate may be called "a postulate of ideal market failure".

We have already analyzed the causes upsetting the balance of market system or the case reflected in the postulate of "ideal market failure".

Unlike ideal market system the operational market system is ruled by certain forces. Such economic system is called real or in other words operational market system. Unlike ideal market system economic forces in operational market system often turn out to be insufficient to govern public activities. While saying "insufficient" we mean there are other forces actively interfering in economic life of the society and contradicting the influence of economic forces. Such cases are usually followed by the delay of economic process which results in considerable decline of the volume of commodities mass and the rendered services. It is the latter factor that demonstrates efficiency of economic forces to affect economic activity of society.

Here we must naturally define which forces impede the "functioning" of economic forces.

Ideas are often encapsulated in metaphors. The metaphor of Adam Smith's "invisible hand" was established in economics in 1776 as a result of the publication of his fine book "Wealth of Nation". This metaphor is the basis of the principle of "Laissez faire".

Most of the books about market economics are dedicated to the analysis of its functioning, in particular how individual actions are directed and how limited resources are allocated by Adam Smith's "invisible hand" via economic forces. The "invisible hand" is no more than price mechanism, i.e. Increasing and decreasing of prices directing our activity on the market.

Thus the metaphor or "invisible hand" may be regarded as a fine metaphor, however sometimes it makes on impression that economic forces are ruled by the society which is actually incorrect.

Society is unable to make choice between the functioning and nonfunctioning of economic forces. Economic forces "function» on the permanent basis. However society can influence the level of effect of these forces and the area of

their effecting; besides it can confront them with opposing forces which sometimes even inflict damage to society.

In the early 70s some of modernist economists tried to broaden the areas of economic analysis. They established the ideas encapsulated in metaphors like the one of Adam Smith are which are actually unknown to our scientific circles. These metaphors are "invisible handshake" and "invisible foot" (15).

The metaphor of "invisible handshake" was established by Arthur Okun, former chairman of the president's Council of Economic Advisers. Okun argued that social and historical forces - the invisible handshake - often prevented the invisible hand from working.

The metaphor of "invisible foot" was established by Stephen Magee, chairman of the Department of Finance at the University of Texas. Magee summarized the argument of a large number of economists that individuals often use politics to get what they want, expressing this phenomenon with the invisible foot metaphor. The part of government activities directed to render assistance to the pressure of particular groups is the manifestation of "invisible foot" (15).

Since the end of the 80s these two metaphors have been used by the economists wishing to enrich economic notions with social and political ones. Economic realities are mainly based on permanent interaction of those three aggregated forces that means real or operational market system, unlike ideal market system, is additionally affected by forces able to destroy market system. Thus the postulate of "market failure" is correct with respect to ideal market system as well as to operational market system, and the postulate of "market failure" of operational market system will be expressed in the following form:

Postulate 2. Any market system has an immanent quality to be out of balance at such an extent that economic forces are unable to maintain its balance.

This Postulate may be called "a generalized postulate of market failure".

As it has already been mentioned real economic relations are, in addition to economic forces, affected by other ones. That is the reason for emerging of situations under real, or in other words, under operational market system (like ideal market system) when it is out of balance at such an extent that it is unable to return to its primary condition.

In operational market system economic forces often turn out to be insufficient to efficiently govern public activities as the forces of "invisible foot" and "invisible

handshake" actively meddles with economic life of society and contradicts the operation of economic forces. Such situation usually results in the decay of mass of commodities and rendered services as well as of stagflation processes, etc. The latter situation shows the level of efficiency of economic forces affecting economic life of society.

One of the most important questions to be solved by society under such conditions is to choose what must be opposed to these forces in order to make it possible to fully put economic forces into effect, to manage to govern these forces in favor of society and to transform them into market forces.

Society has the only real means against the forces of "invisible handshake" and "invisible foot" - the state, the economic ability of state (16).

The interference or the intervention for the part of state under ideal market system is compulsory for the above four cases resulting in "market failure"; while under operational market such an intervention is necessary to neutralize the forces opposing the ones of "invisible hand". The mentioned forces operate continuously, and the operation for the part of state is also of permanent character.

As being out of balance is immanently characteristic for any market system maintenance of balance needs the affecting for the part of certain forces. This is a universal quality and may be defined by way of the postulate as follows:

Postulate 3. Maintaining of stable balance market system needs affecting for the part of certain force the role of which is played the state – its economic ability. As it has already been mention the state is a force-aiming to maintain balance of operational market system. As the economic ability of state is a permanently acting force it may not be considered as "night watchman" or "regulator". All the more it may not be a supplement regulating economic system from outside.

The state must be considered as an immanent part of market system or an economic agent, while its economic activities as the result of its economic ability (16). The economic ability of government to maintain stable balance of its system is the primary purpose of the state which may be defined by way of the postulate as follows:

Postulate 4. Economic ability of government to maintain stable balance of market system is an independent factor of production. As a result we have a market system differing in quality from ideal and operational market systems

and being a theoretical construction. However its practical realizing is not only possible but even compulsory. Such a market system is a complete market.

The main characteristic of complete market is the fact that the state is considered to be an immanent part of market system as well as an independent factor of production.

The state must be considered as an immanent part of economic system where state acts as an economic agent and its relations with other agents is based on economic laws.

According to institutional paradigm economic agents are individuals, structural groups of individuals or organizations and state.

Let us discuss them one by one:

Individuals. Individuals are economic objects selling their working ability on the market. In this respect the working ability is a production factor.

Companies or structural organizations of individuals. When individuals are united in the way of certain structural organization in an attempt to carry out certain economic activity, then their aim, as of economic agents, is expressed by entrepreneurial ability of the entrepreneur to set a definite economic aim for such companies, irrespective of structural form of organization. In such a case the entrepreneurial ability of entrepreneur is an independent production factor.

State or certain structural group of organizations and individuals. State is a structural union of organizations and individuals of any type. The economic activity of state is the result of its economic ability to conduct the activities of economic agents in order to maintain stable balance of market system. So the economic ability of state is an independent production factor. Discussion of the above cases makes it possible to mark out a common quality of economic agents which can be determined by means of the postulate as follows:

Postulate 5. Economic ability of any economic agent is an independent production factor. Even ideal market system gives birth to situations which make the effective allocation of resources impossible and which are known in economic theory under the name of "market failure".

As for us we consider ideal market system to be immanently characterized by being out of balance that is reflected in the postulate of "market failure" (Postulate 1).

Further we state that being out of balance is characteristic for ideal as well as of operational market systems which is reflected in the generalized postulate of "market failure".

Our next conclusion refers to the necessity of the existence of the force, which will not upset the stable balance of economic system. The role of such a force is played by the state or its economic ability reflected in Postulate 3.

Besides, we state that if the economic ability of a state is a guarantee to maintain stable balance of economic system then it must be considered as an independent production factor reflected in Postulate 4.

In conclusion, if we share one of the paradigms of institutionalism saying the individuals, organizations and state are economic agents then their economic abilities (working ability of individuals, entrepreneurial activity of companies and economic ability of state) are production factors reflected in Postulate 5. It is clear from the above that our opinions concerning the role and significance of state diametrically differ from the opinions accepted in neoclassic theory. We consider economic liberalism with its all-absorbing exaltation of individualism to be the main point in making decisions leaves quite a queer impression in the era of huge transnational corporations, regional economic organizations and active state policy directed in the first instance to protection of national interests.

So we tried to establish postulates based on the paradigm of state as an economic agent and an immanent part of economy. This must result in the creating of economic system based on there new principles which might happen in the future.

References

1. Musgrave R. A., Musgrave P. B. Public Finance in Theory and Practice. N. Y. 1989.
2. Harlan L. McCracken. Keynesians Economics in the Stream of Economic Thought. King-sport, 1961.
3. Бункина М. К. Макроэкономика. Москва, 1995.
4. Smith A. Wealth of Nations. Hackett Publishing Company, 1993.
5. McConnell C. R., Brue S. L. Economics: Principles, Problems, and Policies. N. Y. McGraw-Hill Publishing Company. 1990
8. Осадчая Д. М. Современное кейнсианство (эволюция кейнсианства и неоклассический синтез). Москва, Мысль, 1971.
9. Бункина М. К. Монетаризм. Москва, 1994.
10. Самуэльсон П. Экономика, Т. 1,2. Москва, 1992.
11. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. Москва, Прогресс, 1995.
12. Буайе Р. Теория регуляции: критический анализ. Москва, 1994.
13. Папава В. Модель экономики без налогов. Тбилиси, «Мецნიереба», 1994.
14. Griffiths A., Wall S. (Ed). Applied Economics. London: Longman, 1995.
15. Colander C. D. Microeconomics. Richard D. Irwin, Inc., 1993
16. Papava V. A New View oo the Economic Ability of the Government, Egaliterian Goods and GNP. *International Journal of Social Economics*, 1993, Vol 20, No 8.
17. Кузнецов В. К теории переходной экономики. *Мировая экономика и международные отношения*, 1994, № 12.
18. Крегель Я., Мацнэр Э., Грабхер Г. *Рыночный шок*. Вена, 1992.

„ბაზრის ფიასკოს“ პოსტულატები და სახელმწიფოს როლი

თამაზ აქუბარდია

საქართველოს მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების დეპარტამენტი
 380007, თბილისი, ჭავჭავაძის 12,

რეცენზია. იდეალურ საბაზრო სისტემაშიც კი წარმოიშეება ისეთი სიტუაციები, რომლის დროსაც ვერ ხერხდება რესურსების ეფექტიანი ალოკაცია, რაც ეკონომიკურ თეორიაში ცნობილია „ბაზრის ფიასკოს“ სახელწოდებით. ჩვენი აზრით იდეალურ საბაზრო სისტემას იმანენტურად ახასიათებს წონასწორობის მდგომარეობიდან გამოსვლის თვისება, რაც აისახა პოსტულატში „ბაზრის ფიასკოს“ შესახებ. ჩვენ გამოვთქვით მოსაზრება, რომ წონასწორობის მდგომარეობიდან გამოსვლა დამახასიათებელია არა მხოლოდ იდეალური საბაზრო, არამედ ოპერაციული საბაზრო სისტემისთვისაც, რამაც თავისი ასახვა ჰპოვა განზოგადოებულ პოსტულატში „ბაზრის ფიასკოს“ შესახებ. ჩვენი შემდეგი დასკვნა ეხება იმ ძალის არსებობის აუცილებლობას, რომელიც ეკონომიკურ სისტემას არ გამოიყვანს მდგრადი წონასწორობის მდგომარეობიდან. ამ ძალის როლში გვევლინება სახელმწიფო – მისი ეკონომიკური უნარი, რაც აისახა მესამე პოსტულატში. ჩვენ გამოვთქვავთ მოსაზრებას, რომ რამდენადაც სახელმწიფოს ეკონომიკური უნარი სისტემის მდგრადი წონასწორობის მდგომარეობაში დატოვების გარანტია, ამდენად იგი განხილულ უნდა იქნას, როგორც წარმოების დამოუკიდებელი ფაქტორი, რაც აისახა მეოთხე პოსტულატში. თუ გავიზიარებთ ინსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთ პარადიგმას იმის შესახებ, რომ ინდივიდი, ორგანიზაცია და სახელმწიფო ეკონომიკური აგენტებია მაშინ მათი ეკონომიკური უნარი წარმოადგენს წარმოების დამოუკიდებელ ფაქტორს, რაც ასახულია მეხუთე პოსტულატში.

ПОСТУЛАТЫ «ФИАСКО РЫНКА» И РОЛЬ ГОСУДАРСТВА

Тамаз Акубардия

*Департамент по науке и технологиям Грузии,
Тбилиси, 380007, улю Чантурия 12*

Резюме. В «идеальной» рыночной системе возникают ситуации, когда невозможна эффективная аллокация ресурсов, что в экономической литературе известно под названием «фиаско рынка». По нашему мнению, «идеальной» рыночной системе имманентно отклонение от состояния равновесия, что известно под названием «фиаско рынка». На наш взгляд, устойчивое экономическое равновесие возможно в случае реализации способности государства как самостоятельного фактора производства.

ДЕПОПУЛЯЦИЯ В АСПЕКТЕ ВЗГЛЯДОВ НЕОМАЛЬТУСИАНЦЕВ О ПЕРЕНАСИЛЕНИИ

Сулаберидзе Автандил

*Институт демографии и
социологических исследований*

Академии наук Грузии

Тбилиси, 380007, ул. Пушкина 5, Грузия

Поступило 22 января 2002 г.

Резюме. В статье критически рассмотрен безосновательный страх неомальтусианцев, вызванный „демографическим взрывом„ в связи с высокими темпами роста мирового населения в 1950-1965 г.г. (2-3%, в некоторых странах – 4% в год). Прогноз, сделанный демографами в 1960-х годах, о шестимиллиардном мировом населении, оправдался в конце 1999 года, но не в связи с неуклонным ростом рождаемости, а в связи с повышением предстоящей продолжительности жизни на фоне снижения общей смертности и особенно младенческой.

Во второй половине XX века суммарный коэффициент рождаемости в мировом масштабе сократился вдвое. Также вдвое уменьшилась смертность детей в возрасте до 5 лет. Значительно снизилась младенческая смертность младенцев (с 127 до 57 промилле), что вызвало рост продолжительности жизни. На фоне такого резкого изменения демографических процессов изменилась демографическая структура и началось демографическое старение населения планеты.

Так, в XXI век мир вступил новым демографическим поведением. „Бомбу перенаселения заменила „бомба депопуляции“, которая в настоящее время наблюдается в 70 странах мира и, по сравнению с первой, создаёт более большую угрозу человечеству.

Дело в том, что в процессе глобализации, массовое развитие депопуляции в мире, прежде всего грозит малочисленным народам ассимиляцией в своей же родине, а в худшем же случае – с точки зрения прекращения физической непрерывности. Прогрессивное общество мира знает о ранне существовавшем и на сегодня уже не существующих.

Разработанные на фоне глобализации Фондом развития населения ООН мероприятия демографической политики однозначны и в меньшей мере или вообще не учитывает особенности социально-демографического развития малочисленных наций.

Наряду с глобальными вопросами ООН должна учитывать специфические бытовые и социально-культурные традиции социально-демографического развития малочисленных народов.

* * *

В 1950-1965 гг. естественный прирост населения достиг невиданного до этого уровня, а по тогдашнему прогнозу демографов в случае продолжения такими темпами роста населения мира к концу века должно было удвоиться и составить 6-7 млрд. человек. Это явление тогда окрестили как «демографический взрыв» и т.н. «Беби бум» признан опасным для человечества. Началась эпоха опасности перенаселения планеты.

Как отмечает известный демограф В.М.Медков: «Невиданные прежде темпы прироста населения (2-3 и даже 4% в год) придали традиционно мрачному мальтузианскому взгляду на жизнь прямо-таки эсхатологический характер [1]. Созданию такого эмоционального настроения среди широкой общественности, журналистов и политиков служили тревожно окрашенные пророчества тех ужасающих последствий, к которым якобы ведет демографический взрыв. В те годы заго-

Таблица 1

Кoeffициент суммарной рождаемости и смертности детей до 5 лет в мире, по развитым странам, крупным регионам мира, ЦВЕ, СНГ и государств Балтии в 1960-1999гг. [3, с.45]

Годы	Суммарный коэффициент рождаемости			Средний годовой темп снижения сум. коэф. рожд. (%)		Смертность детей в возрасте до 5 лет			Средний годовой темп снижения смертности детей в возрасте до 5 лет (%)		
	1960	1990	1999	1960-1990	1990-1999	1960	1990	1999	1960-1990	1990-1999	необходимый 1999-2000гг.
Всего в мире	5.1	3.1	2.6	1.6	1.9	198	92	82	2.6	1.3	49
Промышленно развитые страны	2.2	1.7	1.6	1.7	0.6	37	9	6	4.7	4.2	3
Развивающиеся страны	6.1	3.5	2.9	1.8	2.2	222	102	90	2.6	1.4	50
Наименее развитые стираны	6.6	5.7	4.9	0.5	1.7	283	182	64	1	2	8
Африка к югу от Сахары	6.7	6.2	5.4	0.3	0.6	59	80	73	1	0.4	9
Ближний Восток и Северная Африка	7.1	4.9	3.7	0.3	0.1	47	9	3	3	0.4	2
Южная Азия	6.1	4.1	3.3	0.3	0.5	44	28	04	2	2.4	4
Восточная Азия и Тихий океан	5.8	2.5	2.0	0.8	0.3	12	7	5	4	0.8	1
Латинская Америка и Карибский бассейи	6.1	3.2	2.6	0.2	0.1	53	3	9	3	0.6	1
ЦВЕ, СНГ и государства Балтии	3.1	2.3	1.7	1.1	2.8	101	42	35	30	20	16

ворили о бомбе перенаселения (название нашумевшей книги Пола Эрлиха - В.М.) сравнивая предполагаемые последствия демографического взрыва с результатами ядерных бомбардировок, а некоторые, как, например, Р.Макнамара, бывший в 70-е гг. директором Всемирного банка, а до того министром обороны США, вообще полагали, что рост населения страшнее третьей мировой войны» [1, с.61].

В этом отношении неудивительно реакционное мнение Томаса Барлоу, который из-за убийства младенцев Ирода признавал исторической личностью или эгоистическое заявление тогдашнего генерального директора «ЮНЕСКО» Жулиан Хаксли и внук Ч.Дарвина профессор Ч.Дарвин опасались, что увеличение населения высокими темпами ограничило бы особенности людей и на планете трудно было бы найти место для припарковывания собственного автомобиля и для приятной прогулки на зеленой лужайке. Они видели выход из положения в ограничении рождаемости [2].

Приведенные высказывания вызывают улыбку, однако страх перенаселения сделал свое дело. С конца 1960-х годов ради спасения человечества от угрозы перенаселения земного шара в результате проведенной демографической политики, по рекомендации ООН, с середины 1970г. уровень рождаемости во всех регионах мира начал сокращаться, а с 1990 года в более чем 60 странах мира не обеспечивается простого воспроизводства населения. Об этом свидетельствуют данные приведенные в таблице 1.

В 1960-1990гг. среднегодовые темпы снижения суммарного коэффициента рождаемости в мире составил 1,6%. В последнее же десятилетие этот показатель достиг 1,9%. Рождаемость сократилась во всех регионах мира, особенно в промышленно развитых странах, где в 1980-ые годы сформировалось суженное воспроизводство, а в 1990-1999гг. в большинстве из них началась депопуляция.

Неомальтузианцы же в то время соответственно высказали страх, что темпы экономического развития, в частности сельское хозяйство, не могли обеспечить пропитание жителей всей планеты. «Демографический взрыв обострил внимание к проблемам продовольствия, обеспечения энергией и минеральными ресурсами, экологии, к со-

циальным последствиям скученности населения в больших и сверх-больших городах. Это возросшее внимание само по себе, несомненно, было положительным явлением, однако, отразившись в кривом зеркале мальтузианства, отвлекло внимание от не менее острых проблем депопуляции и кризиса семьи» [1, с. 61].

Таблица 2

Изменение ВВП, младенческой смертности и средней ожидаемой продолжительности жизни в мире, по уровню развития стран, крупным регионам, ЦВЕ, СНГ и государств Балтии в 1965-1999гг. [3, с.15, 45, 35]

Годы	ВВП на душу населения в долл. США	Средний годовой прирост ВВП на душу населения (%)		Население с доходом менее 1 долл. США в день (%)	Смертность в возрасте до 1 года (%)		Средняя ожидаемая продолжительность жизни при рождении (в годах)	
		1965-1980	1990-1999		1990-1999	1960	1999	1970
Всего в мире	4884	3.1	1.9	24	127	57	56	64
Промышленно развитые страны	26157	2.9	1.7	-	31	6	72	78
Развивающиеся страны	1222	3.7	3.3	26	141	63	53	63
Наименее развитые страны	261	-0.1	2.2	35	173	104	43	51
Африка к югу от Сахары	503	2.8	0.1	43	156	107	44	49
Ближний Восток и Северная Африка	2106	3.1	0.3	-	156	48	52	66
Южная Азия	443	1.4	3.8	40	148	74	48	62
Восточная Азия и Тихий океан	1057	4.9	6.6	18	140	35	58	69
Латинская Америка и Карибский бассейн	3806	4.0	1.8	12	102	31	60	70
ЦВЕ, СНГ и государства Балтии	2180	-	-1.9	4	76	28	66	69

Прошедший период показал, что страх мальтузианцев не оправдался и с социально-экономической точки зрения. Производство средств существования и его рост становятся более наглядными на фоне снизившейся во всех регионах мира рождаемости, особенно депопуляции. ВВП на душу населения мира достиг 5.тыс. долларов, особенно высок он в промышленно развитых странах – более 26 тыс.долларов.

За некоторым исключением (Австралия, Новая Зеландия) падение рождаемости во всем мире ниже простого воспроизводства пока что в основном протекает с запада на восток, а с севера на юг его «граница» не вышла за пределы России, Южного Кавказа, Средиземного и Карибского морей. В этом отношении надо отметить, что именно в южной части планеты сопутствующим уровню высокой рождаемости процессом представляется высокий уровень нищеты. Здесь на 1 доллар США доля населения с низкими доходами намного превышает средний показатель во всем мире – 24%, особенно в Африке к югу от Сахары (43%) и в Южной Азии (40%), или 1,8-1,7 раза превышает средний уровень существующей в мире нищеты. Но в этом причина не высокий уровень рождаемости, а социально-экономическая неразвитость этих регионов, которые из-за богатых природных ресурсов имеют высокий потенциал развития.

Несмотря на такую нищету в этих регионах, население от голода не вымерло. Прогрессивное человечество стало рядом с такими странами (нищими) и с широким использованием современных промышленных и медицинских достижений значительно сократило уровень смертности на основе помощи, направленной на улучшение уровня жизни в этих странах. В этом отношении примечателен высокий темп снижения смертности детей в возрасте до 5 лет (табл.1) и особенно младенцев (табл.2), что считается наиболее важным оценочным показателем уровня благосостояния детей. Темп снижения первого из них в 1960-1999гг. составил 2,6% и на каждую 1000 рожденных детей число умерших уменьшилось с 198 до 82, хотя, как считают эксперты ООН, в 1999-2000гг. для сокращения в мире этого показателя до 70 детей необходимо было обеспечение его

среднегодового темпа убыли до 49%, в том числе в Африке к югу от Сахары (93%), где этот показатель, несмотря на снижение в 1960-1999гг. от 259 до 173 промилле, среди крупных регионов мира наиболее высок. Именно этот регион обуславливает в наименее развитых странах высокий показатель – 164, для уменьшения которого в 1999-2000гг. до 70 было необходимо 85%-ое обеспечение темпа среднегодового снижения, в то время как аналогичный темп в развитых странах составляет лишь 3%.

Особого внимания заслуживает существенное сокращение в мире уровня смертности младенцев, в 1960-1999гг. он уменьшился почти на 65% и составил 57 промилле. Значительно снизился он в о всех регионах мира, что соответственно способствовало увеличению продолжительности ожидаемой жизни населения в 1970-1999гг. – с 56 до 64 лет. Также на 8 лет возрос этот показатель в наименее развитых странах. Примечателен его рост в Южной Азии (15 лет), на Ближнем Востоке и в Северной Африке (14 лет).

В результате значительных изменений, происшедших в естественном движении населения, естественный прирост в мире в 2000г. составил 13 промилле, что в основном обеспечивают континенты Африки, Азии, Южной Америки. Отставал от среднего уровня естественного прироста населения мира Северная Америка, Австралия и Океания, а в Европе наблюдается депопуляция. Надо отметить, что суммарный коэффициент рождаемости в Северной Америке не обеспечивает простого воспроизводства населения, не говоря о Европе.

В начале 60-х годов прошлого столетия прогноз демографов относительно численности населения мира к 13 октября 1999года в пределах 6 млрд. оправдался, однако не в результате роста рождаемости, а сокращения смертности и продолжительности жизни. Численность населения в Европе и Северной Америке, кроме находясь всего на грани депопуляции, слишком низкого уровня естественного прироста, в основном определили высокие темпы миграции из стран с высокой рождаемостью, особенно в 1980-ые годы. Если бы ни миграция, в результате резкого уменьшения смертности,

несмотря на значительное снижение рождаемости, население Африки в 2000г. было бы больше 800 млн. человек. Аналогично следует отметить относительно континентов Азии и Южной Америки.

Таблица 3

**Естественное движение и структура населения
по отдельным континентам мира к 2000 году [4]**

	Общая числен (млн.)	Общий коэфф. рожд. (%о)	Общий коэфф. смертн. (%о)	Естествен прирост (%о)	Сум-марн. коэфф. рожд.	Млад енч. Смерт ность (%о)	Структура населения (%о)	
							< 15	65+
Весь мир	6067,0	22	9	13	2,9	57	31	7
Африка	800,0	38	14	24	5,3	88	43	3
Северная Америка	306,0	14	9	5	2,0	7	21	13
Латин.Америка и Кар.	518,0 3684,0	24 22	6 8	18 14	2,8 2,8	35 56	33 32	5 6
Азия	728,0	10	11	-1	1,4	9	18	14
Европа	31,0	18	7	11	2,4	29	26	10
Австралия и Океания								

Значительные изменения, происшедшие в естественном движении населения и росте продолжительности жизни, обусловили существенную трансформацию структуры населения и к 2000г. население мира достигло предела демографического старения, что в основном было предопределено высокими показателями демографического старения населения Европы, Северной Америки и Австралия–Океании.

Изменение тенденции демографических процессов в 1970-1999гг. естественно повлияло на темпы роста населения, во всем мире и его отдельных крупных регионах, которого наглядно показывает таблица 4. Угроза от перенаселения мира затихла.

Резкое снижение рождаемости с 1970-го года, обусловило падение темпов роста среднегодового прироста населения, который в 1990-99гг. в мире снизился до 1,4%, особенно в странах Центрально-

Восточной Европы, СНГ и Балтии до 0,3%. Следует отметить, что темпы прироста населения в развитых странах в 1990-99гг. по сравнению с 1970-90гг. уменьшились всего на всего на 0,1% и составили 0,6%, тогда как этот показатель в 1960-70гг. во всем мире составлял 2,2%, в промышленно развитых 1,2%, а развивающихся странах 2,7%. [4] При этом надо учесть указанное выше обстоятельство, что он был бы еще ниже, если бы не миграция населения из развивающихся стран, где в свою очередь среднегодовой темп роста населения, в отличие от развитых стран, в существенной мере обусловлен естественным приростом, он по сравнению с 1960-1970-ми годами за последнее десятилетие снизился с 2,7 до 2,1%.

Таким образом, опасность «бомбы перенаселения» на пороге XXI века была заменена «бомбой депопуляции». (Термин предложен А.Карлсоном [5]). Поэтому «... в пору уже говорить не о «бомбе перенаселения», а о «бомбе депопуляции», точнее о «нейтронной бомбе депопуляции». [1, с. 62] Перед человечеством, особенно перед малочисленными нациями, стала Гамлетовская дилемма «быть или не быть?». Возникает вопрос, каким будет демографическая ситуация в мире в новом столетии в соответствии с развитием общества и института семьи.

«По прогнозам экспертов ООН и по социологическим скорректированным оценкам в ближайшие два десятилетия из-за кризиса репродуктивной функции семьи сокращение численности населения произойдет в 40 странах, к середине века депопуляция охватит все так называемые развитые страны, а после 2050г. не останется ни одной страны в мире, с числом рождений свыше 2,1 ребенка на одну женщину, т.е. весь мир окажется малодетным. Во второй половине XXI века случится небывалое – начнется убыль мира в целом, а не отдельных стран и континентов. Эта действительная революция положит конец первой части человеческой истории, сопровождавшейся постоянным ростом населения и социально-экономическими, а также техническими достижениями. Положительная связь между ростом населения и успешной адаптацией человеческого рода на протяжении десятков тысяч лет заставляет думать, что депопуляция

несет с собой не отдельные неудобства, а угрозу существованию человечества.».[6, с.6]

Таблица 4

Динамика численности и естественного движения населения в мире, по уровню развития стран, крупным регионам, ЦВЕ, СНГ и государств Балтии в 1970-1999гг. в % [3, с.15, 31]

Годы	Общая численность населения	Средний годовой прирост населения (%)		Общий коэффициент рождаемости (%)		Общий коэффициент смертности (%)	
		1970-1990	1990-1999	1970	1999	1970	1999
Всего в мире	5961,6	1,8	1,4	33	22	12	9
Промышленно развитые страны	851,6	0,7	0,6	17	12	10	9
Развивающиеся страны	4777,0	2,2	1,7	39	25	14	9
Наименее развитые страны	630,0	2,5	2,5	48	38	22	14
Африка к югу от Сахары	595,3	2,8	2,6	48	40	21	16
Ближний Восток и Северная Африка	332,1	3,1	2,3	45	28	17	7
Южная Азия	1343,6	2,2	1,9	41	27	18	9
Восточная Азия и Тихий океан	1856,6	1,8	1,2	35	18	10	7
Латинская Америка и Карибский бассейн	506,0	2,2	1,7	37	23	10	6
ЦВЕ, СНГ и государства Балтии	476,4	1,0	0,3	20	14	9	11

Профессор А.И.Антонов наибольшую опасность депопуляции в ближайшем десятилетии видит в полном исчезновении ряда «мининаций» и народов, что вызовет обострение межнациональных конфликтов. [6, с.6] Трудно не согласиться с мнением А.И.Антонова, тем более что в Россию, на Южном Кавказе, Балканах и в отдельных регионах мира в 1990-2000гг. одной из основных причин

существующих этноконфликтов между малочисленными нациями является борьба реально за физическое сохранение и самобытность. Особенно эти конфликты обострились во вновь образованных независимых государствах, где в свое время в результате проведенной в условиях коммунистического режима неправильной национальной политики возникли проблемы даже между родственными нациями на фоне напряженной ситуации, обусловившие возникновение этноконфликтов, например грузино-абхазский конфликт.

В «бомбе депопуляции» мрачную перспективу человечества видит В.М.Медков: «... Эта бомба угрожает взорвать современный мир, угрожает сделать его совершенно иным, чуждым и враждебным человеку. Это будет мир, где отсутствуют понятия добра, любви, человеческой солидарности и взаимоподдержки, моральной ответственности, где автоматизированный и лишенный социальных связей индивид будет воистину находиться в состоянии *bellum omnia contra omnes* (война всех против всех. – лат.). Человечество пока еще не скатилось на дно этой черной пропасти, но страшно близко к этому» [1, с. 62-63]

Чтобы депопуляция не преобразовала поведение общества, семьи и индивида, «чтобы величайшие ценности не исчезали» [1, с.63]. При рассмотрении демографических проблем надо уделить внимание взаимосвязанным элементам общества, семьи и в целом воспроизводства населения как на системном подходе исследования единого целого образования, где в функционировании и взаимозависимости какого-либо единого закона не должно быть.

Исходя из вышеизложенного, при системном изучении социально-демографических процессов глобального характера необходимо учитывать перспективы регионального и локального развития отдельных стран. Имеем ввиду то, что в мировом масштабе, глобально однозначно трудно оценить объективные закономерности развития каждого региона и страны и соответственно разработать единую модель комплексной приемлемой для всех социально-демографической политики. Поэтому такие модели следует разрабатывать для отдельных регионов и стран, с тем чтобы полностью отразить уровень с од-

ной стороны, социально-демографического, с другой стороны, экономического развития.

Имеющаяся в демографической науке исследования показали, что в мировом масштабе социально-демографическое поведение населения не изменяется мгновенно и во времени и пространстве не распространяется одинаково. Оно, исходя из уровня социально-демографического развития, апробируется в начале в одной стране, затем как мода поведения переходит в соседние страны, распространяется в регионе, на континенте и после определенной унификации может представиться как социально-демографическое поведение в мировом масштабе. В этом процессе в регионе, стране решающую роль на различном уровне играет комплекс таких факторов как: социально-экономическое развитие, образование, культура, традиции, религия и др. Именно поэтому в странах Африки, Южной Америки и Азии трудно формируется в развитых странах мира унифицированное социально-демографическое поведение, и между ними оно проявляется в определенном разнообразии.

Ввиду указанного трудно осуществляются «обязательные программы» социально-демографической политики, разработанной на Всемирном конгрессе народонаселения ООН (Бухарест, Мехико, Каир) по единому признаку для всех стран мира, хотя они бесспорно носят общечеловеческие гуманные идеи. Эти программы малоэффективны и неприемлемы сразу для всех стран именно исходя из специфики каждой из них (по различным признакам: экономическим, социальным, демографическим, религиозным, культурным и др.)

Эти программы в основном имеют направленность медицинской демографии и путем повышения самосохранительного поведения населения нацелены на укрепление здоровья и сокращение заболеваний, рост продолжительности ожидаемой жизни населения, повышение образования, охраны матери и ребенка, широкое распространение методов планирования семьи и т.д. Несмотря на гуманность, они в меньшей мере предусматривают повышение низкого уровня рождаемости и нежелательного репродуктивного поведения, исходя из национальной самобытности отдельных «маленьких» стран, и пол-

ноправного существования малочисленных наций. В этом отношении также не учитывают регулирование миграционных процессов, этническую, половозрастную структуру и т.д. Такая же политика, как было отмечено выше, нередко обуславливает региональный межэтнический конфликт, в котором на передний план выступают интересы существования в регионе или на родной земле именно малочисленной нации. Этот же конфликт еще более обостряется, когда малочисленной нации исторически на собственной территории грозит опасность попасть в «меньшинство».

Таким образом, в программах ООН наряду с рассмотрением глобальных вопросов, необходимо уделять внимание специфическим проблемам, определяющим демографическую ситуацию в отдельных регионах и странах. Это позволит более конкретно планировать и осуществлять демографическую политику, направленную на стимулирование (или сдерживание) рождаемости с интересами наций, национального состава, традиций, темпа постарения и т.д.

ЛИТЕРАТУРА:

1. В.М.Медков. «Бомба депопуляций» опыт России – Итоги и уроки. В журн. «Вестник МГУ» сер. 18 социология и политология, 2000, №4.
2. П.Б. Гугушвили. Социологические этюды. Тбилиси, 1971, с.337-338, (на груз.яз.).
3. Положение детей в мире, 2001, официальное резюме. UNISEF.
4. 2000. World Population – Data sheet of the population reference Bureau. Demographic Data and Estimates for the countries and regions of the World.
5. Carlson A.C. Family Questions: Reflections on the American Social Crisis. New Brunswick; Oxford, 1990.P.63. Цитировано В.М. Медков «Бомба депопуляции» опыт России – Итоги и уроки. В журн. «Вестник МГУ» сер. 18, социология и политология, 2000, №4.

6. А.И.Антонов. Политическая демография: проблемы противодействия упадку семьи и депопуляции. В сб. «Демографические процессы и семейная политика: региональные проблемы.» Материалы Российской научно-практической конференции. Липецк, сентябрь 1999, М. 1999. стр. 6-15.

დემოგრაფიის ნეომალთუსიანელთა გადამეტმოსახლიანობის უხედავლებათა ასპექტში

ავთანდილ სულაბერიძე

*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
დემოგრაფიისა და სოციოლოგიური
კვლევის ინსტიტუტი
380007, თბილისი, პუშკინის ქ. №5*

რეზიუმე: სტატიაში განხილულია 1950-1965 წწ. მსოფლიოს მოსახლეობის რაოდენობრივი ზრდის მაღალი ტემპების (2-3, ზოგ ქვეყანაში 4% წელიწადში) შედეგად „დემოგრაფიული აფეთქებით“ გამოწვეული ნეომალთუსიანელთა უსაფუძვლო შიშის კრიტიკა. 1960-იან წლებში დემოგრაფთა გაკეთებული პროგნოზი მსოფლიოს 6 მილიარდიან მოსახლეობაზე მართალია 1999 წლის ბოლოს გამართლდა, მაგრამ არა შობადობის განუხრეღი ზრდის, არამედ მისი და განსაკუთრებით ჩვილთა და საერთოდ მოკვდაობის დონის შემცირების ფონზე მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის ზრდის შედეგად.

მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში მსოფლიო მასშტაბით შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი 2-ჯერ შემცირდა. ასევე 2-ჯერ და მეტად შემცირდა 5 წლამდე ასაკის ბავშვთა მოკვდა-

ობა. მნიშვნელოვნად 127-დან 57-პრომილემდე შემცირდა ჩვილთა მოკვდაობა, რის შედეგადაც გაიზარდა მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგძლივობა. დემოგრაფიული პროცესების ასეთი მკვეთრი ცვლილების ფონზე შეიცვალა მსოფლიოს დემოგრაფიული სტრუქტურა და დაიწყო პლანეტის დემოგრაფიული დაბერება.

ამდენად 21-ე საუკუნეში მსოფლიო ახალი დემოგრაფიული ქცევით შევიდა. “გადამეტმოსახლეობის ბომბა” “დეპოპულაციის ბომბამ” შეცვალა, რომელიც დღეისათვის მსოფლიოს 70-მდე ქვეყანაში აღინიშნება და პირველთან შედარებით, კაცობრიობას ბევრად უფრო მეტ საშიშროებას უქმნის. საქმე ისაა, რომ გლობალიზაციის პროცესში დედამიწაზე დეპოპულაციის მასიური განვითარება უწინარესად საფრთხეს უქმნის მცირერიცხოვან ერებს თავისავე სამშობლოში ასიმილაციის, ხოლო უარეს შემთხვევაში ფიზიკური უწყვეტობის თვალსაზრისით. მსოფლიოს პროგრესულმა საზოგადოებამ იცის ადრე არსებული და დღეს უკვე აღარარსებული ერების თაობაზე.

გლობალიზაციის ფონზე გაეროს მოსახლეობის განვითარების ფონდის მიერ შემუშავებული დემოგრაფიული პოლიტიკის ღონისძიებანი ერთსახოვანია და ნაკლებად, ან არ ითვალისწინებენ მცირერიცხოვანი ერების სოციალურ-დემოგრაფიული განვითარების თავისებურებებს. ამის შედეგია რომ ისინი უმრავლეს ქვეყანაში ნაკლებად ან საერთოდ ვერ ხორციელდება.

ამიტომ მიგვაჩნია, რომ გაერომ თავის პროგრამებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები უნდა შეიტანოს. გლობალური საკითხების გვერდით უნდა გაითვალისწინოს მცირერიცხოვან ერთა სოციალურ-დემოგრაფიული განვითარების სპეციფიკური, ყოფითი და სოციალურ-კულტურული ტრადიციები.

DEPOPULATION IN THE ASPECT OF NEOMALTUSIANISTS VIEW ON OVERPOPULATION

Avtandil Sulaberidze

*Institute of Demography and
Sociological research of the
Georgian Academy of Sciences
5 Pushkini st., 380007. Tbilisi, Georgia*

Summary. In the paper has been discussed the criticism of groundless fear of neomaltusianists caused by demographic explosion after the world population high growth rates (2-3%, in some countries 4% in a year). In the 1960s demographers projections that world population would account for 6 billion came true by the end of 1999 and it was due to the growth of life expectancy and decline of mortality rate and not by fertility growth⁷.

In the second half of the 20th century the total fertility rate decreased twice. Under-five mortality rate diminished more than twice too. Largely dropped infant mortality rate, from 127 to 57 per mille. Due to it grew projected life expectancy. Against the background of such sharp changes of demographic processes the demographic structure has changed and began world population aging.

Thus, the world stepped into the 21st century with new demographic behavior. "Overpopulation bomb" was changed by "demographic bomb," which has been observed in up to 70 countries and as compared with the first, it put the whole humankind in jeopardy.

In the globalization process the massive development of depopulation in the world will endanger small number nations in their native country and their physical continuity at worst. Progressive society is well informed on early existing and at present non-existing nations.

Against the backdrop of globalization the measures of demographic policy worked out by the UN Population Development Fund are identical and doesn't take into consideration the peculiarities of socio-demographic development of small number nations. Therefore, it is less or not carried out in many countries.

We think the UN must make significant changes in their programs. It must take into account specific, life and socio-cultural traditions of small number nations for their socio-demographic development.

აფხაზეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემები

მურმან კვარაცხელია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სოხუმის ფილიალი,
380053, თბილისი, ჯიქიას ქ. №8
შემოვიდა 2002 წლის 2 თებერვალს

რეზიუმე: სტატიაში განხილულია აფხაზეთის როგორც საქართველოს სიდიდით მეორე რეგიონის როლი და მნიშვნელობა ეროვნული ეკონომიკის ფორმირებაში; დასაბუთებულია აფხაზეთის პრობლემის ისტორიული და თანამედროვე ასპექტები, მისი ფედერაციის სუბიექტის სტატუსი; დახასიათებულია აფხაზეთის ეკონომიკის ძირითადი დარგები და მათი როლი რეგიონისა და ქვეყნის ეკონომიკაში; შემოთავაზებულია აფხაზეთის საექსპორტო პოტენციული სტრატეგიული პროდუქტების მიხედვით და რეგიონის სამეურნეო პირობები, რომელთა ამოქმედება აამაღლებს აფხაზეთის ეკონომიკურ პოტენციალს და ერთ-ერთი ძლიერი ხელშემწყობი ფაქტორი გახდება ეროვნული ეკონომიკის აღორძინებისათვის.

* * *

საქართველოს სამომავლო ეკონომიკური განვითარება თავისთავად გულისხმობს ეროვნული ეკონომიკის შემადგენელი რეგიონული ეკონომიკების განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნას. ასეთი სიდიდით მეორე რეგიონს განეკუთვნება საქართველოში აფხაზეთი, რომელიც არსებით როლს ასრულებს ერთიანი სამეურნეო კომპლექსის ფორმირებასა და განვითარებაში. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში აფხაზეთს

უნიკალური ადგილის მოპოვება შეუძლია ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლა-განვითარებაში.

მეოცე საუკუნის გარიჟრაჟზე დიდი ქართველი საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე ადარებდა რა აღმოსავლეთ საქართველოსა და აფხაზეთის მაშინდელ ვითარებას ერთმანეთთან, ამბობდა, რომ თქვენი მოძმენი, აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველები იმითა ვართ შესაბრალისი, რომ მეტად ტაატი მღვივართ ეკონომიკური მოღონიერებისაკენ. იქ ყველანი ჩვენ გვზაგრავენ, თავზე გვასხდებიან. აქ, თქვენ რომ გიყურებთ, გული მინათლდება: მთელი ქალაქი თქვენს ხელშია. ...გამჩნეს თქვენთვის შნო მოუცია და ამ შნოთი შნოიანად სარგებლობთ კიდევ. მერწმუნეთ, თუ ქონებრივად ღონიერები იქნებით, ყოველივე ამქვეყნიური სიკეთე თავისით მოგადგებათ კარზე. თუ ეკონომიურად წელში გავიმართებით, ჩვენი სამშობლო მამა-პაპათაგან ნაანდერძევი, შეგვრჩება, ვერავინ წაგვართმევს... ..დასავლეთ საქართველოს ქართველობამ აღმოსავლეთ საქართველოს მოძმეებს მაგალითი უჩვენეს სიფხიზლისა, ცხოვრებაში ბრძოლის უნარის გამოჩენისა...

აფხაზეთის დღევანდელი ტრაგედიის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზიც ის იყო და ის არის, რომ ჩვენმა ძველმა თუ ახალმა მტრებმა ვერ მოინებლეს აქ ქართველების კეთილდღეობა, მათი "ეკონომიკური მოღონიერება" ისტორიულად თავის ძირ-ძველ მიწაწყალზე და სეპარატისტთა ხელით მოსპეს ყოველივე. ჩვენ დღეს "მსსნელი გზა" უნდა ვეძებოთ, რაც "საერთო ნიადაგზე" დგომითაა შესაძლებელი. ეროვნული ეკონომიკაც და მისი შემადგენელი რეგიონული ეკონომიკებიც მხოლოდ მაშინ დაიწყებენ სრულფასოვან ფუნქციონირებას, როდესაც მათ ამ საფუძველზე განვავითარებთ, მამა-პაპათა იმ ძველ ტრადიციებსა და კანონებზე დავაფუძნებთ, როდესაც ქვეყანა თვითონ უვლიდა საკუთარ თავს.

ნიშანდობლივია, რომ აფხაზეთის პრობლემას საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია აქვს. მას შემდეგ, რაც საბოლოოდ გაუქმდა "აფხაზეთის სამთავრო", შერვაშიძეთა ხელისუფლება ფაქტიურად გასახლებული იქნა აქედან. ამის შემდგომ ამ უძვე-

ღესი მხარის მართვა-გამგებლობა, მისი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო პოლიტიკა მთლიანად და განუყოფლად რუსეთის კოლონიური მმართველობის ხელში აღმოჩნდა. მათი მმართველობა და ჩინოვნიკები ყველაფერს აკეთებდნენ იმისათვის, რომ საქართველოს ამ უძველესი ისტორიული კუთხიდან განედევნათ ყოველივე ქართული – ენა, წეს-ჩვეულება, სამართალი, თვით დამწერლობაც და ეთნოსიც. ამ მიზნით მთიანი ადიღედან აფსუა-აბაზგების ეთნიკური ჯგუფების ინტენსიური გადმოსახლებაც დაიწყო და გადააქცია ისინი თავის დასაყრდენ ძალად. ასე შეიქმნა ათეული წლების მანძილზე გარკვეული ნომენკლატურული კასტა, რომელსაც მონოპოლიზებული ჰქონდა მთელი ხელისუფლება აფხაზეთში. ყოველივე ამის კატასტროფული შედეგები დღეს სახეზეა.

ყოველივე ამის აცილება შეიძლებოდა სხვადასხვა ეფექტიანი სოციალურ-ეკონომიკური ღონისძიებების გატარებით, რაც თვალნათლივ ჩანს დღევანდელ აჭარასთან მიმართებაში ჩვენი აზრით, სამომავლოდ აუცილებელია რეგიონებს შორის ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავების მიზნით სხვადასხვა მასტიმულირებელ საშუალებათა გამოყენება, რათა ეს ვრცელი რეგიონები თავისი მდიდარი ბუნებრივ-კლიმატური პირობებით, რომელიც ძირითადადში ერთნაირ ობიექტურ ხასიათს ატარებს, ერთიანი სამეურნეო პოლიტიკითა და გეგმით განვითარდეს.

დღევანდელ პირობებში, როდესაც კონსტიტუციურად გადაწყვეტილია აფხაზეთის სტატუსის საკითხი, მრავალი განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს მის შესახებ. ამ თვალსაზრისით, ჩვენი აზრით, უფრო ოპტიმალურად და მისაღებად გვესახება აფხაზეთი, როგორც საქართველოს ფედერაციის სუბიექტი თავისი გაფართოებული უფლებებით.

აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსის გადაწყვეტა უშუალოდ უკავშირდება რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკურ აღორძინებას. ამისათვის აუცილებელია, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკური განვითარების კონცეფციის ძირითადი პრინციპების ჩამოყალიბება, რისთვისაც მრავალი საკითხია გადასაწყვეტი. ჯერ-ერთი,

უნდა მოხდეს უმუშევრობის დონის არსებითი შემცირება კერძო მეწარმეობისა და მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობი პირობების შექმნით; მეორე, პრიორიტეტულ მიმართულებად უნდა ჩაითვალოს ფერმერული მეურნეობის განვითარება, რომლის წინაპირობას წარმოადგენს საკრედიტო კავშირების შექმნა და სუბსიდიებისა და გრანტების სოლიდური რაოდენობით გამოყოფა.

ასევე პრიორიტეტულ მიმართულებად უნდა ჩაითვალოს მცირე ბიზნესის განვითარება ეკონომიკის სხვადასხვა დარგებში. კერძოდ, კვების მრეწველობის, ვაჭრობისა და ტრანსპორტის სფეროებში, სადაც კაპიტალის ბრუნვისა და ბიზნესის გაფართოების შესაძლებლობები უფრო მაღალია, სხვა დარგებთან შედარებით. ყოველივე ამ მიმართულებების რეალიზებისათვის აუცილებელია კონკრეტული სახელმწიფო პროგრამების შემუშავება და მიღება.

აფხაზეთის ეკონომიკაში ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი მრეწველობას უკავია. 80-იანი წლების ბოლოს საქართველოს მრეწველობაში მისი ხვედრითი წილი 12%-ს აღწევდა. ამ პერიოდში საწარმოო და არასაწარმოო სფეროში 500-ზე მეტი საწარმო ფუნქციონირებდა, სადაც დასაქმებული იყო 30 ათასამდე სამრეწველო-საწარმოო პერსონალი.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ქვეყნის საშინაო და საგარეო ბაზრების კონიუნქტურისა და არსებული ინტელექტუალური პოტენციალის გათვალისწინებით, მომავლისათვის აფხაზეთის მრეწველობის განვითარების შემდეგი პრიორიტეტები უნდა განისაზღვროს: ესენია: სამხრეთული კულტურების გადაამუშავება - ბამბუკი, ლუფა, ეკალიპტი, დაფნის ფოთოლი; სუბტროპიკული კულტურების - ჩაი, ციტრუსები, ხილი, კენკროვანი, - გადაამუშავება და კვების მზა პროდუქციის, ასევე კონცენტრატებისა და ნახევარფაბრიკატების წარმოება; სამკურნალო მცენარეების წარმოება და ფარმაცევტული მრეწველობის განვითარება; ხე-ტყის წარმოება.

მრეწველობის ამ მიმართულებების განვითარებისათვის უპირველესი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს მცირე და საშუალო

საწარმოების სახელმწიფოებრივ და საბანკო მხარდაჭერას, რაც მრეწველობის სახელმწიფო პოლიტიკის უმთავრესი ამოცანაა. სოფლიო პრაქტიკა ადასტურებს, რომ საბაზრო ეკონომიკის განვითარებისათვის მცირე და საშუალო საწარმოებს გააჩნიათ დიდი პოტენციალი და სიცოცხლისუნარიანობის მაღალი დონე.

მცირე და საშუალო საწარმოთა განვითარების პერსპექტიული პროგრამები მოითხოვს, უპირველეს ყოვლისა, საგადასახადო სისტემის სრულყოფას, მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს ჩამოყალიბებას, ერთობლივი საწარმოების შექმნას ქვეყნის გარეთ და შიგნით სხვადასხვა რეგიონებთან, ექსპორტის წახალისებას და შეღავათიანი საკრედიტო სისტემის შექმნას.

აფხაზეთის რეგიონს სოლიდური აგრარული პოტენციალი გააჩნია. მის წამყვან დარგს – სოფლის მეურნეობას დიდად უწყობს ხელს უნიკალური ბუნებრივ-კლიმატური პირობები. რეგიონში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების წამყვანი რაიონები იყო ოჩამჩირე და გაღი, ნაწილობრივ კი – გაგრის ზონა. სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების საერთო ფართობის 40%-ზე მეტი ჩაის, ციტრუსებსა და სხვა მრავალწლიან შრომატევად კულტურებს ეკავა. ასე, მაგალითად, 1989 წელს აფხაზეთში წარმოებული იყო 111500 ტონა ჩაის მწვანე ფოთოლი, 24400 ტონა ციტრუსები, 6600 ტონა თამბაქო და 29050 ტონა სიმინდი. ამ მხრივ წამყვანი იყო გაღის რაიონი, რომელზეც მოდიოდა რეგიონში წარმოებული ჩაის 24% და სიმინდის 31%.

აღსანიშნავია, რომ რეგიონში განლაგებულია საქართველოს ციტრუსების პლანტაციების 40%, ხოლო ჩაის – 90% მოდის გაღისა და ოჩამჩირის რაიონებზე. ამასთან ერთად სოფლის მეურნეობის წამყვან დარგს წარმოადგენს მეცხოველეობა, რომლის ინტენსიური განვითარების პირობები არსებობს რეგიონში. 1989 წლის მონაცემებით, პირუტყვის საერთო სულაღობამ შეადგინა 146400 სული, ხოლო ფრინველის – 938000 ფრთა, რაც ქვეყანაში მთლიანად არსებულის 15%-ს შეადგენდა (საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისის მასალები).

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილისა, რეგიონის ეკონომიკისათვის სტრატეგიული სახის სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულს წარმოადგენს თხილის წარმოება, რომელიც მაღალი საექსპორტო პოტენციალით გამოირჩევა და მასზე მოთხოვნილება საგარეო ბაზარზე ყოველწლიურად მატულობს.

ზემოთ მითითებულიდან ცხადია, რომ რეგიონის ეკონომიკის აღორძინებისათვის ერთ-ერთი გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს სოფლის მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფასა და მათო ინტენსიური განვითარებისათვის სახელმწიფოებრივ-პროგრამული მიდგომის რეალიზაციას.

აფხაზეთის ეკონომიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგია ტრანსპორტი. რეგიონს სახმელეთო ტრანსპორტის მხრივ სტრატეგიული მნიშვნელობა უკავია. იგი ერთმანეთთან აკავშირებს რუსეთის ფედერაციას, საქართველოს, აზერბაიჯანს და სომხეთს. სოჭზე გამავალი სარკინიგზო მაგისტრალი უკავშირდება საპორტო ქალაქებს ფოთსა და ბათუმს და ქმნის მთლიანად კავკასიისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის სატრანსპორტო სისტემას.

დღევანდელი მდგომარეობით აფხაზეთში სატრანსპორტო მაგისტრალები და მისი ინფრასტრუქტურის ობიექტების 80%-მდე მწყობრიდან არის გამოსული, რომლის აღდგენასაც სოლიდური ინვესტიციები და სტაბილიზაცია სჭირდება.

აფხაზეთში საზღვაო ტრანსპორტი ძირითადად სპეციალიზებული იყო საერთაშორისო ტურიზმზე და რეკრეაციულ დარგებზე. იქ მოქმედი სოხუმის, ოჩამჩირის, გაგრისა და გუდაუთის ნავსადგურებიდან ხდებოდა საშუალოდ 1,5 მლნ მგზავრის გადაყვანა, ტვირთბრუნვის მოცულობა კი – 200 ათას ტონამდე აღწევდა აღსანიშნავია, რომ ექსპერტთა გაანგარიშებით, საზღვაო ტრანსპორტის საშუალებით აფხაზეთში სარკინიგზო ტრანსპორტთან შედარებით 24-ჯერ და საავტომობილო ტრანსპორტთან შედარებით 79-ჯერ ნაკლები ტვირთის გადაზიდვა ხდებოდა. რაც შეეხება მგზავრების გადაყვანას, იგი სარკინიგზო ტრანსპორტს ჩამორჩებოდა 2,3-ჯერ, ხოლო საავტომობილო

ტრანსპორტს – 8,3-ჯერ (საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისის მასალები).

დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობით გამოირჩევა აფხაზეთის საავიაციო ინფრასტრუქტურა. მისი განსაკუთრებული თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ახლოაღმოსავლეთის მიმართულებით სოხუმის აეროპორტი ყველაზე ეფექტური სატრანსპორტო ხაზია, რომელიც კონტინენტების დამაკავშირებელ ფუნქციას ასრულებს.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქვეყნის ეკონომიკური სიძლიერე მის საექსპორტო პოტენციალშიც ვლინდება. ამ მხრივ საინტერესო სურათს იძლევა აფხაზეთის ეკონომიკის სხვადასხვა დარგების პროდუქციის წარმოების მაჩვენებლები პერსპექტივაში. სათანადო დარგის ექსპერტთა გათვლით რეგიონის საექსპორტო პოტენციალში სოფლის მეურნეობის პროდუქციას უკავია წამყვანი ადგილი.

აფხაზეთში ჩაის მწვანე ფოთლის სარეკორდო მოსავალი მიღებულია 1985 წელს – 108 ათასი ტონის მოცულობით. თანამედროვე პირობებში კი მისი სიმძლავრე 20 ათას ტონას შეადგენს. ციტრუსების მოსავლიანობამ კი – 122 ათას ტონას მიაღწია.

ექსპერტთა გათვლებით აფხაზეთის ეკონომიკის საპროგნოზო მაჩვენებლები იქ საქართველოს იურისდიქციის აღდგენის შემდეგ საინტერესო პარამეტრებით ხასიათდება. ასე, მაგალითად, ჩაის მზა პროდუქციის წარმოება 5 ათას ტონას მიაღწევს, რომლის ღირებულება საბაზრო ფასებში 8,1 მლნ აშშ დოლარით განსაზღვრება; ციტრუსების წარმოება კი – 100 ათას ტონას. საბაზრო ფასით 60 მლნ აშშ დოლარი; თხილის წარმოება – 10 ათასი ტონა, საბაზრო ფასებით 15 მლნ აშშ დოლარი; ლუფა – 150 ტონა, ღირებულება – 300 ათასი აშშ დოლარი; ხის მორები – 5 ათასი კუბური მეტრი, ღირებულება კი – 400 ათასი აშშ დოლარი. მთლიანად ამ პროდუქციის ექსპორტიდან რეგიონი მიიღებს დაახლოებით 84 მლნ აშშ დოლარის ანუ 170 მლნ ლარის შემოსავალს.

გარდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციისა, აფხაზეთში საექსპორტო სახეობას წარმოადგენს საკურორტო მეურნეობისა და ტურიზმის განვითარება. ჯერ კიდევ 80-იან წლებში აფხაზეთში ყოველწლიურად ორგანიზებული და არაორგანიზებული წესით დასასვენებლად ჩამოსული მოსახლეობის რაოდენობა შეადგენდა 3,5 მლნ კაცს. ერთი კაცის დასვენების ხარჯები თუ საშუალოდ შეადგენდა 600 ლარს, მაშინ დამსვენებლებიდან მოზიდული შემოსავლები შეიძლება გაიზარდოს 2 მლრდ ლარამდე. აქედან შემოსავლების სოლიდური ნაწილი შეავსებს ადგილობრივ ბიუჯეტსაც.

ყოველივე ზემოთ მითითებულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ აფხაზეთის რეგიონის პერსპექტიულ აღორძინებას გააჩნია სამეურნეო პრიორიტეტები. ესენია:

1. ციტრუსოვანი კულტურები და მასთან დაკავშირებული გადამამუშავებელი მრეწველობა.
2. მეჩაიეობა და ჩაის მრეწველობა.
3. მეცხოველეობა და მემარცვლეობა და მასთან დაკავშირებული გადამამუშავებელი მრეწველობა.
4. მეხილეობა და მებოსტნეობა და მასთან დაკავშირებული გადამამუშავებელი მრეწველობა.
5. თამბაქოსა და სხვა ტექნიკური კულტურების განვითარება და მასთან დაკავშირებული გადამამუშავებელი მრეწველობა.
6. საკურორტო და დასვენების კომპლექსისა და მასთან დაკავშირებული სასურსათო-სამრეწველო დარგების განვითარება.
7. საზღვაო, საჰაერო და სახმელეთო სატრანსპორტო სტრუქტურების ფორმირება და განვითარება – აქტიური ჩართვა “ტრასეკას”, “აბრეშუმის გზის აღორძინებისა” და კასპიისპირა შუა აზიის ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირების საქმეში.
8. საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარება “ბისეკის” – შავი ზღვისპირა ქვეყნებთან და დანარჩენ მსოფლიოსთან.

9. მთის რეგიონისა და ტურიზმის აღორძინება სვანეთთან და ჩრდილოეთ კავკასიის მეზობელ რეგიონებთან ერთად და ამ გზით საერთაშორისო ტურიზმში აქტიური ჩართვა.

ბუნებრივია, რომ ამ პრიორიტეტების ყველას ერთად ამოქმედება შეუძლებელია, ამას დრო სჭირდება და აფხაზეთის ტერიტორიაზე საქართველოს სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტისა და წესრიგის აღდგენა. ყოველივე ამის შემდეგ აფხაზეთი თავისი ეკონომიკური პოტენციალით ერთ-ერთი ძლიერი ხელშემწყობი ფაქტორი გახდება ეროვნული ეკონომიკის ფორმირებისა და აღორძინების საქმეში.

PROBLEMS OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF ABKHAZETI

Kvaratskhelia Murman

Sukhumi Branch of Tbilisi
 State University by I. Javakhishvili
 8 Jikia str., 380053, Tbilisi, Georgia

Summary: In the paper there is a description of role of Abkhazeti as a second most important region of Georgia; historical and current aspects of the problem of Abkhazeti; including its status within the Georgian Federation. Characterized basic fields of economy of Abkhazeti and their share in production of the country and Region as a whole, export potential of Abkhazeti according to the strategic products and priorities of the region, which activation will increase economical potential of the region as one of the most strong factor for the revival of the national economy.

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АБХАЗИИ

Кварацхелия Мурман

Сухумский филиал ТГУ им.
И.Джавахишвили
Тбилиси, 380053, ул.Джикия 8, Грузия

Резюме: В статье рассмотрены роль и значение Абхазии как второго по величине региона в Грузии; обоснованы исторические и современные аспекты проблемы Абхазии, ее статус в составе федерации; охарактеризованы основные отрасли экономики Абхазии и их доля в производстве страны и региона в целом; предложены экспортный потенциал Абхазии по стратегическим продуктам и хозяйственные приоритеты региона, задействование которых повысит экономический потенциал региона и станет одним из сильнодействующих факторов возрождения национальной экономики.

გადასახადების ადმინისტრირების გაუმჯობესების მნიშვნელობა საგადასახადო- საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფაში

თამარ გამსახურდია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
 თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
 380002, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ.2
 შემოვიდა 2001 წლის 12 დეკემბერს

რეზიუმე: საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფაზე მომქმედი ფაქტორებიდან უნდა გამოიყოს, ქვეყნის ეკონომიკაში შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე, შემოსავლების და ხარჯების დაუბალანსებლობა, გადასახადების ადმინისტრირების დონე, წარმოების დინამიკა და სტრუქტურა, ინფლაციური პროცესები, ფულად-საკრედიტო და სავალუტო ურთიერთობათა სფეროსა და საგარეო-სავაჭრო ოპერაციებში მიმდინარე მოვლენები, ასევე ფისკალური პოლიტიკის, სახელმწიფო ვალების მომსახურების, საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებისა და გლობალური საფინანსო-ეკონომიკური ხელსაყრელი პირობების შექმნისათვის გაწეული მუშაობა.

აღნიშნული ფაქტორების ოპტიმიზაცია გულისხმობს: *პირველი*, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წინაშე საქართველოს მთავრობის მიერ აღებული ვალდებულებებისა და საგადასახადო და საბაჟო კანონმდებლობის შემდგომი სრულყოფის მიზნით: 1. აუცილებელია საგადასახადო კანონმდებლობაში შესაბამისი ცვლილებების შეტანა, მათ შორის მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის; 2. ადმინისტრირების ხასიათის სრულყოფისათვის უნდა მოხდეს გადასახადის გადახდელის საქმიანობაზე კონტროლის ეფექტიანი სისტემის

დანერგვა; მეორე, საგარეო სესხების მნიშვნელოვანი ნაწილის ინვესტირებას მაღალეფექტიან სახელმწიფო პროგრამებში; მესამე, შიდა წარმოების წახალისებას და საგარეო კონკურენტებისგან ეროვნული ეკონომიკის დაცვას.

* * *

სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულებაზე მომქმედი ფაქტორებიდან უნდა გამოიყოს, ქვეყნის ეკონომიკაში შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე, შემოსავლების და ხარჯების დაუბალანსებლობა, გადასახადების ადმინისტრირების დონე, წარმოების დინამიკა და სტრუქტურა, ინფლაციური პროცესები, ფულად-საკრედიტო და სავალუტო ურთიერთობათა სფეროსა და საგარეო-სავაჭრო ოპერაციებში მიმდინარე მოვლენები, ასევე ფისკალური პოლიტიკის, სახელმწიფო ვალების მომსახურების, საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებისა და გლობალური საფინანსო-ეკონომიკური ხელსაყრელი პირობების შექმნისათვის გაწეული მუშაობა. აღნიშნულ ფაქტორთა გათვალისწინებით 2000 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების ანალიზმა მოგვცა ასეთი სურათი: ამ წელს საქართველოს ეკონომიკური განვითარების საწყისი პირობები გარკვეულწილად წინა პერიოდში ჩამოყალიბებულმა ტენდენციებმა განსაზღვრა. ერთი მხრივ, საკმაოდ მოკლე ვადებში მოხერხდა 1998 წლის კრიზისის უარყოფითი შედეგების გადალახვა, რამაც ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილურობას და ინფლაციური მოლოდინის კლებას შეუწყო ხელი. მეორე მხრივ, სახელმწიფო ბიუჯეტის ქრონიკულმა შეუსრულებლობამ, დაცულ მუხლებზე უხარმაზარი დავალიანების აკუმულირებამ, აგრეთვე კორუფციისა და ჩრდილოვანი ეკონომიკის დიდმა მასშტაბებმა სოციალური უთანასწორობის გაღრმავება და მოსახლეობის ძირითადი ნაწილის ცხოვრების დონის გაუარესება გამოიწვია. შედეგად, რამდენადმე განეიტრალდა საფინანსო სფეროში ჩამოყალიბებული პოზიტიური ძვრები, რამაც მომავალს გაურკვევ-

ლობა შემატა და კიდევ უფრო გაამძაფრა ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკისადმი დამოკიდებულება.

ანალიზმა დაგვანახა, საგადასახადო შემოსავლების ფორმირების ძირითად მიზანს წარმოადგენდა როგორც საბიუჯეტო შემოსავლების მობილიზების ამადლება, ასევე სამეწარმეო გარემოს გაუმჯობესება. საგადასახადო პოლიტიკის ფორმირების პროცესში გათვალისწინებული იყო, აგრეთვე, საერთაშორისო სავალუტო ფონდისადმი საქართველოს ხელისუფლების მიერ აღებული ვალდებულებები.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ყველაზე განმაზოგადებელი მაჩვენებელი, რომლითაც ხასიათდება საგადასახადო პოლიტიკა, არის საგადასახადო წნეხი, რომელიც განისაზღვრება, საგადასახადო შემოსავლებისა და მთლიანი შიდა პროდუქტის თანაფარდობით, ანუ სხვა სიტყვებით, ის გვიჩვენებს საზოგადოების მიერ შექმნილი პროდუქტის რა ნაწილის გადაანაწილება ხდება საბიუჯეტო მექანიზმის მეშვეობით. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის გამოთვლებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ საგადასახადო შემოსულობათა მოცულობა მთლიან შინა პროდუქტთან მიმართებაში უმნიშვნელო ზრდის ტენდენციით ხასიათდება (1996 წელი-10,8%, 1997 წელი-13,0%, 1998 წელი-13,3%, 1999 წელი-14,3%, 2000 წელი-14,1%), რაც ეჭვქვეშ აყენებს ქვეყნის საფინანსო-ეკონომიკური უსაფრთხოებას. არსებობს შეხედულება, რომ ესეთი მდგომარეობა ქვეყანაში მოქმედი საგადასახადო კანონმდებლობის პირობებში არსებული მაღალი საგადასახადო დატვირთვის შედეგია [1]. ამასთან აღსანიშნავია ის, რომ საქართველოში მოქმედი საგადასახადო განაკვეთები და საბაჟო ტარიფები ყოფილი საბჭოთა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში არსებულ განაკვეთებთან შედარებით მაღალი არ არის, უფრო მართებული იქნებოდა მიზეზი საგადასახადო ტვირთის არათანაბარ, მხოლოდ პატიოსან გადამხდელებზე განაწილებაში მოგვეძებნა [2].

გადასახადების განაკვეთების შემცირების აპოლოგეტებს მხედველობაში აქვთ ის, რომ მათი აზრით, ამ გზით შესაძლებელია ჩრდილოვანი ეკონომიკის ლეგალიზება და საბი-

უჯეტო შემოსავლების მობილიზების გაუმჯობესება, რაც თავისთავად მცდარი შეხედულებაა. ჩვენი აზრით, თუ გადასახადის განაკვეთის გაზრდა, სუსტი საგადასახადო ადმინისტრაციისა და პერსონალური, კანონიერი თუ უკანონო, საგადასახადო შეღავათების პირობებში, ზღუდავს ლეგალურ საქმიანობას და მეწარმეებს აიძულებს გადაინაცვლონ შავ ბაზარზე, ასეთ პირობებში გადასახადის განაკვეთის შემცირება არ შეიძლება სათანადო უკუეფექტი მოგვცეს. აქ საქმე გვაქვს ე.წ. "მოწესრიგების ასიმეტრიულობასთან," როდესაც უკვე არალეგალურ სფეროში მომუშავე მეწარმეს, საგადასახადო განაკვეთების შემცირების შემთხვევაშიც კი არ უჩნდება სურვილი გამოვიდეს ლეგალურ ბაზარზე და ბიუჯეტის სასარგებლოდ გადაიხადოს იმაზე მეტი, ვიდრე ადრე იხდიდა. საქმიანობის ლეგალიზების აუცილებელი წინაპირობაა ისეთი გარემოს შექმნა, როდესაც ყველა გადამხდელი დარწმუნებული იქნება, რომ გადასახადის გადაუხდელობისთვის საკადრისად დაისჯება. სწორედ ასეთი გარემოს შექმნა საგადასახადო კანონმდებლობის სრულყოფამ უნდა უზრუნველყოს, რომელიც არ იქნება მიმართული უპირატესად ფისკალური ეფექტის მისაღწევად და გაითვალისწინებს გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში გადასახადის გადამხდელთა სპეციფიკას [3].

ზემოთ აღნიშნულს მოწმობს ის ფაქტი, რომ თუ ექვს ძირითად სახის გადასახადს (დღგ, აქციზი, საშემოსავლო, მოგება, სოც. უზრუნველყოფა) გავაანალიზებთ დავინახავთ, რომ ბარენც ჯგუფის შეფასებით მათგან მიღებულ პოტენციურ შემოსავლებს შეეძლო შეედგინა 1,664 მლრდ ლარი (დღგ-453 მლნ ლარი, აქციზი-385 მლნ ლარი, საბაჟო-70 მლნ ლარი, საშემოსავლო-320 მლნ ლარი, მოგება-253 მლნ ლარი, სოც. უზრუნველყოფა-183 მლნ ლარი) [4], მაგრამ რეალურმა შემოსავალმა 1999 წელს შეადგინა მხოლოდ 667 მლნ ლარი. დღგ-ში სხვაობა პოტენციურსა და ფაქტობრივს შორის იყო 240 მლნ ლარი, აქციზში სხვაობა - 274 მლნ ლარი; საბაჟო გადასახადში - 44 მლნ ლარი, საშემოსავლო გადასახადში - 275 მლნ ლარი, მოგების გადასახადში - 233 მლნ ლარი.

სოციალურ გადასახადში - 38 მლნ ლარი. აქედან გამომდინარე, თითქმის 1 მლრდ ლარი ჩრდილოვან სექტორს შეემატა. ანალოგიური, თუ არ ვიტყვით უფრო ცუდი მდგომარეობა იყო 2000 წელს. ზევით აღნიშნული ძირითადი სახის გადასახადებიდან სახელმწიფო ბიუჯეტში მიღებულია 565,4 მლნ ლარი. დღგ-ში სხვაობა პოტენციურსა და ფაქტიურ ამოღებას შორის 198,1 მლნ ლარს გაუტოლდა, აქციზში - 298,3 მლნ ლარი; საბაჟო გადასახადში - 26 მლნ ლარი, საშემოსავლო გადასახადში - 289 მლნ ლარი, მოგების გადასახადში - 240,6 მლნ ლარი, სოციალურ გადასახადში - 26,5 მლნ ლარი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჯამურმა დანაკარგმა 1 მლრდ ლარზე მეტი შეადგინა და ფაქტობრივად ჩრდილოვან სექტორს დაემატა [5]. აღნიშნული მოწმობს იმას, ქვეყანაში დამკვიდრებულია გადასახადის გადამხდელების მხრიდან კანონის უპატივეცემულობიდან გამომდინარე დაუსჯელობის სინდრომი, არ არსებობს საკანონმდებლო ბაზა, რომელშიც გაითვალისწინებული იქნება როგორც სახელმწიფოს, ასევე გადამხდელთა ინტერესები, საგადასახადო და საბაჟო სამსახურები არ ასრულებენ მათზე დაკისრებულ მოვალეობებს [6].

ზევით აღნიშნული მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით საჭიროდ მიგვაჩნია გათვალისწინებული იქნეს ის, რომ:

1. საგადასახადო კანონმდებლობებში უნდა იქნეს შეტანილი ცვლილებები საგადასახადო შემოსავლების ამოღების უზრუნველყოფის მიზნით: ა) საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წინაშე საქართველოს მთავრობის მიერ, აღებული ვალდებულებებისა და საგადასახადო და საბაჟო კანონმდებლობის შემდგომი გამარტივების მიზნით, გადაისინჯოს საგადასახადო შედავათების სისტემა; ბ) საჭიროა განხორციელდეს აქციზური საქონლის ნომენკლატურის ოპტიმიზაცია. ამ კუთხით სწორად მიგვაჩნია განხორციელებული აქციზის გადასახადით დასაბეგრი საქონლის ჩამონათვალის შემცირება, ამასთან დარეგულირებას მოითხოვს აქციზური მარკებით მარკირებას დაქვემდებარებული აქციზური საქონლის დაბეგვრის, მისი შექენისთანავე სრულად გადახდის მექანიზმი; გ) აუცილებელია მცირე ბიზ-

ნესის მხარდაჭერის მიზნით საგადასახადო ტვირთის შენარჩუნების საფუძველზე კონსოლიდირებული გადასახადის შემოღება;

2. გაუმჯობესებას მოითხოვს საგადასახადო და საბაჟო სამსახურების საკადრო პოლიტიკა: ა) კადრების შერჩევის საკონკურსო სისტემაში გათვალისწინებული უნდა იქნეს საგადასახადო ინსპექტორების რიცხვის შემცირებასთან ერთად ხელმძღვანელი ახალი კადრების პროფესიული განათლებისა და პრაქტიკული გამოცდილების ნიშნებით შერჩევა; ბ) რეფორმირებული სისტემის ნორმალური ფუნქციონირებისთვის აუცილებელია თანამშრომელთა საარსებო მინიმუმის ოდენობის ხელფასებით უზრუნველყოფა და შიდაკონტროლის განახლებული მექანიზმების შექმნა.

საგადასახადო შემოსავლების ადმინისტრირების გაუმჯობესების ზემოთ აღნიშნული მიმართულებებიდან ყურადღება გვირდა გავამახვილოთ საგადასახადო შეღავათების სისტემაზე, რომელშიც გათვალისწინებული უნდა იქნეს როგორც ქვეყნის სტრატეგიული სფეროს პრობლემები, ასევე მეწარმე სუბიექტებისათვის თანაბარი სასტარტო პირობების შექმნა. როგორც ზევით ავღნიშნეთ, საგადასახადო შეღავათების სისტემა მოითხოვს გადასინჯვას, ვინაიდან ის არათანაბარ პირობებში აყენებს მეწარმე სუბიექტებს და ქმნის არაკეთილსინდისიერ კონკურენციის გარემოს ფასწარმოქმნის სისტემის ფუნქციონირების დამახინჯების საფუძველზე. დღეს საქართველოში შექმნილია ისეთი სიტუაცია, როდესაც შეღავათებით სარგებლობენ არა მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი ფენები, არამედ, პირიქით, მაღალ შემოსავლიანი პირები და საწარმოები, რომელთათვის ხელმისაწვდომია ინფორმაცია და აქვთ ახლო კავშირები ხელისუფლებასთან.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ასეთ ვითარებას ქმნიან არა მხოლოდ უშუალოდ საგადასახადო კანონმდებლობით გათვალისწინებული, არამედ სხვა სახის შეღავათებიც (მაგალითად, საგადასახადო დავალიანების რესტრუქტურისების სისტემა,

სახელმწიფოს მიერ გაცემული კრედიტების დაბრუნების ამორჩევითი გადავადება და ა.შ.).

რესტრუქტურიზაციის რეჟიმში მომუშავე საწარმოები არ ასრულებენ კანონის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მოთხოვნას რესტრუქტურიზაციის შემდეგ წარმოქმნილი გადასახადების შეუფერხებლად გადახდის შესახებ [7].

“საგადასახადო დავალიანებათა რესტრუქტურიზაციის შესახებ” კანონის მნიშვნელოვან ნაკლოვანებად მიგვაჩნია საბაზრო ეკონომიკის ძირითადი პრინციპის – თავისუფალი კონკურენციის უზღუდებლყოფა, რის გამოც ერთ სფეროში მოღვაწე მეწარმე სუბიექტებს არათანაბარი პირობები ექმნება. ნათელია, რომ ორი საწარმო, რომელთაგან ერთი კეთილსინდისიერად იხდის ბიუჯეტში გადასახდებს, ხოლო მეორე გაურკვეველი ხერხებით ხვდება რესტრუქტურიზაციის რეჟიმში და არ ასრულებს ბიუჯეტის წინაშე ვალდებულებებს, არაკონკურენტულ გარემოში ხვდებიან. ამ მდგომარეობის გამოსწორება შესაძლებელია სათანადო დონეზე დამუშავებული კანონის “გაკოტრების საქმეთა წარმოების შესახებ” საფუძველზე, რომელიც ხელს შეუწყობდა კონკურენტუნარიანი გარემოს შექმნას.

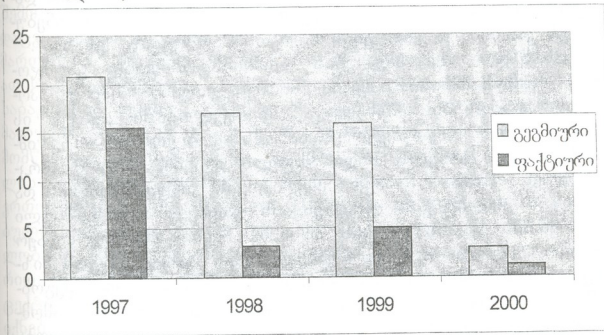
ხევით აღნიშნული საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ კანონის “საგადასახადო დავალიანებათა რესტრუქტურიზაციის შესახებ” მიღება ყოველად გაუმართლებელია, რადგანც *ერთის მხრივ*, ამ კანონით დაირღვა მთავარი საბაზრო პრინციპი – თავისუფალი კონკურენციისა და სახელმწიფოს მხრიდან საწარმოთათვის თანაბარი პირობების უზრუნველყოფა და *მეორეს მხრივ*, მან სტიმული მისცა საწარმოებს რათა გადასახადებისათვის თავი აერიდებინათ, რის გამოც მნიშვნელოვნად გაიზარდა საგადასახადო დავალიანებები. ამასთან ვერ გადაწყდა მიმდინარე დავალიანებათა გადახდის პრობლემაც [8].

არსებული ნაკლოვანებების გამოსასწორებლად აუცილებელია: *პირველი*, შეწყდეს ქვეყანაში საგადასახადო დავალიანებათა რესტრუქტურიზაციის პროცესი, “საგადასახადო დავალიანებათა რესტრუქტურიზაციის შესახებ” კანონის გაუქმების საფუძველზე; *მეორე*, მკაცრი კონტროლი უნდა დააწესოს

დავალიანებათა რესტრუქტურისაციის შესახებ უკვე გაფორმებული ხელშეკრულებების შესრულებაზე; *მესამე*, ქვეყანაში საწარმოთა გაკოტრების პროცედურის გამარტივების მიზნით უნდა განხორციელდეს “გაკოტრების საქმეთა წარმოების შესახებ” კანონში ცვლილებების შეტანა.

როგორც ზევით აღნიშნეთ, საბიუჯეტო შემოსავლების ამოღებაზე უარყოფით გავლენას ახდენს ქვეყნის მასშტაბით სახელმწიფოს მიერ გაცემული კრედიტების მაღალი კონცენტრაცია და მათი დაბრუნების ამორჩევითი გადავადება (იხილეთ ქვევით წარმოდგენილი გრაფიკი).

სახელმწიფო რესურსების ხარჯზე გაცემული კრედიტების დაბრუნების მაჩვენებლები
(ათასი ლარი)

როგორც ცხრილიდან ჩანს პრაქტიკულად არ ხორციელდება მსესხებლის მიერ სახელმწიფო რესურსების ხარჯზე აღებული სასესხო დავალიანების დაფარვა. აღნიშნულის მიზეზია ის, რომ სესხის ამღები ორგანიზაციების ნაწილი გაკოტრებულია [9], ხოლო ნაწილისათვის იმის მაგივრად, რომ მოეთ-

ხოვით ვალის გასტუმრება, გადაევადათ დავალიანებები (მაგალითად, შპს "კოკა-კოლა ბოთლერს ჯორჯიას" თურქეთის კრედიტით წარმოქმნილი სასესხო ვალდებულებების შესრულების ვადა, დაწყებული 1998 წლიდან, გადაევადა 10 წლით) (10). მდგომარეობის გამოსასწორებლად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია: **ჯერ ერთი**, ფინანსთა სამინისტროს მიერ უნდა განხორციელდეს **ერთის მხრივ**, სახელმწიფო რესურსების ხარჯზე გაცემული კრედიტების ინვენტარიზაცია და **მეორეს მხრივ**, დადგინდეს კრედიტებისა და დავალიანებების დაფარვის გრაფიკი და ამის საფუძველზე დაიგეგმოს ბიუჯეტში ამ სახის შემოსავლების რეალური მაჩვენებლები; **მეორე**, განხორციელდეს მკაცრი კონტროლი იმ საწარმოთა მიმართ, რომლებიც დროულად არ იხდიან სახელმწიფო რესურსების ხარჯზე გაცემული კრედიტებს და იმ შემთხვევაში, თუ ეს საწარმოები დროულად არ დაფარავენ თავიანთი ვალდებულებებს მათ მიმართ გამოყენებული იქნეს კანონი "გაკოტრების საქმეთა წარმოების შესახებ".

საგადასახადო შემოსავლების ადმინისტრირების გაუმჯობესების თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია საბაჟო პოლიტიკის საკითხების შესწავლა. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ საქართველოს სამომხმარებლო ბაზარზე იმპორტირებულ საქონელს დიდი ადგილი უკავია, ამიტომ გარკვეულწილად ხდება საბაჟო პოლიტიკის ინტერესებისა და ფისკალური პოლიტიკის ინტერესების გადაკვეთა. აღნიშნული მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით, ჩვენი აზრით, საბაჟო სატარიფო პოლიტიკის განხორციელებისას სახელმწიფომ მიზნად უნდა დაისახოს საერთაშორისო ეკონომიკურ თანამეგობრობაში, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე, საქართველოს ინტეგრაციის პროცესში მონაწილეობა სარგებლობის მიღების თვალსაზრისით. როგორც ცნობილია, საბაჟო გადასახადი, ფისკალური ფუნქციის გარდა, ასრულებს ეროვნული ეკონომიკის დაცვის ფუნქციას. მას შემდეგ რაც საქართველო მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრი გახდა ქვეყანაში შემცირდა საბაჟო გადასახადით დასაბეგრი ბაზა. აღსანიშნავია ის, რომ ზომიერი პროტექციონიზმი ყველა ქვეყ-

ნისათვის ნორმალური მოვლენაა და ხელისუფლებამ საერთაშორისო საფინანსო და ეკონომიკურ ორგანიზაციებთან ურთიერთობებში, ჩვენი აზრით, უფრო მტკიცე პოზიცია უნდა დაიკავოს ადგილობრივი მეწარმეობის ინტერესების გასათვალისწინებლად.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, საბაჟო-სატარიფო ბაღე ისე უნდა დამუშავდეს, რომ გათვალისწინებული იქნეს: *პირველი*, შიდა წარმოების წახალისება და საგარეო კონკურენტებისგან ეროვნული ეკონომიკის დაცვა; *მეორე*, შიდა ბაზრის ეფექტურობისა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის პირობების შექმნა, მხედველობაში გვაქვს ქვეყნის საქსპორტო დარგებისათვის ღია ბაზრის პოლიტიკითა და დაბალი შემხვედრი ტარიფების ურთიერთშეხამება და ამ უკანასკნელის შემოღებისთვის სტიმულირების გაძლიერება; *მესამე*, საგადასახადო შემოსავლების ზრდასთან ერთად ეკონომიკის უსაფრთხოების დაცვის უზრუნველყოფი ღონისძიებების გატარება; *მეოთხე*, მართალია ეს პროცესები ურთიერთწინააღმდეგობრივი ხასიათისაა, მაგრამ მათი აღმოფხვრა შეიძლება დიფერენცირებული საბაჟო სატარიფო პოლიტიკის გატარების საფუძველზე მაქსიმალური სარგებლის მიღების გათვალისწინებით და *მეხუთე*, მომწიფდა პირობები რომ შეიქმნას სახელმწიფო ფონდი, რომლის მეშვეობით მოხდება შემოტანილი საქონელის შექმნა (საერთო მოცულობის 10%-მდე) იმპორტის დეკლარაციაში მითითებული საბაჟო ღირებულებით, ან გადასახადის გადახდის მოცულობაში პროდუქციის ნატურალური ღირებულების განსაზღვრით (ჩათვლით). ამით ერთის მხრივ, განხორციელდება პროცესტიონისტული პოლიტიკა და მეორეს მხრივ, შესაძლებელი იქნება გააკონტროლდეს შემოტანილ საქონელზე საბაზრო ფასები, მათი რეგულირების გაუმჯობესების თვალსაზრისით.

ყურადღებას იმსახურებს იმ მდგომარეობის აღნიშვნაც, რომ იმპორტზე დაწესებული შეღავათების გამო ბიუჯეტმა მარტო 1999 წელს დაკარგა 140 მლნ ლარზე მეტი, ამასთან ხშირ შემთხვევაში იმპორტის შეღავათიან რეჟიმში დაბეგრული

საქონელი არაპირდაპირი დანიშნულებით და კომერციის მიზნით გამოიყენებოდა [10].

აღნიშნული მდგომარეობის გამოსწორების თვალსაზრისით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია: *ერთის მხრივ*, მკაფიოდ განისაზღვროს, თუ რა ტიპის საქონელის და რაოდენობით ჰუმანიტარული დახმარება და გრანტი ესაჭიროება ქვეყანას და ამ ტიპის საქონლის ქვეყანაში შემოტანი შემდგომ დაწესდეს მკაცრი მონოტორინგი და *მეორეს მხრივ*, გაუქმდეს ყოველგვარი შეღავათები იმპორტირებულ საქონელზე, ამასთან გრანტის და ჰუმანიტარული დახმარების სახით შემოტანილ საქონელზე, გარკვეულ შემთხვევებში, განბაჟების თანხები გადაიხადოს მიმღებმა ორგანიზაციამ, მიუხედავად იმისა, სახელმწიფო სტრუქტურაა ეს თუ არასახელმწიფო.

ამრიგად, საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფისათვის გადასახადების ადმინისტრირების გაუმჯობესებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია: 1. ფისკალური პოლიტიკის სრულყოფის მიზნით კონკრეტული ღონისძიებების ერთ მთლიან კომპლექსში დამუშავება; 2. საგადასახადო კანონმდებლობის ტრანსფორმირება, რათა მოხდეს გადასახადის ტვირთის სამართლიანი და თანაბარი გადანაწილება, რაც თავის მხრივ, მასტიმულირებელ როლს ითამაშებს გადამხდელების მიერ საკუთარი შემოსავლების ლეგალიზაციაში; 3. ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტული მიმართულების გამოყოფა და ამ სფეროს წარმატებული რეფორმისათვის საკანონმდებლო ბაზის დამუშავება-სრულყოფა, რომ მინიმუმამდე იქნას დაყვანილი გადასახადების დამალვის ფაქტები და მოხდეს ინვესტიციების მოზიდვასთან ერთად, მეწარმეობისა და ბიზნესის განვითარება; 4. დაჩქარდეს საგადასახადო და საბაჟო ორგანოების სტრუქტურული რეფორმა, კადრების შერჩევის და გადასახადის გადამხდელის საქმიანობაზე კონტროლის ეფექტიანი სისტემის დანერგვა და შესაბამისად სრულყოფილი ნორმატიული აქტების მიღების პროცესი.

ქვეყანაში საგადასახადო შემოსავლების ადმინისტრირების მდგომარეობის ანალიზმა ნათლად დაგვანახა ასევე ისიც, რომ

ქვეყანაში ფინანსური სტაბილიზაციის მიღწევა შეუძლებელია გააზრებული ფინანსური პოლიტიკის დარეშე, რომელიც მიმართული იქნება ჩრდილოვანი ეკონომიკისა და კორუფციის აღმოფხვრის საფუძველზე წარმოების ამოქმედებისკენ, ვინაიდან ფინანსური რესურსების მოზიდვისა და გამოყენების ოპტიმალური ორგანიზაციის არ არსებობაში, წარმოების დაცემის პირობებში. მოსახლეობის გადატაკების ზრდაში უნდა ვეძიოთ საზოგადოებრივ, კოლექტიურ და პირად ინტერესებს შორის წინააღმდეგობების გაღრმავების ეკონომიკური და სოციალური დესტაბილიზაციის ფესვები. დროა გავიგოთ, რომ არ შეიძლება კრიზისიდან გამოსვლა იმ გზებით, რომელთა მეშვეობით საზოგადოება აღმოჩნდა ასეთ გაურკვეველ მდგომარეობაში. ეს ნათლად ჩანს ეკონომიკის მართვაში ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების უგულვებელყოფის საფუძველზე ეროვნული სიმდიდრის მტაცებლურ გამოყენებაში, კვლავწარმოების პროცესის დეფორმაციაში, შრომის ანაზღაურების წარმოების შედეგებიდან მოწყვეტაში [11]. აღნიშნული მდგომარეობიდან გამოსასვლელად საჭიროა ეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილის - საფინანსო პოლიტიკის რადიკალური შეცვლა, საფინანსო სფეროში რეფორმების გააზრებული გატარების სტრატეგიის და ტაქტიკის დამუშავება. ეკონომიკის შიდა რესურსების გამოვლენისა და ამუშავების საფუძველზე მართვა და არა განუწყვეტლივ უცხოეთის დახმარებების იმედით სახელმწიფო ბიუჯეტის ფუნქციონირებისათვის წყაროების ძებნა.

გადასახადების ადმინისტრირების გაუმჯობესებისათვის ასეთი სტრატეგია, თუ ვიტყვით გულახდილად ჩვენს ქვეყანაში ამჟამად არ არსებობს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ უცხოეთის ქვეყნებისათვის მიბაძვის საერთო ღოზუნგებს და ფრაზებს, რომლებსაც არავითარი დადებითი შედეგების მოტანა საგადასახადო შემოსავლების ზრდაში და აქედან გამომდინარე, საერთოდ საგადასახადო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფაში არ შეუძლია.

ლიტერატურა:

1. პოლიტიკა და ეკონომიკა ერთიანი რაკურსით – ეკონომიკური კრიზისის ძირითადი მიზეზი. *მაკრო მიკრო ეკონომიკა*, 2000, №6.
2. პაპავა ვ. საგადასახადო კორუმპირებულობის ინდექსი – ქვეყნის ეკონომიკის სურათი. *საქართველოს რესპუბლიკა*, 2000, №28.
3. მესხია ი. გადასახადების ოპტიმიზაციის მაკრო და მიკრო ეკონომიკური ასპექტები. *გადასახადები*, 2000, №17.
4. სიჭინავა ს. 2002 წლის ბიუჯეტი-რიტორიკა თუ რეალური ეკონომიკური გათვლა. *მაკრო მიკრო ეკონომიკა*, 2001, №9.
5. მონაცემები ძირითადი სახის გადასახადებიდან შემოსავლების შესახებ აღებულია საქართველოს 2002 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის შესახებ საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისის მოხსენებიდან. თბილისი 2001 წელი.
6. გიორგელიძე დ. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი: პრობლემები, სტრატეგიის კონტურები. *საქართველოს ეკონომიკის მიმართულებები*. ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრი. კვარტალური მიმოხილვა. 2000, №3-4.
7. მოხსენება საგადასახადო შედავათების შეზღუდვის შესახებ. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი. თბილისი 2001.
8. პაპავა ვ. საქართველოში კორუფციის შეზღუდვის ეკონომიკური მიდგომა. *საქართველოს ეკონომიკის მიმართულებები*. ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრი. კვარტალური მიმოხილვა 2000 წელი, №3-4.
9. გოცირიძე რ. ეკონომიკა პოლიტიკა ცხოვრება. თბილისი 1999.

10. საქართველოს 2001 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის შესახებ საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისის მოხსენება. თბილისი 2000.
11. გამსახურდია გ. ფინანსების როლი საქართველოს გარდამავალ ეკონომიკაში, თბილისი. გამომცემლობა მერანი, 1997.

THE IMPORTANCE OF TAX ADMINISTRATIVE PROCESSES IN PERFECTION OF FISCAL SYSTEM

Tamar Gamsakhurdia

Iv. Djavakhishvili Tbilisi State University
2, University str., 38002, Tbilisi, Georgia

Summary: From the effective factors in perfection of tax-budgetary system basically must be singled out the misbalance of incomes and expenditures, processes of inflation, money-credit and currency relations, also foreign trade events, fiscal policy, state debt service, improvement of the investment conditions and doing great deal of work in creation global financial and economical environment.

Optimum of above mentioned factors means:

The *first*, the obligatory activities of Georgian government with the International Currency Fund and further refining Tax and Customs' legislation:

1. It's necessary to find available changes in legislation of tax laws for development of mini business;
2. Perfection of administrative regulations in creation tax-paying control system relation with tax-payers.

The *second*, promotion of the highly effective state project by investing great deal of foreign debts.

The *third*, to support and promote of the home business and defend national economy against foreign concurrent.

ЗНАЧЕНИЕ УЛУЧШЕНИЯ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НАЛОГОВ ДЛЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЛОГОВО- БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ

Гамсахурдиа Т. Г.

*Тбилисский Государственный Университет
им. И. Джавахишвили
Тбилиси, 38002, ул. Университетская 2, Грузия*

Резюме. Исходя из экономического положения страны можно выделить основные факторы влияющие на процесс усовершенствования налогового-бюджетной системы, в частности: несбалансированность бюджетных доходов и расходов, инфляционные процессы и процессы происходящие в денежно-кредитной и валютной сфере, также фискальная политика и обслуживание государственного долга, улучшения

инвестиционного климата и создания условия глобализации финансово-экономических отношений.

Оптимизация выше перечисленных факторов подразумевает: *первое*, исходя из обязательств взятых правительством Грузии перед МВФ и с целью усовершенствования налогового законодательства:

1. внести изменения в налоговое законодательство, в том числе для развития малого бизнеса;
2. внедрить эффективную систему контроля налогоплательщиков для усовершенствования процесса администрирования; *второе*, инвестировать существенную часть государственного долга в высокоэффективные государственные программы; *третье*, поощрять процесс развития национальной экономики и ее защиту от внешних конкурентов.

КОММЕРЧЕСКИЙ РАСЧЕТ В ПОСТСОВЕТСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Р.А. Набиев,

Общественно-политический колледж
г.Баку, Азербайджан
Поступило 15 октября, 2001 г.

Резюме: Выбор коммерческого расчета как объекта исследования и актуальность его изучения соответственно внутренней природе реальных экономических процессов обуславливается необходимостью решения проблем, возникающих в связи с формированием рынка. Коммерческий расчет это категория, порождаемая реальным рынком и порождающая в свою очередь, реальный рынок.

Основной целью данной статьи является, формирование концептуального взгляда, с опорой на системное исследование теоретико-методологической базы коммерческого расчета, соответствующего специфике переходного периода, а также приспособление его методического аппарата к сложившейся ситуации переходного периода определение конкретных путей его применения по отдельным отраслям экономики.

* * *

Переход от командно-административной экономики к рыночной характеризуется системной трансформацией интегративной и функциональной связи между хозяйственными структурами. Это порождает объективную необходимость преодоления отживших форм и методов управления на микро и макро уровнях экономики, а также параллельное формирование хозяйственного механизма на базе рыночных принципов. При осуществлении стратегического курса рыночных реформ

актуальной как в теоретическом, так и практическом отношениях является проблема становления совершенно нового стимулятивного аппарата экономического роста и его использования в воспроизводственных связях переходного периода. В первую очередь речь идет о коммерческом расчете, который приходя на смену прежнему хозрасчету в существенной степени изменяет устоявшуюся десятилетиями экономическую панораму постсоветских стран. Сегодня, вместе с тем стала очевидным необходимость переноса центра тяжести применения принципов коммерческого расчета на микроуровневые субъекты – предприятия, фирмы, ассоциации. Полная и безусловная ответственность субъектов микро уровня за результаты своей финансово-хозяйственной деятельности в условиях рыночной экономики, постепенно усиление конкурентной борьбы между хозяйственными звеньями требует анализа хозяйственных процессов в плоскости реальной отдачи ресурсов и конкретной рентабельности производства. Именно поэтому микро уровневой коммерческой расчет концентрирует в себе как предпосылки, так и перспективы жизнеспособности рыночной трансформации в экономике.

Методологическая база коммерческого расчета сочетает в себе основные принципы диалектики – причинно-следственные связи, взаимосвязь и взаимоусловленность явлений общественной жизни, которые проявляясь в экономике большей частью в виде детерминизма и функциональной зависимости обуславливают внутреннюю логику использования коммерческого расчета. Тесная взаимообусловленность со всеми сферами хозяйственной действительности требуют вывода на первый план системности и комплексности в подходе к рассматриваемой проблеме.

Системность подразумевает исследование и анализ рыночного поведения микро уровней субъектов и в целом механизма хозяйствования как единого целого. Исследование в плоскости подсистема → система → мета система включает изучение отдельных компонентов целого, в том числе их функциональных аспектов. Комплексность может рассматриваться как одна из главных аспектов системного анализа. Методологическое единство системности и комплексности про-

истекает из диалектического единства основных сфер реальной действительности – экономической, социальной, политической, экологической, что безусловно имеет важное теоретическое значение для исследования переходных процессов.

Субъект микро уровня, с точки зрения механизма деятельности постоянно находится под воздействием комплекса факторов, вследствие чего учет переменных его микросреды – выступает как объективная необходимость. Например, содержание и характер политических изменений способны сыграть значительную роль в практике становления рыночных субъектов. Целесообразно рассмотреть два аспекта указанного воздействия, связанные с формированием рыночных отношений и созданием эффективной конкурентной среды.

Очевидно, что деятельность хозяйственных субъектов на микро уровне в условиях переходной экономики и экономическая эффективность, к которой они стремятся, непосредственно зависят от стратегии и форм управления национальной экономикой. В более упрощенной форме это положение можно изложить следующим образом: в условиях отсутствия реальных предпосылок и условий предпринимательства применение коммерческого расчета окажется невозможным. Одновременно, коммерческий расчет как метод хозяйствования в условиях рыночных отношений имеет важнейшее значение для зарождения и развития горизонтальных экономических связей, основанных на рыночных отношениях и охватывающих макро-, мезо- и микро уровни хозяйственного целого.

Возможность достижения глобальных целей, стоящих перед системными преобразованиями, может определяться способностью общества обеспечить детерминизм в отношениях различных экономических уровней. С этой точки зрения использование коммерческого расчета играет системаобразующую роль в постсоветской рыночной трансформации экономики. Отсюда проистекает неизбежность общеметодологического подхода к характеристике коммерческого расчета в условиях переходной экономики. Здесь прежде всего следует подчеркнуть необходимость перехода к методам хозяйствования в соответ-

ствии с требованиями макроситуации, претерпевающей качественные изменения с историко-хронологической и эволюционной точки зрения.

Разными темпами, порой не совсем последовательно рыночная трансформация происходит во всех постсоветских странах, в том числе и в Азербайджане. Реформы, которые начиная с 1992г. осуществлялись фрагментарно и эпизодически, с 1995г. приобрели в Азербайджане системный характер, наполнив экономический процесс конкретным содержанием. С устранением механизма идеологического давления, сформированного еще в советские времена для создания видимости общества социальной справедливости, начали складываться предпосылки для индивидуализации экономической деятельности. Вышеуказанные изменения в экономике способствовали развитию рыночных отношений и появлению таких его атрибутов как:

1. Утверждения права частной собственности и либерализация ценовой политики.
2. Выход спроса на первый план в ориентации экономической деятельности хозяйственных звеньев на всех уровнях;
3. Определение доходов на рыночных основах и применение механизмов материального стимулирования в полной мере.

Как видно, проводимые реформы не только сыграли важную роль в формировании благоприятных условий, с точки зрения внедрения коммерческого расчета, но и сделали очевидной объективную необходимость этого шага, совпадение во времени либерализации цен и стагнации производства, вызвав эффект взаимосвязи, положили конец советской дефицитной экономике и дали толчок формированию переходной экономики, характеризующейся в целом ограниченным, невысоким уровнем спроса. Привязка оплаты труда к рыночным ценам и в целом к рыночному механизму привели к усилению стимулов к предпринимательской и трудовой деятельности. Кроме того, перевод зарплаты на рыночные принципы одновременно с введением бюджетных ограничений, освободив экономические субъекты из-под государственной опеки, вынудили их прибегнуть к коммерческому расчету. Таким образом, коммерческий расчет был вызван к жизни реальным содержанием социально-политических и экономических процессов. По

существо в основе этих процессов лежит одно новое, но в то же время очень старое понятие, которое в корне меняет всю общественную, в том числе хозяйственную жизнь. А.Терехов пишет об этом так: «Мы привыкли представлять себе хозрасчет, как правило, на основе самостоятельности, самокупаемости и самофинансирования (в последние годы сюда добавляется и самоуправление). Почему же мы не упоминаем пятую колонку – свободу?» [1, с.323]. Было бы неверным воспринимать процитированных отрывок как риторический вопрос: там, где господствуют товарно-денежные отношения, свобода экономической деятельности проявляется в качестве абсолютного принципа. Однако, ни один принцип или метод хозяйствования не может обеспечить эффективность производства сам по себе, взятый в отдельности от существующей системы производственных связей о чем свидетельствует судьба категории «хозрасчет» в советской модели социалистической экономики.

Не случайным было мнение ученых о формальном характере хозрасчета как в теоретическом, так и практическом отношениях. В качестве иллюстрации можно привести следующий вывод: «К сожалению, усиление экономических методов хозяйствования не дает ожидаемого эффекта. Этот процесс значительно отстает от развития хозрасчетных отношений...»[2, с. 3].

Весь круг проблем в этой области по существу упирался в то, что требуя реальной экономической самостоятельности для хозяйствующих субъектов, но не возвышаясь до этого уровня, хозрасчет переставал проявлять свой потенциал. Особенно это было заметно в применении методов хозрасчета на региональном уровне. В этом контексте он подвергался критике со стороны ряда исследователей: «Любая территория, готовящаяся к переходу на хозрасчет и принцип самофинансирования, сталкивается прежде всего с оздоровлением длительное время болеющей экономики» [3, с. 13]. Но эта болезнь было системной и попытки вылечить ее при помощи спорадических методов, в том числе усиления роли хозрасчета, не давали и не могли дать успеха.

Как известно, главной целью социалистического типа хозяйства было достижение максимального роста производства. Известно и то, что механизм осуществления этой цели, основанный на тотально-господствующей государственной собственности, приводился в движение централизованными плановыми органами. При этом, хотя и создавалась видимость определенной самостоятельности хозяйственных субъектов, с точки зрения требований реальной рыночной экономики, это была не более чем имитация. Конечно, этот вывод не следует понимать буквально, поскольку, строго говоря, социалистические предприятия выполняли и некоторые присущие рыночным субъектам функции. Однако с точки зрения системного подхода, т.е. при охвате проблемы в целом, выясняется, что социалистические предприятия не пользовались какой-либо экономической свободой в общепринятом смысле этого понятия, исполняя по сути роль административного придатка центра или, в лучшем случае, его автономного подразделения. Вся хозяйственная, финансово-экономическая деятельность предприятий строилась всецело на основе разработанного центральными управленческими органами плана. Собственно говоря, работа предприятий была нацелена именно на выполнение “спущенных” им плановых заданий, а это оборачивалось принципиальным отсутствием какого-либо “жизненного пространства” для предпринимательства, подавлением малейшей деловой инициативы и индивидуальных стимулов.

Другим фактором формализации хозрасчета были ошибочные принципы в сфере оплаты труда в советской экономической системе. Заработная плата формировалась в централизованном порядке, причем предпринимались попытки разработки научных основ ее дифференциации по специальностям, отраслям и регионам. Стремясь к искусственному уравниванию заработной платы, советские власти усиленно препятствовали вхождению “чуждых” элементов в товарно-денежные отношения и, таким образом, освоению нормальных методов хозяйствования. Вот почему позже, в переходный период, выявилась полная недееспособность системы “советского коммерческого расчета”, т.е. хозрасчета.

Использование коммерческого расчета в период рыночной трансформации диктуется необходимостью проведения системных реформ и эффективного решения ряда возникающих при этом проблем. Основной из этих проблем является экономический кризис на начальном этапе переходного периода. Начавшийся с середины 80-х годов экономический спад, как известно еще более усилился накануне распада СССР. Реформы, начатые в Азербайджане сразу после обретения независимости, привели к дальнейшему углублению экономических трудностей и непомерному росту социальных проблем. Необходимо подчеркнуть значительно более тяжелые стартовые условия Азербайджана по сравнению с другими бывшими союзными республиками. В результате войны с Арменией было разрушено более 7 тыс. предприятий промышленности, сельского хозяйства, сферы быта и других отраслей экономики, захвачено противником 1 млн. га пригодных для сельского хозяйства земельных угодий, более 1 млн. человек вынуждены были покинуть родные места. Оккупация части территории страны вызвала тяжелейшие социально-экономические последствия. Достаточно указать, что на эти территории приходилось 24% производимого в стране зерна, 34% винодельческой продукции, 46% производимого картофеля, 18% - мяса и мясных изделий, 34% - молока и молочных продуктов [4, с. 65].

В связи с этим следует подчеркнуть, что темпы сокращения производства ВВП в бывших союзных республиках существенно различаются. Так, если данный показатель в Азербайджане в 1998 г. составил 37,3% от уровня 1989 г., то в Грузии - 19,5%, в Молдове - 35%. Лишь начиная с 1996 г. в Азербайджане отмечена некоторая тенденция к росту (1,3%) ВВП. Этот рост продолжался и в последующий период, составив в 1997 г. 5,8%, а в 1998 г. - 10%, что связано в первую очередь с экономическими реформами в стране. Продуманная и жестко контролируемая макроэкономическая политика привела к ускорению выхода страны из кризиса, стимулировала преодоление социальной напряженности и роста ряда макроэкономических показателей. Если в 1993 г. уровень инфляции достигал 1250%, а в 1994 г. - 1700%, то в 1998 г. этот показатель составил всего 0,8%, что явилось

выражением укрепления в стране макроэкономической и финансовой устойчивости, основы которой были заложены в 1996 г. Дефицит государственного бюджета, достигавший в 1991-1993 гг. 10-13%, в 1998 г. был сведен до 2,0%, покончено с практикой финансирования этого дефицита за счет кредитов Национального банка. Прделана большая работа по формированию реальных предпринимательской среды, удельный вес частного сектора в производстве ВВП увеличился до 55% (1998г.).

Наряду с усилением позитивных тенденций в макроэкономической сфере сохраняются кризисные проявления в области функционирования микросубъектов, составляющих фундамент рыночной экономики. Согласно результатам подсчетов, в 1998 г. удельный вес убыточных предприятий по сравнению с 1990 г. значительно увеличился (табл. 1). Объясняется этот процесс всего тем, что рыночные реформы еще не достаточно влияют на производственные звенья, не доходят до «нижних этажей» экономики, особенно в государственном секторе.

Динамика удельного веса убыточных предприятий и организаций в общем числе хозяйственных субъектов (табл. 1).

Отрасли	Удельный вес убыточных предприятий %				
	1990	1994	1995	1997	1998
1. Промышленность	9,0	10,6	14,3	40,0	45,6
2. Сельское хозяйст.	7,0	30,8	45,9	75,9	96,7
3. Строительство	8,0	7,0	10,2	23,7	23,0
4. Транспорт	5,0	11,4	13,9	15,8	31,7
5. Торговля	-	39,0	33,9	62,8	69,9

Некоторые авторы ищут корни этой и ряда других проблем в несбалансированном характере проводимых реформ. «Важнейший «урок», к сожалению, состоит в том, что на нашем опыте в очередной раз подтвердилась неадекватность результатов реформ, не опирающихся на идеологию сбалансированной и аргументированной экономической трансформации по отношению к понесенным материальным

и моральным затратам” [5, с. 3]. Но нельзя забывать, что когда речь идет о субъектах микроуровня, то их рыночная сбалансированность есть не что иное как коммерческий расчет.

Реформы в принципе должны быть нацелены на достижение именно подобной сбалансированности на микрохозяйственном уровне. Совокупность отношений, порожденных в рассматриваемой сфере системными реформами, ясно показывает неизбежность введения коммерческого расчета как в частном, так и государственном секторе. В противном случае формирование системы горизонтальных связей, составляющих основу рыночных отношений между экономическими субъектами, т.е. на макроуровне, станет невозможным.

Перечисленным выше не ограничивается перечень факторов, обуславливающих (как на макро, так и на микроуровне) неизбежности использования коммерческого расчета в переходный период. В связи с переходом к рынку в стране разразился кризис, нарушивший интегративную связь между отдельными отраслями экономики, экономикой и социальной сферой, став тормозом формирования целостной национальной экономики. Такое положение, на наш взгляд, играет основополагающую роль в таком явлении как “удешевление” рынка в стране.

В чисто теоретическом контексте ясно, что дешевый рынок означает, прежде всего, небольшой объем совокупного спроса. Можно сказать, что на сегодня стимулирование спроса есть одна из основных проблем нынешнего переходного периода и без него достижение ощутимого прогресса, в том числе и в производстве, будет делом проблематичным. Однако, складывается парадоксальная ситуация: производственные затраты многих товаров в республике в 1,5-2 раза превышает их рыночную цену, которая формируется под влиянием широкого доступа на внутренний рынок зарубежной продукции. В подобной обстановке перспективы стимулирования производства представляются крайне туманными. Вмешательство государства в процесс развития национального производства лишь тогда окажется эффективным, если оно будет увязано с использованием реального коммерческого расчета и протекционистских методов регулирования внешнеэкономических связей. Другими словами, для приостановки инфляции

производственных расходов, решения проблемы внутренних долгов, фигурирующих как своего рода скрытая инфляция, необходимо достичь органического сочетания и увязки двух механизмов – государственного вмешательства на макроуровне и коммерческого расчета как метода хозяйствования микросубъектов. Безусловно, в стране, имеющей миллион беженцев, социальная сфера неизбежно остается приоритетной, однако чрезмерное увлечение макроэкономической стабилизацией не позволит долгое время удерживать социальную напряженность на одном уровне, да это и бессмысленно с точки зрения перспективного развития. Преодоление инфляции производственных расходов способно сыграть решающую роль в ускорении социально-экономического развития страны, а также содействовать выходу на благоприятные позиции в международном разделении труда, что невозможно без использования коммерческого расчета уже мирохозяйственных связях страны на государственном или предпринимательском уровне сопоставлением затрат на производство экспортной продукции со стоимостной оценкой импортных товаров. Как показывают результаты исследования, вследствие недооценки указанной проблемы преобладающее большинство предприятий ныне действует на 10-15% производственных мощностей и фактически оказались на грани банкротства.

Применение коммерческого расчета создает благоприятные предпосылки для решения давно назревшей проблемы реструктуризации управленческого аппарата в соответствии с требованиями рыночной экономики, новых методов хозяйствования. Определенные шаги в этом направлении делаются и уже есть некоторые результаты. В соответствии с указом Президента республики от 29 декабря 1998 г. “О создании государственной комиссии по проведению реформ в системе государственного управления Азербайджанской Республики” постепенно осуществляются преобразования госаппарата. В то же время на микроуровне, особенно в государственном секторе, остаются без изменений существовавшие прежде “методы хозяйствования”, искусственное снижение себестоимости, сокрытие доходов, необоснованное завышение цен. Все это привело к тому, что цены на внут-

реннем рынке достигли уровня мировых цен, а местное производство практически потеряло внутренний рынок.

Ключевая роль финансовой стабилизации в успешном завершении системных реформ несомненна. Привязка финансовой стабилизации прежде всего к преодолению инфляции путем уменьшения бюджетного дефицита, ограничения кредитной эмиссии и ужесточения финансово-кредитного режима, может сохраняться максимум на среднесрочную перспективу, а в стратегическом плане весьма ограничена. Исторический опыт развитых стран показывает, что объем денежной массы в обороте должен покрывать не менее 50-70% ВВП страны - лишь в этом случае потребность экономики в денежной массе покрывается в нормальном ритме. Для сравнения отметим, что в США данный показатель составляет около 120%. В Азербайджане для борьбы с начавшейся в 1993 г. гиперинфляцией использовалась жесткая кредитно-денежная политика, что привело к установлению данного показателя на уровне 12-13%. Коммерческий расчет в этих условиях наталкивается на довольно сложные препятствия. В то же время без установления в стране доступной финансово-кредитной среды осуществление мер, намеченных на последующие этапы реформ, невозможно. Сложилась настоятельная необходимость увязки проводимой антиинфляционной политики с политикой инвестиционной, корректировки жесткой финансово-кредитной политики потребностями экономического развития. Тем более что искусственные ограничения на повышение потребительских цен порождают как минимум две проблемы. С одной стороны, инфляция сказывается на производственных затратах, что приводит к вытеснению местного потребителя с внутреннего рынка, обостряет проблему сбыта и губительно сказывается на стимулировании производства. С другой стороны, тормозится нормальный рост совокупного спроса, что ведет к подрыву национального рынка в целом.

Нет нужды доказывать, что реальная макростабилизация находится в функциональной зависимости от специфики системы отношений между субъектами на микроуровне. Раз так, то увязка хозяйственного метода микросубъектов с реальной обстановкой при переходе

к рынку становится объективной необходимостью. Все это делает неизбежным использование коммерческого расчета, создания для нее правовых финансовых, ценовых предпосылок. Обеспечивая условия успешной деятельности производственных звеньев, коммерческий расчет в состоянии дать толчок для ускоренной рыночной трансформации в постсоветских странах. Можно сделать вывод, что обеспечение условий для коммерческого расчета хозяйственных звеньев – ключевых фактор рыночной трансформации в постсоветских странах. Макроэкономические реформы по существу должны быть направлены на реализацию этой цели. Дело в том, что именно первичные производственные звенья выступают основой экономического роста и социального благополучия в обществе. Как сделать так, чтобы они были прибыльными, конкурентоспособными, действовали в налоговом режиме государства, то есть обладали показателями коммерческого расчета, в этом заключается основная задача переходной экономики.

ЛИТЕРАТУРА:

1. А.Б.Терехов. Экономические свободы и гражданское общество. Сб. «Трудный поворот к рынку». М., Экономика, 1990.
2. Т.А.Кулиев. О теории и методологии регионального хозрасчета. Сб. научных трудов. Баку, 1991.
3. М.Х. Мейбуллаев. Региональный хозяйственный расчет - основа перехода к экономическому суверенитету. Тематический сборник научных трудов. Баку, 1991, (на азерб. языке).
4. Отчет о человеческом развитии в Азербайджанской Республике - 1988. Программа Развития ООН, Баку, 1988 (на азерб. языке).
5. Р.Гасанов. Основные направления экономического развития на новом этапе реформ. - «Экономические науки: теория и практика» (на азерб. языке) № 3. Баку, 1999.

COMMERCIAL ACCOUNT IN THE POST-SOVIET TRANSFORMATION ECONOMY

R.A. Nabiev

College of Public Policy
Baku - Azerbaijan

Summary: Choice of commercial calculation as an object of investigation and actuality its study in accordance with internal nature of real economic process is conditioned with the necessity of solving problems arising in connection with the formation of a market. Commercial calculation is the category generated by the real market and in its turn generates a real market.

The main aim of the given article is the formation of conceptual view relying on the systematic investigation of theoretical-methodological base of commercial calculation corresponding to the peculiarities of transition period as well as installing its methodical device to a real situation of transition period, determination of concrete ways of its application in separate branches of economy.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ В СТРАНАХ СНГ: УЗБЕКСКИЙ ОПЫТ

(Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики /
Колл. авт. Р.А. Алимов, А.К. Бедринцев, А.Ф. Расулов и др. //
Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: «Узбекистон», 2001. – 352 с.)

Социально-экономические процессы, происходящие в пост-коммунистических странах, вызывают неподдельный интерес мирового сообщества. Такой интерес в первую очередь объясняется особенностями переходного периода на рыночные отношения этих стран. Как известно, глобальные социально-экономические процессы вначале подверглись эмпирическому описанию и только затем всестороннему научному осмыслению. Исходя из этого, можно констатировать, что как и для раннего периода развития человеческого общества, так и на данном этапе его развития, экономической теории, адекватно отражающей процессы в странах с переходной экономикой, не существует. Именно поэтому огромное значение имеет опыт проводимых экономических реформ на пути становления рыночной экономики каждой отдельно взятой страны.

Прошло более десяти лет, как восточно-европейские страны и страны бывшего Советского Союза получили независимость и встали на путь формирования рыночной экономики. Обобщение опыта формирования рыночной экономики в этих странах является актуальной задачей современной экономической науки. В силу этого представляет огромный интерес монография, посвященная проблемам эффективности функционирования экономики Узбекистана, написанная учеными-экономистами страны, под редакцией академика А.Х. Хикматова.

Монография состоит из шести глав; она имеет введение и заключение, автором которых является докт. экон. наук А.Ф. Расулов.

В первой главе рассматриваются основные принципы и особенности «узбекской модели» перехода к рыночным отношениям. В частности, дается попытка обоснования необходимости перехода

национальной экономики на рыночные отношения. Авторы совершенно справедливо отмечают, что «...на пороге третьего тысячелетия ни одна, даже самая богатая ресурсами страна, не может существовать изолированно от мирового рынка и интеграционных процессов» (с. 18). Перечисляя пороки административно-командной системы, авторы на наш взгляд, отмечают ее самую извращенную сторону. В частности: «В исторической ретроспективе насильственное принуждение к труду – явление отнюдь не новое. Но к началу XX века насилие, как средство стимулирования труда, по мере усложнения трудовых функций, дифференциации труда, роста его интеллектуального компонента в большинстве стран мира сошло на нет. Господствующей формой человеческих связей становились рыночные отношения, основанные на частной собственности, конкуренции... В XX веке в условиях командно-административной системы происходит возвращение к насилию, как основному стимулу труда. И это не случайно, поскольку при данной системе отсутствуют присущие рынку такие регуляторы приложения труда, как личный интерес, конкуренция, свободная купля-продажа труда и т.д.» (с. 19-20).

Анализируя особенности «узбекской модели» перехода к рыночным отношениям, авторы выделяют такие важнейшие ее особенности, как геополитическое и геостратегическое положение страны, природно-климатические условия, демографическая ситуация, традиции, обычаи, уклад жизни, менталитет населения и т.д. (стр.23).

Каждая из этих особенностей авторами анализируется в отдельности, указывая вместе с тем на важность такого подхода. В монографии отмечается, что по природным ресурсам республика занимает одно из ведущих мест не только в регионе, но и в мире (стр.25). Следовательно можно заключить, что страна имеет хороший стартовый потенциал для перехода на рыночные отношения.

Весьма спорным, на наш взгляд, является утверждение о существовании особой, «узбекской модели» перехода на рыночные отношения. Здесь скорее всего речь идет об особенностях использования одной из моделей перехода к рынку («шоковой терапии» или «градуалистского» подхода).

Далее в монографии дается перечень основных принципов и подходов реформирования экономики. Авторы однозначно подчеркивают несостоятельность механического переноса зарубежных стереотипов, отказа от национально-культурных ценностей и т.д. (стр.32). Проводя системный и всеобъемлющий анализ, авторы указывают на основную линию по которой должна идти экономическая реформа в Узбекистане – это относительно безболезненный, плавный переход к системе организованной рыночной конкуренции.

Во второй главе рассматриваются вопросы создания «многоукладной» экономики и формирование класса реальных собственников.

Как отмечают авторы, с 1994 года началась массовая приватизация предприятий всех отраслей хозяйства, в результате чего было приватизировано 5127 объектов, а еще дополнительно форму собственности изменили 4617 предприятия. Всего за 1992-1994 гг. было приватизировано более 98 тыс. объектов государственной собственности (с. 50). С 1997 г. начался следующий этап приватизации, характеризующийся углублением процесса приватизации с привлечением иностранных инвесторов (с.54).

Исследуя процессы формирования реальных собственников, авторы делают вывод, что в Узбекистане произошли весьма серьезные изменения в развитии частного сектора экономики, которая активно поддерживается государством (с. 60-61). Рассматривается важнейшая роль роль разгосударствления и приватизации для формирования «многоукладной» экономики. Авторы при этом подчеркивают важность особенностей перехода к рыночным отношениям, практическое применение конкретных методов приватизации присущей республике. В частности, историческое прошлое, менталитет народа, традиционная культура, социальная психология и т. д.

Формирование класса реальных собственников в аграрном секторе экономики началось с преобразования сельскохозяйственных

предприятий в т. н. «ширкаты», представляющие собой хозяйственные субъекты, основанные на паевых началах (с. 54).

Как отмечают авторы, приватизация и формирование «многоукладной» экономики в стране осуществляется на основе принципиального подхода, суть которого заключается в следующем:

- отказ от чековой приватизации;
- преобразование государственного имущества в другую форму собственности только путем продажи новому собственнику;
- программный подход и поэтапное осуществление приватизации;
- создание и обеспечение социальных гарантий населению при разгосударствлении;
- разукрупнение и демонополизация действовавших производственных и управленческих структур и формирование конкурентной среды (с. 63).

Основными методами приватизации были индивидуальный, учитывающий особенности конкретного предприятия и поточный, основанный на типовых положениях и порядках (с. 64). На основе вышеуказанных положений в стране определились основные этапы изменения формы собственности.

Первый этап (1990-1993) это этап накопления и изучения опыта реформы и активной приватизации.

Второй этап (1994-1995) это этап массовой приватизации средних и крупных предприятий.

Третий этап приватизации (1996-1998) заключается в реформировании крупнейших предприятия и отраслей, контрольный пакет акций которых остается в собственности государства.

По мнению авторов, практика поэтапного, последовательного осуществления экономических преобразований полностью оправдала себя. Здесь же рассматриваются вопросы малого бизнеса и частного предпринимательства. Сферой наилучшего применения рыночных отношений следует рассматривать сельское хозяйство, которая является крупнейшим сектором экономики Узбекистана. Хотя и страна издавна являлась аграрной, она не обеспечивала население многими

видами продовольственных продуктов. В конце 80-х гг почти 30 процентов потребляемой продукции в стоимостном выражении формировалась за счет импорта (92).

Главной целью аграрной политики на сегодняшний день стал отход от ориентации на хлопчатник как монокультуру, что должно было способствовать улучшению положения в области самообеспечения продовольственными товарами, развитию отраслей связанных с заготовкой и переработкой продукции сельского хозяйства (с. 92). На 1 января 2001 г. в республике преобразованы в сельскохозяйственные ширкаты 1754 коллективных хозяйств. В преобразованных хозяйствах численность постоянных работников составила 1665,4 тыс. человек. В 2000 г. в республике функционировало 532,7 тысяч семейных подрядов на сельхозпредприятиях. В среднем за одной семьей было закреплено 5 га посевов сельскохозяйственных культур. Во всех «ширкатных» хозяйствах семейные подрядчики обеспечены чековыми книжками взаиморасчетов. В 2000 г. был утвержден порядок выдачи коммерческими банками микрокредитов для развития фермерских хозяйств и других субъектов малого бизнеса. На начало 2001 г. за фермерскими хозяйствами было закреплено 889,7 тыс. га, в том числе орошаемых земель - 481 тыс. га. На этих землях функционируют 43,8 тыс. фермерских хозяйств. В этих хозяйствах занято более 294,6 тыс. постоянных и 24,3 тыс. наемных работников. Около 40 процентов из них занимаются животноводством (с. 101). Как отмечают авторы, результатом проведенных экономических реформ явилось оказание существенной материальной поддержки личному подсобному хозяйству; увеличение производства по отдельным видам продукции; завершение, в основном разгосударствления и приватизации собственности на селе; оказание государственной поддержки всем сельскохозяйственным предприятиям; отмена налогов на добавленную стоимость на минеральные удобрения и горюче-смазочные материалы; внедрение новой системы договоров-контрактации и взаиморасчетов.

В третьей главе рассматриваются макроэкономические проблемы переходного периода. (Эти проблемы, на наш взгляд, можно было

рассмотреть несколько выше.) По мнению авторов особая роль в обеспечении эффективного макроэкономического регулирования отводится государству, ибо сильное государство подразумевает сильную экономику. Авторы однозначно подчеркивают, что без этого нельзя построить сильную, рыночно ориентированную экономику. Сила государства применительно к экономике - это умение совместить интересы отдельного человека и общества в целом (с. 109). По нашему мнению, тезис «сильное государство - сильная экономика» для стран с переходной экономикой сулит в себе и определенную опасность узурпации власти и в лучшем случае является теоретическим постулатом, чем существующей в реальности конструкцией взаимоотношений.

Реализация программы макроэкономической стабильности способствовало тому, что «... в отличие от любого другого государства СНГ, удалось избежать масштабного спада производства, обнищания населения, роста внутреннего и внешнего государственного долга» (с. 115). Как отмечают авторы «... этапность продвижения к социально ориентированной рыночной экономике, отказ от метода «шоковой терапии», акцент на социальные аспекты реформ и другие принципы узбекской модели, выгодно отличали ее от принципов и подходов к рыночным реформам в других государствах СНГ, что рельефно показал кризис в России, имевший место в 1998г., а позже - и в других государствах СНГ» (с.115). Продуманная бюджетно-налоговая система, проводимая денежно-кредитные мероприятия позволили контролировать дефицит госбюджета в пределах 2,5-3% от ВВП, снизить среднемесячный темп инфляции с 24% в 1994г. до 1,9% в 1998-2000гг. Темпы роста денежной массы сократились с 8,8 раза в 1993г. до 1,2-1,3 раза в 1998-2000гг. (с.116).

Одной из важнейших особенностей экономических реформ в Узбекистане на наш взгляд, является поэтапное снижение уровня бюджетного регулирования. Доля ВВП, перераспределяемая через бюджет, должна поэтапно сократиться с 40-42% до 25-28%, что приведет к снижению общего уровня налогового бремени.

По мнению авторов «... одним из главных критериев устойчивости экономического развития является стабильность обменного курса национальной валюты. Прогнозируемые темпы ее девальвации являются основным ориентиром для инвесторов и товаропроизводителей... Поэтапность либерализации внутреннего валютного рынка позволила избежать оттока капитала из страны и таким образом, не допустила истощения ее валютных резервов» (с. 127). Авторы считают, что это ставит страну более в выгодное положение по сравнению с другими странами СНГ, которые стали на путь преждевременной либерализации валютного рынка. Последняя дала возможность избежать продажи за безценок иностранным инвесторам жизненно важных объектов. В этой же главе рассматриваются антиинфляционное регулирование экономического развития. По мнению авторов, при проведении экономических реформ существует определенный набор стабилизационных инструментов, таких как контроль над предложением денег через банковскую сеть, в которой доминируют государственные банки, так и контроль над ценами и заработной платой для баланса расходов и доходов потребителей (с. 131). Большинство программ по снижению уровня инфляции опирается на политику доходов и денег, политику валютного курса или проводится одновременно несколько политик. Как отмечают авторы, скорость обращения денег в Узбекистане оставалось относительно стабильной, даже в период высокой инфляции. Последнее объясняется тем фактом, что введению в обращение национальной валюты предшествовал процесс введения переходной валюты (купонов), которая находилась в обращении параллельно с российскими рублями нового и старого образца.

В монографии подчеркивается, что хотя и разрыв торгово-денежных связей со странами СНГ оказала дестабилизирующее влияние, результатом чего явилось экономический спад в стране, но в месте с тем следует отметить, что этот спад по сравнению с другими странами СНГ составил гораздо меньшую величину. В частности, если ВВП снизился на 15% в 1993 г. по отношению 1990г., то для стран СНГ она достигла 40%. Одна из причин значительного различия спада

экономического роста между указанными странами, по мнению авторов, состоит в том, что в экономике Узбекистана доля сельскохозяйственного сектора преобладает над перерабатывающими и производственными отраслями. Сельскохозяйственный сектор, как показывает опыт, в меньшей степени зависит от влияния реформ и вместе с тем в условиях перехода к рыночным отношениям в нем занято около 45% всей рабочей силы. Спад производства в сельском хозяйстве республики составляет менее 1% за указанный период (с. 134-135).

Вышеуказанная позиция авторов относительно причин различия экономического спада между Узбекистаном и остальными странами СНГ, по нашему мнению является, по меньшей мере малоубедительной. В этой же главе рассматриваются структурные сдвиги и проблемы экономического роста. На наш взгляд, проблемы экономического роста рассматриваемые авторами в связке структурных сдвигов, носят скорее декларативный характер, чем научно обоснованный, с прогнозом на более-менее длительный период. Что касается реформирования финансовой и банковской системы, здесь по мнению авторов, важнейшим шагом стала законодательная база принятая Республикой и которая определила основные направления в становлении банковских институтов, адекватных рыночным условиям (с.155).

В Узбекистане, как и во многих посткоммунистических странах функционирует двухуровневая банковская система. Бывшие отраслевые государственные банки были упразднены и некоторые из них преобразованы в акционерно-коммерческие специализированные банки. Для налаживания и развития межгосударственных связей был образован национальный банк внешнеэкономической деятельности. Новый статус получил и «Узсбербанк», преобразованный в дальнейшем в Народный банк, который обрел право реализации кредитных ресурсов на межбанковском рынке денег через аукционы (с. 155).

И здесь, как и в предыдущих главах монографии, высказывается мнение, что банковская система Узбекистана оказалась более устойчивой к кризисным ситуациям, чем банковские системы ряда стран СНГ. Одной из причин такой устойчивости банковской системы являлось более жесткая политика ЦБ предъявляемые к учредителям новых

банков, выработанные с учетом рекомендации Всемирного банка, МВФ и других организаций (с. 157). Независимая монетарная политика, проведение которой стало возможным после введения в июле 1994г. национальной валюты Узбекистана, дала возможность республике обуздать инфляцию. Если в 1994 г. ежемесячная инфляция составляла 30%, то в 1998г. она составила 1,5% в месяц. Это, в свою очередь обусловило возобновление экономического роста и позволило обеспечить годовой прирост доходов населения на 14%. С 1997 г. рост ВВП составлял не менее 4,5% в год (с. 159). Особо примечательным является тот факт, что даже в 1998г., когда в мире разразился один за другим мощнейший финансовый кризис, республика смогла сохранить темпы роста экономики и обеспечить положительное сальдо платежного баланса (с. 159). Сегодня в банковской системе страны функционирует 33 коммерческих банка, с более чем 800 филиалов и отделений. Как справедливо отмечается в монографии, среди первоочередных мер развития банковской системы нужно отметить важность повышения роли коммерческих банков. Они должны стать центром, стимулирующим дальнейшее развитие экономики и предпринимательской инициативы хозяйствующих субъектов всех форм собственности. Повышение эффективности функционирования банковской системы является тем стимулирующим фактором, которая повлечет за собой рост производства в стране (с.166).

Четвертая глава посвящается проблемам инвестиционной политики и становлению фондового рынка.

За период становления независимости в республике была создана законодательно-правовая основа инвестиционной деятельности. Особенно важным для нас является те гарантии и льготы, которые даются инвесторам, в особенности иностранным, по законодательству Узбекистана. Как отмечают авторы инвесторам, в особенности иностранным, предоставлены такие базовые гарантии, как отсутствие дискриминации по национальным, религиозным и территориальным признакам, гарантии свободного использования своих средств и от неблагоприятных условий инвестирования, свободный доступ к информации, гарантии от национализации и реквизиции (с.169).

Для иностранных инвесторов предусмотрено освобождение на семь лет от уплаты налога на прибыль предприятия участвующих в реализации проектов, включенных в инвестиционную программу республики. Для развития экспорта, предприятиям реализующим 30% и более продукции за пределами страны, ставка налога на прибыль снижается в двое против обычной (с.169).

Благодаря такой политике доля капитальных вложений в ВВП в 1995г. составила 29,3%, в 1996г.-31,5%, в 1997г. – 44,5%. Общий объем капвложений за 1995-1999гг. увеличился более чем 7,8 раза и общий объем достиг 696,3 млрд. сумов. Что особенно важно, для предприятия с иностранными инвестициями в ВВП республики их доля увеличилась с 2,6% в 1994г., до 12% - в 2000 г. Объем произведенной совместными предприятиями продукции за 1995-2000гг. увеличился более чем в 30 раз (с. 200).

Как отмечают авторы, мировой практикой доказано, что эффективные финансовые системы играют важнейшую роль в стимулировании развития экономики, а рынки ценных бумаг являются важнейшей составляющей частью этих систем. Примечательно, что формирование фондового рынка в Узбекистане началось на основе поэтапного осуществления платной приватизации. Весьма примечательной являлось то, что вырученные от приватизации средства были направлены на поддержку предприятия в послеприватизационный период, а также на создание новых конкурентноспособных производств (с.208). Созданная постановлением Кабинета Министров Республиканская фондовая биржа являлось первым значительным шагом на пути становления рынка ценных бумаг. Если в 1994г. на фондовой бирже было продано акции всего лишь 110 АО, на общую сумму 30,7 млн сумов, то в 2000г. на биржевых торгах было заключено 4215 сделок купли-продажи акции 1113 АО на общую сумму 6073,6 млн сумов (с. 211).

Как подчеркивают авторы, инвестиционные фонды имеют особое значение, так как основная часть населения еще не готова к роли инвестора и остро нуждается в профессиональной поддержке при выборе варианта вложения средств с минимальным риском. Следо-

вательно, создание инвестиционного фонда – один из путей широкого привлечения мелких инвесторов к активному участию в приватизационном процессе (с. 215). В монографии отмечается, что на современном этапе развития зарубежных фондовых рынков, важнейшим резервом ее дальнейшего роста и привлечения иностранных инвестиций в экономику, становится интеграция национального фондового рынка в международный рынок капитала (с. 224).

Пятая глава посвящена социальным проблемам рыночных преобразований. Как отмечают авторы, Концепция социальной политики разработанная в республике, предусматривает этапность в реформировании социальной сферы. Целью первого этапа (1991-1994гг.) была недопущение обвального роста безработицы и резкого падения уровня жизни населения. Эта проблема решалась на основе сохранения гарантии в трудовой сфере, проведения либеральной политики поддержания занятости и формирования доходов населения, в том числе за счет новых источников. На государственном уровне оказывалось содействие занятости населения и предпринимательской деятельности, особенно в сельском хозяйстве (с. 228). На втором этапе (1994-1997 гг.) были поставлены и реализованы цели и задачи, направленные на повышение эффективности производства, обеспечение стабилизации объемов производства и экономического роста, снижение уровня инфляции.

Третий этап (начиная с 1997 г. по настоящее время) – качественно новый период развития экономики и социальной сферы, основанный на углублении рыночных форм и реализации ее цели – достижение устойчивого экономического роста, увеличение ВВП и уровня жизни населения (с. 230). Разработанная система стимулирования повышения трудовой и предпринимательской активности, позитивно повлияло не только на реформирование доходов, но что по нашему мнению особенно важно, на некоторые аспекты менталитета и психологии населения. Люди постепенно стали избавляться от прежних иждивенчаиких настроений (с. 231). Социальная реформа предусматривает также гибкую политику доходов населения, что является краеугольным камнем недопущения роста бедности и малообеспе-

ченности. Политика доходов реализуется через совершенствование оплаты труда, гибкое налогообложение в зависимости от величины доходов, увеличение размеров трансфертных выплат категориям населения с низкими доходами. Весьма полезным является опыт в отношении такого аспекта социальных реформ, каковым является политика доходов. По совершенно справедливому мнению авторов, одним из основных источников дифференциации доходов и социального расслоения общества является рост доходов от предпринимательской деятельности. В связи с этим государство, с одной стороны, предпринимает комплекс мер по стабилизации ситуации на валютном и финансовом рынках, снижению темпов роста инфляции, и на этой основе сдерживает рост доходов предпринимательского слоя, а с другой стороны, усиливает меры по социальной защите малоимущих слоев населения и укреплению среднего класса (с. 241).

Для реализации социальной политики в Узбекистане задействованы такие социальные системы, как социальное страхование, поддержка безработных, оказание помощи малообеспеченным семьям, предоставление льгот и преимуществ для отдельных категории граждан и т.д.(с. 246). В основу системы социальной защиты населения республики заложена ее направленность на семью, обеспечение целевого характера и адресности принимаемых мер (с. 246). По официальным данным за период 1995-1998гг. денежные доходы в номинальном выражении в расчете на душу населения возросли 5,8 раза, а реальные – в 4,9 раза (с. 250), что без всякого сомнения является превосходным результатом, особенно если учесть, что базовым является 1995 г. Особо следует подчеркнуть, что коэффициент дифференциации денежных доходов составил от 8,4 в 1996г. до 13,4 в 1998 г. В России коэффициент расслоения составил 20, в Киргизии 15-16 и т.д.

Особо следует подчеркнуть направление социальной политики Узбекистана, относящееся изменению статуса женщины в социальной структуре общества (с. 261).

Рассматривая вопросы рынка труда и занятости населения, авторы особо подчеркивают, что выработанная в стране общая стратегия занятости опирается на политико-правовой фундамент Консти-

туции, в которой в числе важнейших экономических и социальных прав человека закреплено право на труд, на свободный выбор работы, на справедливые условия труда и на защиту от безработицы (с. 264). За последние 7 лет в стране создано 1,9 млн новых рабочих мест, в том числе 1,2 млн в сельской местности. Наряду с этим более 300 тыс. человек заняты в малом бизнесе, который несомненно стал заметным источником занятости (с.с. 265-270).

В заключительной, шестой главе монографии рассматриваются вопросы экономической интеграции Узбекистана в мировое сообщество. По мнению авторов, хотя мировая практика и знает две основные концепции развития национальной экономики: первая - концепция «саморазвития», основанной на тезисе о приоритетности использования собственных ресурсов и сил, в замкнутой в себе политики; вторая - концепция политики «открытых дверей», но между этими двумя крайними точками зрения-позиция сторонников прагматического подхода: постепенность, этапность в реализации интеграционной политики, эволюционная интеграция национальных хозяйств в мировую систему рыночного хозяйства(с. 284). Отсюда авторы делают заключение, что межгосударственная экономическая интеграция – это объективный процесс объединения близких по уровню экономического развития государств (с. 284). Давая оценку современного состояния интеграционного потенциала страны, авторы особо подчеркивают в первую очередь такие составляющие этого потенциала, как геостратегическое положение, природно-сырьевые и трудовые ресурсы, а также экспортные возможности и т.д.

Следует отметить, что в ряде случаев в монографии используется неадекватная рыночной экономике терминология, например, «личное подсобное хозяйство», «воспроизводственный сектор», «класс собственников» и др.

В монографии авторский коллектив постарался максимально раскрыть особенности формирования рыночной экономики в Узбекистане, что, по нашему мнению, им удалось наилучшим образом. Особо располагает доверительная и доступная форма изложения сложных экономических моделей и программ, а также порой весьма кри-

тическая оценка некоторых результатов экономических реформ. Авторы с добросовестностью перечисляют основные сдерживающие факторы развития экономики, отмечают неустойчивость в инвестиционной сфере, о сохранении воспроизводственных диспропорции и структурных деформациях и т.д. (с. 342).

Объективность в рассуждениях, научная добросовестность, высокий профессионализм придает монографии особый научный вес. Монография окажет большую помощь тем, кто заинтересован проблемами переходной экономики вообще, так и отдельных стран.

Т. Беридзе

Председатель Государственного департамента Грузии по статистике,
доктор экономических наук, профессор

Т. Акубардиа

Заместитель Председателя департамента по науке и технологиям при
Министерстве экономики, промышленности и торговли Грузии,
кандидат экономических наук

4p 211/3

CONTENTS

Leo Chikava, Demur Chomakhidze, Murman Kvaratskhelia Ilia Chavchavadze on the Corruption	10
Teimuraz Babunashvili, On the Finance-Budgetary Policy in the the Industry	22
Vazha Kakabadze The Role Foreign Trade in the Country's Development	33
Tamaz Akubardia The Postulates of "Market Failure" and Role of Government	35
Avtandil Sulaberidze Depopulation in the Aspect of Neomaltusianists View on Overpopulation	67
Murman Kvaratskhelia Problems of Social and Economic Development of Abkhazeti	77
Tamar Gamsakhurdia The Impotranse of Tax Administrative Processes in Perfection of Fiscal System	92
R.A. Nabiev Commercial Account in the Post-Soviet Transformation Economy	107

ტომი
VOLUME **10**
TOM

2002 № 1-2

76196